

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYEDEKİ ASKERİ İHTİLALLERİN
TÜRK SİYASETİNE YANSIMALARI

Pınar Sayın SANDIKÇI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

GEBZE

2006

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYEDEKİ ASKERİ İHTİLALLERİN
TÜRK SİYASETİNE YANSIMALARI

Pınar Sayın SANDIKÇI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMANI
Prof.Dr.Salih AYNURAL

GEBZE
2006

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI: Türkiyedeki Askeri İhtilal-Lerin Türk Siyasetine Yansımaları

YAZAR ADI : Pınar Sayın SANDIKÇI

Türk siyasi yaşamında sık sık rastladığımız askeri ihtilaller pek çok çevrede eleştirilmiştir. Bu eleştiride bulunanların başında Türk siyasi partileri gelmektedir. Fakat tarihi süreci gözden geçirdiğimizde Türk Silahlı Kuvvetlerini eleştiren bu grupların, Türk siyasi yaşamını iyi yönetemediklerini görmekteyiz.

Türk siyasi yaşamında hiçbir parti askeri ihtilallere gerek kalmayacak siyasi ve ekonomik gelişmeyi sağlayamamış, hep siyasi ve ekonomik krizler oluşturulmuş, krizlerin üstesinden gelecek politikalar üretilmemiştir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu kadar üzerine gidilmesinin nedeni, siyasi partilerin çıkarlarının zedelenmesidir. Oysa Türk siyasi yaşamındaki üç ihtilalden her biri ayrıntılı incelendiğinde görülecektir ki her bir ihtilal bir zorunluluk sonucu oluşmuştur. Her bir ihtilalde halk Silahlı Kuvvetlerine destek vermiş, ondan medet ummuştur.

SUMMARY

TITLE OF THE THESIS: THE REFLECTIONS OF THE MILITARY STRIKES IN TURKEY TO THE TURKISH POLITICS

AUTHOR: Pınar Sayın SANDIKÇI

The military strikes in Turkish political history have been criticized in many ways. Among these critics Turkish political parties have been the major of them. However, when we consider the political history it is observed that these parties, which were not successful at governing Turkish political life.

None of political parties could achieve a political and economical development that would not cause a military strike, and they always created political and they could not develop policy to overcome these crises.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmalarımın en başından itibaren bizleri değerli bilgileri ile besleyen Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsünün çok değerli Öğretim Üyelerine, asistanımız olan Sayın Gonca Oğuz'a, değerli desteğini esirgemeyen Sayın Dr.Öğ.Yb.Rasim Ünlü'ye, her zaman yanımda olan eşim Gökay Sandıkçı'ya ve en önemlisi kızım NAZ'a ve aileme teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
1. GİRİŞ	1
2. CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELER	2
2.1. TEK PARTİ DÖNEMİ	2
1.1.1. Cumhuriyet Halk Fırkası	2
1.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	3
1.1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası	3
2.2. Çok Partili Düzene Geçiş	4
1.2.1. Millî Kalkınma Partisi	6
1.2.2. Demokrat Parti ve Çok Partili Hayat	6
1.2.3. 27 Mayıs Müdahalesi	9
1.2.4. 27 Mayıs'tan 12 Mart'a	12
1.2.5. 12 Mart 1971	14
1.2.6. 12 Eylül 1980	18
3. 27 MAYIS 1960 DEVRİMİ	24
3.1. 27 Mayıs 1960 Devrim Hareketlerinin Sebepleri	24
3.2. İhtilalin Hukukiliği	31
3.3. 27 Mayıs Hükümet Darbesinin Değerlendirilmesi	31
3.4. 27 Mayıs 1960 Devrim Döneminin Anayasalı Hukuk Düzeni	35
3.4.1. 1 Sayılı Kanun İle Kurulan Milli Birlik Komitesi Yönetimi	35
3.4.1.1. 1 Sayılı Kanunun Yürürlüğe Girmesi, Kapsamı ve İhtilal Yönetimi	35
3.4.1.2. Geçici Kanunun Yürürlüğe Girmesi	36
3.4.1.3. 1 Sayılı Kanun ile Kurulan Anayasal Organlar	37
3.4.1.4. 1 Sayılı Kanunun Kurduğu Anayasa Hukuk Düzeni Hakkında	37
3.4.2. Milli Birlik Komitesi	37
3.4.3. 157 Sayılı Kanunla Kurulan Kurucu Meclis Yönetimi İle	37

İlgili Düzen	40
3.4.3.1. Kurucu Meclisin Kuruluşu	40
3.4.3.2. Kurucu Meclisin Görev ve Yetkileri	42
3.4.4. 1961 Anayasasının Ortaya Çıkışı	45
3.4.5. 1961 Anayasasının Özellikleri	46
4. 12 MART 1971 DARBESİ	47
4.1. 12 Mart Öncesi Gelişmeler	62
4.2. 12 Mart 1971 Devrim Hareketinin Gelişimi	67
5. 12 EYLÜL 1980 İHTİLALİ	67
5.1. 12 Eylül 1980 İhtilalini Hazırlayan Sebepler	67
5.2. Milli Güvenlik Konseyi Kararları	87
6. SONUÇ	90
KAYNAKLAR	93

1. GİRİŞ

Türk siyasi yaşamında askeri darbeler önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de askeri ihtilaller üç kez gerçekleşmiştir. Her bir ihtilalin çeşitli sebepleri olsa da ortak sonuçları itibariyle siyasal krizlerin sonucunda oluşmuşlardır. Yine bir diğer ortak özellikleri de halkın bu darbeleri desteklemiş olmasıdır. Bu da göstermektedir ki siyasi krizlerden canı yanan Türk halkı Türk Silahlı Kuvvetlerine bir can simidi gibi sarılmıştır. Bu da Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Türk halkı için ne kadar önemli olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Türkiye’de gerçekleşen üç ihtilali incelediğim bu tez çalışmamda, üç ihtilali de ayrıntılarıyla inceledim. Her bir ihtilali ayrı bölümler halinde ele alarak, her bir ihtilalin gerekçelerini, gelişimini ve toplumsal olarak ihtilallere olan tepkileri dile getirdim.

Tezimin son bölümü olan sonuç bölümünde üç ihtilalin karşılaştırmalı analizini gerçekleştirdim.

Ayrıca tezimin en sonunda kullanılan bütün kaynakları bir araya getirerek alfabetik bir dizinle bunları sundum.

Çalışmamın bu alana ilgi duyan araştırmacılara faydalı olacağını ümit etmekteyim.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELER

Demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasal partiler, çok sesliliğin en önemli göstergesidir. Türkiye’de siyasal parti geleneği II.Meşrutiyet ile başlamış, Cumhuriyet döneminde kesintiye uğrasa da devam etmiştir.

I. TBMM döneminde meclis içinde Müdafaa-i Hukuk Grubu, Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Türkiye Komünist Fırkası (Mayıs 1920) gibi gruplar oluşmuştur. 10 Mayıs 1921’de resmi olarak kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu iki farklı gruba bölünmüştür. I. grup Mustafa Kemal ve arkadaşlarının oluşturduğu grup, II. grup ise Mustafa Kemal’e muhalif olanlardan oluşan gruptur. (Kotik, Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler, 1982, s.2005)

Şimdi Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki çok partili rejime geçiş denemelerini inceleyelim.

2.1. Tek Parti Dönemi

2.1.1. Cumhuriyet Halk Fırkası

Halk Fırkası, Cumhuriyet ilan edildikten sonra, 10 Kasım 1924 tarihinde verilen bir karar ile, yeni rejimin adının herhangi bir teşekkül tarafından istismarını önlemek için “Cumhuriyet Halk Fırkası” adını almıştır.

Partinin amacı: Millî hâkimiyet’in halk tarafından ve halk için yapılmasına önderlik etmek ve Türkiye’yi modern bir devlet haline yükseltmek, Türkiye’de bütün kuvvetlerin üstünde kanunun sözünü geçirmeyi hâkim kılmaya çalışmaktır. Partiye göre; halk kavramı, herhangi bir sınıfın tekelinde değildir. Hiçbir ayrıcalık iddiasında bulunmayan ve genel olarak kanun karşısında mutlak bir eşitlik kabul eden herkes, halktandır.

Cumhuriyet Halk Partisi, inkılâbın yürüyüşü ve gelişmesiyle birlikte kendi yapısında ve programında çeşitli evreler geçirdi. Prensiplerini sürekli olarak değişen ihtiyaçlara göre işledi ve yeniledi. (Kotik, Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler, 1982, s.2008)

2.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

17 Kasım 1924'te TBMM'nin ilk muhalefet partisi Milli Mücadele kahramanlarından Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Cafer Tayyar, Rauf Orbay ve Meclis'ten 28 üye tarafından kurulur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adındaki bu partinin ilkeleri arasında hürriyetperverlik (liberalizm), halkın hakimiyeti (demokrasi) ile fikir ve dini inançlara saygı da yer almaktaydı. İstiklâl Mahkemeleri ve hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dini siyasete alet ettiğini, gericiliği körüklediğini ileri sürerek 5 Haziran 1925 tarihinde kapattı.

1925 Şubatı'nda Doğu illerinde hilafetin kaldırılması, tepkilere yol açmış, bunun sonucunda Şeyh Said İsyanı başlamıştır. 3 Mart'ta Fethi Okyar hükümeti düşürülerek dini konularda daha hassas ve gerektiğinde sertlik kullanan İsmet Paşa hükümeti kurulmuştur. Hıyanet-i vataniye kanununa "dini görüntü altında ayaklanma, dinin siyasete alet edilmesi" hükmü de eklenmiştir. Hükümete olağanüstü yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun Kanunu yürürlüğe konmuştur. Ankara ve Doğu'da İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

Tek parti döneminde, tek parti uygulamalarının etkileri gittikçe artıyordu. 1927 seçimlerine CHP tek başına girmiştir. Seçim öncesinde CHP, daha önce milletvekili adaylarının tespitini bıraktığı fırka organlarından bu yetkiyi geri alarak fırka Genel Başkanı M. Kemal'e vermiştir. Aday tayini direkt olarak M. Kemal'e veriliyordu.

2.1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası

1930'lu yıllardan itibaren, 1929 dünya ekonomisi bunalımının Türk Ekonomisine de yansması, toplumsal hayatta yapılan devrimler, tek partinin halka karşı baskıcı uygulamaları gibi nedenlerle halk arasında derin bir hoşnutsuzluk başlamıştır. 12 Ağustos 1930'da muhalefetin derecesini ölçmek, bu muhalefetin mecliste oluşturulacak faaliyetlerini yönlendirmek ve hükümetin yanlış uygulamalarının denetlenmesi amacıyla M. Kemal'in talimatıyla eski başbakanlardan Fethi Okyar başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Bu parti bir denetleme ve denge partisi idi. (Çavdar, "Serbest Fırka" Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, C.8, s.2052)

SCF'na halkın ilgisi büyük olmuş, fırka kısa sürede İstanbul, İzmir, Aydın, Samsun ve Trabzon gibi illerde örgütlenmiştir. İzmir'de yapılan toplantıda izdiham yaşanmış, halk başlarına zorla giydirilen şapkaları yerlere atıp çiğnemiştir. Vali Kazım Pasa ve Halk Partililer'in engellemelerine rağmen halk Fethi Bey'i karşılamaya gitmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin rasgele ateş açması üzerine 14 yaşında bir çocuk öldürülmüştür. Çocuğun babası çocuğunun cesedini Fethi Bey'in önüne koyarak "işte size bir kurban! Başkalarını da vermeye hazırız. Yeter ki sen bizi bu zalimlerin elinden kurtar!" demiştir.(Ağaoglu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim, 1994, s.168-169.)

1930, Belediye seçimlerinde oyların çoğunun SCF'na gittiğini gören CHP'liler bütün devlet mekanizmasını harekete geçirirler. Milletvekili seçimlerine girmeden SCF'ni kapatma girişimlerinde bulunurlar. İsmet İnönü M. Kemal'e orduda rahatsızlık olduğunu söyleyerek kendi rahatsızlığını da ileterek onu ikna eder. M. Kemal'in desteğini yitirdiğini anlayan Fethi Bey SCF'ni 17 Kasım 1930'da fesheder. SCF ile aynı dönemlerde kurulan Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi de hükümet tarafından kapatılır.

SCF'nin kapatılmasından bir ay sonra 23 Aralık 1930 günü Menemen'de meydana gelen olaylar, ülkenin o denemdeki durumunun anlaşılması bakımından önemlidir.

Türkiye'nin iç politikasındaki değişiklikler, o zamanlar dünya üzerindeki gelişmelerden de etkilenmekteydi. SCF'nin kuruluşunda devletin dışarıdaki diktatörlük izleniminin silinmeye çalışılması etkili olmuştur. Avrupa'da özellikle İspanya, İtalya ve Almanya'daki totaliter faşist partilerin yükselişiyle beraber CHP ile devlet tamamen bütünleştirilmişti. M. Kemal CHP'nin bu izlenimini silmeye çalışıyordu.

2.2. Çok Partili Düzene Geçiş

Tek partili sistemden çok partili demokratik düzene geçişin ilk sinyallerini Cumhurbaşkanı İnönü vermiştir. İnönü, Türkiye'nin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm sürmesini istemekteydi. İnönü, sistemdeki temel eksikliğin, bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunu düşünüyor ve hürriyet ve demokrasi ortamında başka siyasi partilerin de kurulmasını mümkün görüyordu.

Bu ortam içerisinde CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdular. Böylece Türkiye, yeni demokrasi sürecine başlamış oldu.

O günlerde kamuoyu bu partiyi eski tecrübelerden dolayı tereddütle karşıladı. Parti ilk aylarda ülke genelinde çok yavaş örgütlendi. Bunun nedeni, birçok kimsenin yeni partinin de 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi gerçek bir muhalefeti temsil etmediğini düşünmesiydi. Yaygın olan bu görüşü düzeltmek için gerek Halk Partililer gerekse Demokratlar muhalefetin gerçek olduğunu tekrarlamak zorunda kalmışlardır.

Dünyadaki gelişmeler, özellikle Almanya ve İtalya'daki faşist yönetimlerin devrilmesi sonucunda Türkiye, dünyada kendini gösteren 'ikinci demokrasi dalgası' ile demokratlaşma sürecine girmiş oldu. İlk olarak 18 Temmuz 1945'de Milli Kalkınma Partisi ve ardından da 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin kurulmasıyla çok partili siyasi hayata geçilmiş oldu. (Ahmad ve Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971, s.16.)

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Türkiye'nin siyasal ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle Batı tarafında olduğu değerlendirilerek, Batıya yaklaşılmıştır. İtalya ve Almanya'daki tek parti yönetimlerinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere girmesi, Sovyetlerin toprak isteği karşısında ABD'nin desteğinin kazanılmak istenmesi ve bu amaçla Batıya yaklaşılması, Türkiye'deki tek parti yönetiminin temellerini sarsmıştır. Özellikle Truman Doktrini, çok partili döneme geçişi hızlandırıcı bir etkiye neden olmuştur. (Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, 1996, s.127.)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ordu içinde ortaya çıkan yığılmalar; maaş ve ücret azlığı, tıkanıklığı gidermek için yapılan tasfiyeler, Ordudaki huzursuzluğu giderek arttırmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler, çok partili döneme geçildikten sonra, profesyonel askerin de sivil aydınlar gibi siyasetle ilgilenmelerinde etkili olmuştur. CHP yandaş gazetelerde, DP'yi ihtilal istemekle suçlayan yazılara yer verilmesi, bu dönemde Ordunun siyasete olan ilgisini daha da artırmıştır. Bu gelişmeler, Ordu içerisinde gruplaşmalara ve iktidara karşı gizli oluşumların uç göstermesine sebebiyet vermiştir. (Öztürk, Ordu ve Politika, 1993, s.65.)

Gerçekten de İnönü döneminde Ordu, rejim içindeki ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde, savaş yıllarında Devletin ve Ordunun “iyi” idare edilmediği düşüncesini taşıyan subaylar, geniş tabanlı gizli örgütler kurarak, yönetimi ele geçirme çalışmalarında bulunmuşlardır.

Savaştan sonra Batı ittifakı içerisine girilirken bir yandan ülkenin savunma stratejisi, Ordunun yapısı ve savunma kurumları, ittifaka girilen büyük gücün istekleri doğrultusunda şekillendirilirken, diğer yanda tüccar ve sanayiciler ile toprak ağalarının kendi partilerini kurmak istemeleri ve bir takım dış etkenler nedeniyle çok partili siyasi hayata geçilmiş olması; Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sivil-asker iktidar ortaklığının sona ermesine ve askeri bürokrasinin bu ortaklığın dışında kalmasına sebep olmuştur. (Özdağ, Ordu-Siyaset İlişkisi, 1991, s.168-169.)

2.2.1. Millî Kalkınma Partisi

Uzun süren tek partili yıllardan sonra ikinci bir partinin ortaya çıkmasına izin verilmek zorunda kalındı. 18 Temmuz 1945 tarihinde “Millî Kalkınma Partisi” kuruldu. (Hürriyet, 1945.) Parti, devletçiliği reddetmekte, tek dereceli seçim yapılmasını, cumhurbaşkanının millet tarafından seçilmesini, sanayide, ticarete serbest rekabet esasını savunuyordu. Kurucuları Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rıfat Atılhan’dır.

2.2.2. Demokrat Parti ve Çok Partili Hayat

II.Dünya Savaşı’nda İtalya, Almanya ve Japonya’nın yenilmesiyle totaliter rejimler sona erdi. Demokratikleşme ve ekonomide liberalleşme revaçtaydı. Totaliter rejimler Batı’ya güven vermemekteydi. Bununla birlikte Türkiye üzerinde özellikle Boğazlar ve Doğu Anadolu ile ilgili talepleri nedeniyle Sovyet Rusya bir tehdit haline geldi.

Bu şartlar altında Batı ile ilişkileri geliştirmek için çok partili hayata geçilmek zorunda kalındı. CHP'nin istediği SCF'nin kuruluşunda olduğu gibi güdümlü, muhalefeti sınırlı, iktidara alternatif olmayan göstermelik bir partinin kurulmasıydı.

Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından demokratikleşme taleplerini içeren bir önerenin CHP meclis grubunca reddedilmesi üzerine 7 Ocak 1946 tarihinde önerge sahiplerince Demokrat Parti kuruldu.(AHMAD ve AHMAD, s.16.) ideolojik olarak CHP'den farklı olmayan yeni parti daha az merkeziyetçi ve daha az bürokratik bir devlet öngörüyordu.

II. Dünya Savaşı yıllarında alınan ekonomik tedbirler halkı zor durumda bırakmıştı. Bunlar 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu (iktidara fiyat ve arzı belirleme, halkı zorunlu çalıştırma yetkisi veriyordu), 1942 Varlık Vergisi ve Milli Mücadele için konulmuş ve 1925'te kaldırılmış olan Ayniyat Vergisinin 1943'te tarım ürünlerine yeniden getirilmesi, CHP bürokrasisinin halkı horlayan, baskı altına alan uygulamaları nedeniyle halk DP'ye yöneldi.(Ahmad ve Ahmad, s.16.)

DP'nin önceden gerekli demokratik düzenlemelerin yapılmaması halinde boykot edeceğini söylediği, fakat sonradan katıldığı 21 Temmuz 1946'daki CHP'nin baskın seçiminde CHP 390, DP 65 ve bağımsızlar da 7 milletvekili ile mecliste temsil edildi. Ancak açık oy gizli sayım ilkesi ve CHP'li bürokratların keyfi uygulamalar nedeniyle seçimler tarihe şaibeli seçimler olarak geçti. (Cumhuriyet, 1947.)

CHP 1950'ye kadar geçen dönem içinde ılımlı politikalar takip etmeye çalıştı. Bürokratlarına tarafsızlaştırma, gizli oy açık sayım gibi demokratikleşmeler sağlandı. Recep Peker yönetimindeki uzlaşmaz, katı merkeziyetçi hükümetin yerine Hasan Saka ve Şemseddin Günaltay gibi ılımlılardan kurulu hükümetler getirildi. Kısacası CHP geçmiş yıllardaki baskıcı kimliğini halka unutturmaya çalıştı. (Ahmad ve Ahmad, s.17.)

Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra, Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan “Mayıs 1950 seçimlerinin arifesinde TSK, iktidar değişikliği istediğini belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Aydın kesimin, halkın büyük bir bölümünün ve artık DP içinde örgütlenmiş olan özel sermayenin desteğini yitiren CHP'nin ve sivil bürokrasinin siyasi iktidarın demokratik bir yolla belirlenmesine boyun eğmekten başka bir şans kalmamıştır. (Özdağ, s.169.) Çok partili döneme ilişkin bir başka gelişme de, 1949'da kabul edilen bir kanunla Genelkurmay Başkanlığının statüsünün tamamen değiştirilerek, Milli Savunma Bakanlığına bağlanmasıdır. Bu suretle –Batı ülkelerinde

olduğu gibi- Türkiye’de de Ordu, şeklen bile olsa siyasal iktidarın kesin denetimi altına sokulmuştur. (Öztürk, s.65-66.)

14 Mayıs 1950'deki seçimlerde DP 408, CHP 69 sandalye kazandı. (Ahmad ve Ahmad, s.66.) Darbe söylentilerine rağmen iktidar el değiştirdi. Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes başbakan oldu. İktidarın el değiştirmesiyle her iki parti de kimlik krizi yaşadı. CHP 1950 seçimlerine son yıllarda uyguladığı ılımlı politikalara güvenerek garanti gözöyle bakıyordu, bu nedenle iktidarına parti-devlet bütünleşmesinden kaynaklanan geniş yetkilerini DP'nin talebine rağmen kısıtlamamıştı. Seçim sonuçları CHP'de tam anlamıyla sok etkisi yaptı. DP, iktidarına geniş yetkilerine rağmen bürokrasiye, orduya ve CHP' ye karşı kendisini hiçbir zaman güvende hissedemedi. Darbe söylentileri üzerine genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları dahil 15 general ve 150 albayı emekliye ayırdı.

DP iktidarının Ordu üzerinde otoritesini kurmasından sonra DP'nin Orduyu önemsemediği, askeri küçük düşörmeye çalıştığı ve bazı DP yöneticilerinin Ordu düşmanlığı yaptığı dolayısıyla bu tür eylemlerin Ordunun tepkisine ve DP iktidarına karşı Ordu içinde örgütlenmelere neden olduğu iddia edilmiştir.(Öztürk, s.66-67.)

DP, iktidarının ilk bir kaç yılında hava şartları uygun geçmiş, bunun sonucunda hasat bollamış, ekonominin iyileşmesi ile birlikte DP için nüfusun büyük bir kısmının yasadığı kırsal kesimin oyları garantilenmiş olmuştur. CHP'nin DP'ye yönelik klasik irtica söylemlerine karşı (o yıllarda Ticanilerin Atatürk heykel ve büstlerine yönelik saldırıları vardı) 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkardı. Hatta dini istismar ediyor diye 8 Temmuz 1953'te Millet Partisi'ni kapattı. (Ahmad ve Ahmad, s.111.)

2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP 503, CHP sadece 31 sandalye kazandı. Zamanla DP'nin, gittikçe otokratikleşmesi, muhalefet üzerinde baskı kurması, ekonominin kötüye gitmesi ve enflasyonun artması üzerine DP, kentli tabanının ve üniversite üyelerinin desteğini kaybetti. Bununla birlikte enflasyondan ilk etapta etkilenmeyen kırsal kesimin desteğini muhafaza etti. 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP 424, CHP 178 sandalye kazandı. DP'nin gücünü devam ettirmesine rağmen bazı desteklerini yitirdiği ortaya çıktı. (Ahmad ve Ahmad, s.171.)

CHP'liler seçimle iktidar olamayacaklarını anlayınca seçim dışı yollarla iktidara gelme yollarını aramaya başladılar. Özellikle DP'nin halk katmanlarını politikaya sokması, CHP'nin malvarlığının kaynağını araştırmak için (CHP'nin devlet bankalarının sermayesinden daha fazla serveti vardı) Tahkikat Komisyonu kurması ordu içinde de rahatsızlıklara yol açtı. DP giderek kendini daha güvensiz hissediyor, gittikçe de muhalefet üzerindeki baskılarını artırıyordu. Basına yönelik sansürler, darbe söylentilerine karşı ordu içinde soruşturmalar...

DP iktidarına karşı öğrenci eylemleri başladı. CHP gençlik örgütleri İstanbul ve Ankara'da gösteriler düzenledi. Hükümet İstanbul ve Ankara'da sıkı yönetim ilan etti. Darbe söylentileri karşısında kendi konumunu güçlendirmek için Menderes halka döndü. Güçlü olduğu Ege Bölgesi'nde mitingler düzenledi.

2.2.3. 27 Mayıs Müdahalesi

27 Mayıs müdahalesine doğru gelinirken yaşanan önemli olaylar arasında, Binbaşı Samet Kuşçu'nun neden olduğu "9 subay" olayı, muhalefet ve basın yıkıcı faaliyetlerini incelemek amacıyla bir tahkikat komisyonu kurulması, daha sonra bu komisyonun yetkilerinin artırılması; (Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995), 1996, s.76-7) iktidarın muhalefetin sindirilmesinde Orduyu polis gücü gibi kullanmaya teşebbüs etmesi; Ankara ve İstanbul'da şiddetli gösterilerin yapılması ve göstericiler üzerine ateş açma emrinin verilmesi; Kızılay'da "555K Olayı" diye adlandırılan yürüyüşün ardından Harp Okulu öğrencilerinin de bir yürüyüş yapması; 3 Mayıs 1960'da Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in milli Savunma Bakanına bir mektup göndererek Cumhurbaşkanının istifasını, hükümetin değişmesini, anti-demokratik kanunların değiştirilmesini istemesi; 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir Havaalanında Menderesi karşılayan bir grup hava subayının saygı duruşu esnasında Menderes'in yanlarına geldiği anda aniden "geriye dön!" komutu ile tek saf halinde Başbakana arkalarını dönmeleri sayılabilir. (Çavdar, s.71-80)

Bütün bu gelişmeler, DP iktidarının sonunun yaklaştığını çok açık göstermektedir. Demokrat Partinin kapatılması için mahkemede ileri sürülen "DP iktidarının esas amacından uzaklaştığı, dini politikaya alet ettiği, zümre tahakkümü kurduğu, vatandaşı birbirine düşman ettiği, seçmenlerin iradesini kötüye kullandığı, parti programını

suistimal ettiği, parti tüzüğüne dışına çıktığı ve en önemlisi siyasal parti olma özelliğini kaybettiği”(Öztürk, s.70.) şeklindeki iddialar, aynı zamanda Ordunun 27 Mayıs 1960’da yönetime el koyma gerekçelerini de oluşturmaktadır. 29 Nisan’da Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen yaşanan gerginliğin sona ermemesi üzerine Türk Silahlı Kuvvetlerine mensup bir grup subay darbe ile 27 Mayıs 1960’da yönetime el koymuştur.

Üsteğmenden generale kadar değişik rütbedeki 38 subaydan oluşan ve fiilen yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesinin yaptığı en önemli reform yürürlüğe koyduğu 1961 Anayasasıdır. Milli Birlik Komitesi, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında öğretim üyelerinden müteşekkil bir Anayasa Komisyonu kurdu. Komisyon Avrupa’daki gelişen sosyal devlet anlayışının da etkisiyle liberal bir anayasa hazırladı. 1961 Anayasası’yla yeni kurumlar oluşturuldu. Bu Anayasanın getirdiği önemli yeniliklerden biri de askerin siyaset üzerindeki etkisini kurumsallaştıran Milli Güvenlik Kuruludur. Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu ve Danıştay’ın yetkilerinin artırılmasıyla iktidarın denetlenmesine ağırlık verildi.

Anayasanın 111.maddesine göre Milli Güvenlik Kurulu, “kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden” oluşmakta ve “milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirmekle” yetkili kılınmıştır. Böylece, Milli Güvenlik Kurulu Ordunun siyasal iktidara etkisi anayasal güvence altına alınmıştır. (Özdağ, s.176)

4 Ocak 1961 tarihli ve 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanununun (2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanunu yerine kabul edilmiştir.) (Cumhuriyet, 5 Ocak 1961) en çok dikkat çeken ve tartışma konusu olan hükmü, 35. maddesidir. Bu maddede yer alan “Türk Yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumak” hükmü; yalnızca 27 Mayıs müdahalesi için hukuki dayanak olmamış; sonraki yıllarda yaşanan askeri müdahalelerin de dayandığı hukuki zemin olmuştur.

31 Ağustos’ta parti liderleri askerlerin gözetiminde toplanarak bir deklarasyon yayınladı. Askerlerin CHP’nin iktidar olması için en uygun Propaganda zeminin oluşturulmasına yönelik alınmasını istediği önlemler şunlardı:

1) 27 Mayıs Devrimi'ni siyasal amaçlarla sorgulamamak ve istismar etmemek.

2) Atatürk Reformları'nı korumak.

3) İslam'ı siyasal amaçlarla istismar etmemek.

4) Yassıada Mahkemesi kararlarını istismar etmemek. 15 Eylül 1961'de Yassıada Mahkemesi, Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamını onayladı. 16 Eylül'de Zorlu ve Polatkan, bir gün sonra da Menderes idam edildi. (Ahmad ve Ahmad, s.238.)

15 Ekim 1961'de seçimler yapıldı. CHP 173 sandalye alırken, DP'nin devamı sayılan neo-demokrat partiler (Adalet Partisi 158, Yeni Türkiye Partisi 65, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 54) toplam 277 sandalye kazandılar. (Ahmad ve Ahmad, s.239.)

Sonuçlar içeride ve dışarıda, Menderes'in bir zaferi ve 27 Mayıs rejimine karşı halkın bir kınama oyu olarak yorumlandı.

Solun neredeyse tamamı 27 Mayıs'ı "ilerici" olarak değerlendirmiş, sahiplenmiştir. "Darbeler demokratik açıdan değil diyalektik açıdan değerlendirilir, ne getirmiş, ne götürmüş önemli olan o." şeklinde bir bakış açıları vardır.

Seçim sonuçları ortadaydı. 15 Ekim 1961'de yapılan seçimlerin CHP'nin lehine sonuçlanmaması üzerine 21 Ekim'de Harp Akademisinde toplanan 37 Silahlı Kuvvetler Birliği mensubu, seçimlerin geçersiz sayılmasını ve "iktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi" edilmesini, seçimler sonucunda kurulacak parlamentonun ilk toplantısından önce dağıtılmasını ve siyasal partilerin kapatılmasını kararlaştırmışlardır. (ÖZTÜRK, s.75.) "21 Ekim Protokolü" olarak anılan bu anlaşmayı bir darbe manifestosu olarak değerlendirmek mümkündür. (Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, 1996, s.132.)

Bu arada Prof. Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanı adayı olarak ortaya çıkması da yeni bir askeri müdahaleyi gündeme getirmiştir. Gürsel, parti liderlerine Ordu Komutanlarının isteklerini kabul ettirerek, "Çankaya Protokolü" olarak adlandırılan bir anlaşmanın imzalanmasını sağlamıştır. Bu protokole göre Cemal Gürsel

Cumhurbaşkanı, İnönü Başbakan olacak; Eminsular Orduya geri dönmeyecekler; 147'ler üniversiteye alınmayacak ve Yassıada suçluları affedilmeyecektir. (Çavdar, s.116-117) Bu mutabakatın ardından Silahlı Kuvvetler Meclisi ele geçirmiş, Cemal Gürseli Cumhurbaşkanı seçmiş, akabinde de Milli Birlik Komitesi feshedilmiştir. (Hale, s.132-133.)

Çankaya Protokolü ve ardından 9 Şubat olaylarıyla ortaya çıkan gelişmeler, 22 Şubat 1962'de Talat Aydemir ve arkadaşlarının yönettiği bir darbe girişimine yol açmıştır. Ancak, girişim başarısızlıkla sonuçlanmış ve Aydemir affedilmiştir. Aydemir, 20-21 Mayıs 1963'de, bir darbe girişiminde daha bulunmuş; ancak bu sefer affedilmeyerek idamla cezalandırılmıştır. Bu girişimlerin önlenmesinde, Ordu içerisinde sivil yönetim üzerinde bir konsensüs sağlanmış olmasının etkisi büyüktür. (Öztürk, s.76-77)

27 Mayıs müdahalesi, demokrasi ve laikliği korumak amacıyla yapılmıştır.

1965 seçimlerinde bir partinin meclise hakimiyetini engellemek için nispi seçim sistemi uygulandı. Fakat bu Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin yükselişini önleyemedi. Seçimlerde AP 240, CHP 134, diğer sağ partiler (Millet P+CKMP+YTP) 61, İşçi Partisi 15 sandalye kazandı. (Ahmad ve Ahmad, s.228.)

1965'ten sonra muhalefet sokağa taşı. Üniversiteler öğrenci eylemleriyle, fabrikalar işçi grevleriyle felç oldu, kırsal kesimde köylülerin toprak işgalleri başladı.

2.2.4. 27 Mayıs'tan 12 Mart'a

27 Mayıs 1960'ta yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi (MBK) TBMM'yi kapattı. DP'nin yöneticilerini ve milletvekillerini tutukladı. MBK Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel devlet başkanlığı ile birlikte başbakanlığı da üstlendi. (Ahmad ve Ahmad, s.215.) Feshedilen TBMM'nin yerine Ocak 1961'de MBK ve Temsilciler Meclisi üyelerinden oluşan bir Kurucu Meclis kuruldu. Temsilciler Meclisi'nce hazırlanıp MBK'nin onayladığı yeni anayasa 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulurken kabul edildi ve yürürlüğe girdi.

27 Mayıs sonrasında ilk genel seçimler 15 Ekim 1961’de yapıldı. Bu seçimlerden CHP birinci parti olarak çıktı. Ama hükümeti tek başına kuracak çoğunluğu sağlayamadığı için, yeni kurulmuş olan Adalet Partisi (AP) ile bir koalisyon hükümeti oluşturmak zorunda kaldı. CHP lideri İsmet İnönü başbakan oldu. Mayıs 1962’de dağılan bu koalisyondan sonra İnönü, Yeni Türkiye Partisi (YTP), CKMP ve AP’den ayrılan bağımsız milletvekilleriyle yeni bir koalisyon kurdu. Bu koalisyon da Aralık 1963’de dağıldı. Bu kez hükümeti kurma görevi AP lideri Ragıp Gümüşpala’ya verildi, ama onun da başarısız olması üzerine İnönü bu kez bağımsızlarla üçüncü bir koalisyon hükümeti kurdu. (Ahmad ve Ahmad, s.268.)

Şubat 1962 ve Mayıs 1963’te 27 Mayıs’ı hazırlayan subaylardan biri olan Albay Talat Aydemir iki darbe girişiminde bulundu. Her iki girişim de bastırıldı, Talat Aydemir ve bir arkadaşı idam edildi.

1965’e kadar süren koalisyonlar döneminde dış ilişkilerde önemli gelişmeler görüldü. Eylül 1963’te Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Ankara Antlaşması imzalandı. Aynı yılın sonunda Kıbrıslı Rumlar adadaki Türkler’e saldırmaya başladılar. Bu saldırılara karşı Türk savaş uçakları 25 Aralık günü Lefkoşe üzerinde uyarı uçuşları yaptı. 1964’te Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios’un olumsuz tavırları ve yapılan toplantıların da sorunu çözememesi üzerine Türkiye garantör devlet olarak adaya müdahalede bulunacağını bildirdi. Bunun üzerine Haziran 1964’te ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, Başbakan İnönü’ye bir mektup göndererek Kıbrıs’a müdahalenin bir Türk-Yunan savaşı başlatacağını öne sürdü. Türkiye Kıbrıs’a asker çıkarmaktan vazgeçmekle birlikte Ağustos 1964’te hava kuvvetleri aracılığıyla müdahalede bulunarak Rum saldırılarını gerilettiler. (Ahmad ve Ahmad, s.278.)

Koalisyonlar döneminde yeniden planlı ekonomi uygulamasına başlandı. 1963-67 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda sanayide dışa bağımlılığı azaltacağı düşünülen önlemler yer alıyordu.

Ekim 1965’te yapılan genel seçimlerde AP oyların yüzde 53’ünü alarak tek başına iktidara geldi. Yeni hükümeti kurma görevi AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’e verildi. Demirel döneminin en önemli özelliği sağ-sol çatışmalarının başlamasıdır. Bunun sonucunda 12 Mart 1971’de silahlı kuvvetlerin komutanları bir muhtırayla

Demirel hükümetinin istifa etmesini istediler. “12 Mart Muhtırası” adıyla anılan bu muhtıra üzerine Başbakan Süleyman Demirel aynı gün istifa etti. (Ahmad ve Ahmad, s.411.)

2.2.5. 12 Mart 1971

12 Mart 1971 muhtırası öncesi Türkiye’de yaşanan bazı gelişmeleri şöyle özetlemek mümkündür:

Cemal Gürsel’in umutsuz bir hastalığa yakalanmasından sonra, asker kökenli Cumhurbaşkanı geleneği devam etmiş ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 28 Mart 1966’da Cumhurbaşkanı seçilmiştir. (Ahmad ve Ahmad, s.309.)

Önceki yıllarda olduğu gibi, 1965-1971 döneminde de Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde siyasal amaçlı gizli örgütlenmeler olmuştur. Ancak, 1960 öncesinden farklı olarak, 1965’den sonraki örgütlenmeler asker-sivil beraberliğinde gerçekleştirilmiştir.

1961 Anayasasında yapılan ilk değişiklik, bu dönemde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Böylece 27 Mayıs müdahalesi ile iktidardan uzaklaştırılanlara getirilen TBMM üyeliğine seçilme imkanı, yeniden ortadan kalkmıştır. 16 Nisan 1974 tarihine kadar 1961 Anayasası tam yedi kez değişikliğe uğramıştır.

1971 yılı başlarına gelindiğinde ülkede darbe ya da müdahale beklentilerinin iyiden iyiye arttığı görülmektedir. Bu beklentilerin iki noktada odaklandığı söylenebilir.

Kendilerini ilerici gençlik olarak adlandıran sol gruplar, Silahlı Kuvvetler içerisinde de kendilerine destek bularak bir darbe yapmayı planlamışlardır. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur’un bu gruplara destek verdiği iddia edilmiştir.

Buna karşılık işçi ve gençlik hareketlerinin giderek yükselmesinden endişe eden ABD, büyük sanayici ve tüccarlar ile toprak ağaları, sol nitelikli devrimci bir hareketten endişe ederek bu nitelikteki hareketleri engelleyecek sert bir iktidardan, yani Ordunun duruma el koymasından yana tavır koymuşlardır. (Çavdar, s.193)

Bu iki eğilimden önce davranan ilk grup olmuştur. Ancak, Kara ve Hava Kuvvetleri Komutanlarının son anda desteğini çekmeleri üzerine bu ilk grubun hareketi sonuçsuz kalmıştır. (Çavdar, s.193-194)

12 Mart 1971'de ordu komutanları Demirel'e bir muhtıra verdiler. Muhtıranın içeriği kardeş kavgasının ve anarşinin engellenemediği, Atatürk'ün reformlarının gerçekleştirilemediği, çağdaş uygarlık hedefinden sapıldığı, bütün bunlardan hükümetin sorumlu olduğu, bu hedeflere ulaşmak için yeni bir hükümetin demokratik yollardan kurulması, aksi takdirde TSK'nin yasalardan aldığı yetkiyle idareyi doğrudan doğruya ele alacağı sekindeydi.

Muhtırada dile getirilen konular üç temel noktada toplanmaktaydı:

1. “Parlamento ve Hükümet; tutum, görüş ve uygulamalarıyla ülkeyi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içerisine sokmuş; Anayasanın öngördüğü reformlar gerçekleştirilememiş; Cumhuriyetin geleceği tehlikeye düşürülmüştür.”

2. “Bu durumu ortadan kaldıracak çarelerin partiler üstü bir anlayışla değerlendirilerek; Anayasanın öngördüğü reformların Atatürkçü bir görüşle ele alınması ve inkılap kanunlarını uygulayacak bir hükümetin teşkili zaruri görülmüştür.”

3. “Bu hususlar süratle gerçekleştirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine tanıdığı Türkiye Cumhuriyetini koruma ve kollama görevini yerine getirmek için yönetimi doğrudan ele almaya karardır.” (ÇAVDAR, s.195.)

12 Mart müdahalesinin nedenlerini üç grupta toplamak mümkündür:

-O dönem iktidarda olan AP Hükümeti, giderek yaygınlaşan anarşi ve terör eylemlerini sona erdirmeye başarısız olmuştur.

-Sivil ve askeri bürokraside AP Hükümetine karşı büyük bir güvensizlik ortamı gelişmeye başlamıştır.

-Ayrıca, Ordu içinde varlığını sürdüren bazı radikal subayların yönetime doğrudan el koyarak uzun süreli askeri bir otoriter rejim kurma niyetleri karşısında üst rütbedeki ılımlı subayların bu girişimi engellemek amacıyla böyle bir yarı askeri rejim

kurmak istemeleri de müdahale nedenleri arasında sayılabilir. Nitekim, müdahaleden birkaç gün sonra aralarında generallerin de bulunduğu bir kısım subayın Silahlı Kuvvetlerden atılması, bu görüşü doğrular niteliktedir.

Nihat Erim başkanlığında sivil bir hükümet kuruldu. 1961 Anayasası'nın hak ve özgürlükleri genişleten maddeleri değiştirildi. Resmi ideoloji açısından tehlikeli görülen İslami eğilimli Milli Nizam Partisi ve sosyalist eğilimli Türkiye İşçi Partisi kapatıldı.

12 Mart askeri müdahalesiyle 1973'e kadar sürecektir bir "ara dönem" başladı. 12 Mart 1971 tarihinden 1973 genel seçimlerine kadar devam eden bu dönemde partiler üstü dört hükümet kuruldu. İlk iki hükümet, Nihat Erim'in başkanlığında (birinci ve ikinci Erim Hükümetleri), diğerleri ise Ferit Melen ve Naim Talu başkanlığında kuruldu.

19 Mart'ta Nihat Erim başkanlığında kurulan hükümette AP ve CHP milletvekillerinden başka parlamento dışından üyeler de yer alıyordu. Aralıkta Nihat Erim, bazı bakanların istifası üzerine yeni bir hükümet kurdu. Dört ay süren ikinci Nihat Erim hükümetinden sonra görev Suat Hayri Ürgüplü'ye verildi. Ürgüplü'nün başarısız olması üzerine hükümeti Mayıs 1972'de Milli Güven Partisi'nden (MGP) Ferit Melen kurdu. (Cumhuriyet, 20 Mart 1971.)

12 Mart 1971'den sonra kurulan Hükümetlerin esas misyonu askeri müdahalelere karşı halkın güvenini kazanmak olmuştur. Ordunun tercihlerinin siyasi tercihlere dönüştürülerek, Silahlı Kuvvetlerin doğrudan müdahalede bulunacağı endişesi taşınması Meclisin de desteğinin alınması çabasını doğurmuştur. Bu noktadan bakıldığında Erim Hükümetinin yapmak istediği birtakım reformlar Meclisin tepkisini çekmiş; başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (ÖZTÜRK, s.81-82.)

12 Mart muhtırasından sonraki gelişmelere baktığımızda, en önemli olayın anayasa değişiklikleri olduğu söylenebilir. Yapılan bu değişikliklerle hürriyetlerin kullanılmasına sınırlandırmalar getirilmiş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş, Hükümete kanun hükmünde kararname (KHK) çıkarma yetkisi tanınmış, MGK'nın oluşum ve işlevinde de önemli değişikliklere gidilmiştir.

12 Mart Muhtırası'yla devlet otoritesini tesis etmeyi amaçlayan uygulamalar sonuç vermedi. Siyaset dışında tutulmaya çalışılan toplum kesimleri sokağa çıktı. 1973 seçimleriyle başlayan sürekli bölünmelerle parti enflasyonu yasandı. Bunun getirdiği koalisyonlar, azınlık hükümetleri istikrarı sağlayamadı. Sol ve İslami muhalefetin sokağa taşması, gün geçtikçe kitleselleşmesi ve sistemi radikal bir şekilde sorgulamaya başlamaları orduyu harekete geçirdi. Ordunun bu kadar beklemesinin sebebi olarak 27 Mayıs'la halk nezdinde düştüğü duruma tekrar düşmek istememesi yaygın olan bir kanaattir.

Nisan 1973'te görev süresi dolan Cevdet Sunay'ın yerine emekli Oramiral Fahri Korutürk cumhurbaşkanı seçildi. Aynı ay AP ile Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) Naim Talu başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurdular. İlimli bir siyasal ortamda yapılan 14 Ekim 1973 seçimlerinde düzen değişikliğini ve siyasal özgürlükleri savunan CHP 185 milletvekiliyle birinci parti durumuna geldi. (Hürriyet, 15 Ekim 1973.) Ama tek başına hükümet kuramadığı için İslamcı görüşleri savunan Milli Selamet Partisi (MSP) ile koalisyon kurmak zorunda kaldı. Koalisyon ortakları arasında, çıkarılması söz konusu olan af yasası gibi konularda derin görüş ayrılıkları bulunuyordu.

CHP-MSP koalisyonu içindeki anlaşmazlıklar Kıbrıs harekatı sonrasında iyice artmıştı. Eylül 1974'te Başbakan Ecevit istifa etti. Başbakanlığa getirilen Demirel'in de hükümeti kurmayı başaramaması ve CHP'nin erken seçim önerisinin öteki partilerce kabul edilmemesi üzerine, Cumhurbaşkanı Korutürk Cumhuriyet Senatosu üyesi Sadi İrmak'ı başbakanlığa atadı. İrmak'ın kurduğu "partilerüstü" hükümet güvenoyu alamadığı halde, başka bir hükümet kurulamadığı için Mart 1975'e kadar görevini sürdürdü. 31 Mart'ta AP, MSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve CGP'nin katıldığı, bu sırada DP'den ayrılan bir grup milletvekilinin de desteklediği, Süleyman Demirel başkanlığındaki "I. Milliyetçi Cephe hükümeti" kuruldu. (Cumhuriyet, 1 Nisan 1975.)

I. Milliyetçi Cephe dönemi döviz sıkıntısı ve sürekli enflasyonun getirdiği toplumsal huzursuzluklar yanında sağ sol çatışmalarının tırmandığı ve şiddet olaylarının artmaya başladığı bir dönem oldu.

5 Haziran 1977'de yapılan seçimlerde CHP oylarını ve milletvekili sayısını artırdı. (Hürriyet, 6 Haziran 1977) Ne var ki, tek başına hükümet kuramıyordu. CHP'nin

kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca temmuzda AP, MSP ve MHP'nin katıldığı "II. Milliyetçi Cephe hükümeti" kuruldu. Kısa bir süre sonra bu koalisyona karşı çıkan bir grup milletvekili AP'den ayrıldı ve CHP ile anlaşarak Aralık 1977'de hükümetin düşürülmesine yardımcı oldu. CHP'nin kurduğu yeni hükümette bu milletvekilleriyle birlikte DP ve CGP'den de bakanlar yer alıyordu.

II.Milliyetçi Cephe hükümetinin düşüşünü hızlandıran şiddet olayları ve siyasal cinayetler CHP hükümeti döneminde de devam etti. 1979 sonlarında yapılan ara seçimlerde beş milletvekilliği de AP'nin kazanması üzerine Ecevit başbakanlıktan ayrıldı. Kasım 1979'da Demirel, MSP ve MHP'nin dışarıdan desteklediği bir AP hükümeti kurdu.

Yeni hükümet döneminde de toplumsal çalkantıların önü alınamadı.

Ocak 1980'de Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) önerisiyle "24 Ocak Kararları" uygulamaya kondu; bu kararlar uyarınca devalüasyon yapıldı ve dışatımın artırılması için önlemler alındı.

2.2.6. 12 Eylül 1980

1971-1979 yılları Türkiye'nin bir iç savaşın eşiğine geldiği dönemi ifade eder. Sürekli tırmanan anarşi ve terör olayları karşısında devlet iktidarı da tükenme noktasına gelmiştir. Silahlı Kuvvetler, çeşitli vesilelerle ülkenin içinde bulunduğu vahim durumu dile getirmiş ve bir takım önlemler paketi ortaya koymuştur. Ancak, bu kötü gidişe karşı politikacıların müthiş bir duyarsızlığı söz konusu olmuştur. Financial Times muhabirinin "ülke iç savaşa doğru giderken, batan bir gemide kabin kavgası yapan yolcular gibiydiler" sözü, politikacıların içinde bulunduğu gaflet derecesini özlü bir şekilde ifade etmektedir. (Hale, s.200.)

Yine bu dönemde, bir çok parlamento üyesinin, hatta bakanın, Ordu Komutanlarını ziyaret ederek "içinde bulunduğumuz durumu ancak siz düzeltebilirsiniz" sözleriyle, (Öztürk, s.85-86.) Silahlı Kuvvetlerden yönetimi devralmalarını istemeleri ülkenin ne kadar endişe verici bir durumda olduğunu ve ülkeyi yönetenlerin çaresizliğini ortaya koymaktadır.

Teoride askeri darbe ihtimallerinin ortaya çıkması için;

1. “Sivil siyasi rejimin işlerliğini yitirmesi, sivil politikacıların yönetim sürecinde çözümsüz kalmaları,

2. “Ordunun, toplumdaki bunalımlardan rahatsızlık duyması ve bu bunalımları çözebilecek tek güç olarak kendini görmesi,

3. Halkın, sorunları çözemediği için sivil politikacılardan beklentilerinin kalmaması ve askeri bir kurtarıcı olarak algılayıp onu meşru bir yönetici olarak görmesi” gerekmektedir. (Mazıcı, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, 1989, s.70.)

Ağustos 1979’lara gelindiğinde, Türkiye’de, yukarıdaki durumla uyuşan bir durum söz konusudur. Artık, Türkiye’nin önünde askeri müdahaleden başka bir seçenek kalmamıştır. Nitekim, Ağustos ayında, Genelkurmay Başkanı tarafından TSK İç Hizmet Kanununun Silahlı Kuvvetlere verdiği yetkilerden bahsedilmeye başlanılmıştır. Bu uyarı ve gelişmelere rağmen siyasi iktidarın kayıtsız kalması, 27 Aralık 1979’da Silahlı Kuvvetlerin Cumhurbaşkanına bir uyarı mektubu vermesine neden olmuştur.

Uyarı mektubunun ardından Cumhurbaşkanı Korutürk, Evren ve Komutanları Çankaya köşkünde toplayarak, politikacıların önerileri dikkate almamaları halinde ne yapacaklarını sormuştur. Evren de gayet net bir şekilde fiili müdahalede bulunarak Meclisi kapatacaklarını ifade etmiştir. Ancak, asker kökenli Cumhurbaşkanı, bunun sorunları çözmek yerine daha da ağırlaştıracağını, normal anayasal mekanizmalar içerisinde sorunların çözümünün mümkün olduğunu söyleyerek komutanları iknaya çalışmıştır. Korutürk, uyarı mektubu konusunda Başbakan Demirel ile olan görüşmesinde de darbe olasılığını ciddiye almamıştır. Nitekim Korutürk’ün bu ılımlı ve ihtiyatlı tavrı nedeniyle uyarı mektubu sonuçsuz kalmıştır. (Hale, s.203.)

Bu arada Demirel Hükümeti, almış olduğu “24 Ocak Kararları” ile bir ölçüde piyasalardaki mal darlığını gidermiş ise de, terörü önleme konusunda başarısız olmuştur.

6 Nisan 1980’de görev süresi dolacak olan Korutürk’ün yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçilmesi gerekiyordu. Ama, süre dolduğu halde cumhurbaşkanı hala

seçilememiştir. Anayasa gereğince Cumhuriyet Senatosu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil cumhurbaşkanına vekalet etmeye başladı. Hiçbir adayın cumhurbaşkanı olmaya yetecek oyu alamadığı, siyasal bunalımın yoğunlaştığı bu dönemde şiddet olayları da artış gösteriyordu.

Erbakan'ın 30 Ağustos Zafer Bayramına katılmaması, (Hürriyet, 31 Ağustos 1980.) 6 Eylül'de provokatörlerin son derece başarılı bir şekilde provakasyonlarını sahneledikleri MSP'nin Konya Mitingi; Meclisin yeni Cumhurbaşkanı seçememesi; yine Ecevit'in petrol işçileri sendikasının bir toplantısında, siyasi mücadeleyi bir futbol maçına benzeterek işçileri "tribünlerden sahaya inmeye" davet etmesi; Komutanlar açısından bardağı taşıran son damlalar olmuştur. (Hale, s.205-206.)

Sonunda 12 Eylül 1980 günü silahlı kuvvetler emir ve komuta zinciri içinde yönetime el koydu. (Eroğul, Anatüzeğe Giriş ("Anayasa Hukuku"na Giriş), 2005, s.307.) Ekonomik paketin getirdiği toplumsal huzursuzluğa ilave olarak siyasi bunalımın da had safhaya ulaştığı noktada, son yirmi yıldaki üçüncü darbe de böylece gerçekleşmiştir. (Çavdar, s.261.)

Ekim 1981'de bütün siyasal partiler feshedildi. (Eroğul, s.307.) Ardından MGK ile atama yoluyla gelen üyelerin yer aldığı Danışma Meclisi'nden oluşan bir Kurucu Meclis çalışmalarına başladı. Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı kabul edildi.

Darbeye birlikte anayasa değişikliği de geldi. 82 Anayasası'yla toplumu tepeden tırnağa kontrol altına almak için 61 Anayasasının getirdiği hak ve özgürlükler geri alındı. Temel insan hak ve hürriyetlerinin geniş ölçüde sınırlandırıldığı, yer yer kaldırıldığı bir ortamda muhalefet sindirildi. Halk depolitize edilerek DP ile girdiği siyaset arenasından dışlandı. Bütün bunlar 82 Anayasası'yla yasallaştı.

Yeni Anayasa, Cumhurbaşkanı geniş yetkilerle donatmıştır. Yine geçici 2. madde ile Milli Güvenlik Konseyi, seçimle oluşacak yeni Meclisin toplanmasından itibaren 6 yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyine, Milli Güvenlik Konseyi üyeliği de Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine dönüştürülmüştür.

Yeni Anayasanın Milli Güvenlik Kurulunu düzenleyen hükümleri 118. maddede yer almıştır. Bu madde hükmüne göre Kurulda Cumhurbaşkanı hariç, beş asker üyeye karşılık dört sivil üye yer alacaktır. Böylece 1961 Anayasa sisteminde sivil üyelerin asker üyelere karşı olan sayısal üstünlüğü, 1982 Anayasa sisteminde tersine dönmüş bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının asker kökenli olması halinde ise, askerlerin Kuruldaki konumları daha da bir güçlenmiş olacaktır. Yine, 1961 Anayasasında “kuvvet temsilcileri” ibaresi 1971 Anayasa değişikliğinde “kuvvet komutanları” olarak değiştirilmiş; 1982 Anayasasında ise, kuvvet komutanları tek tek sayılmıştır.

118.maddenin 3. fıkrası, “Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır” şeklinde düzenlenmiştir.

Her ne kadar 1982 Anayasasında, Milli Güvenlik Kurulunda alınan kararlara uygun politikalar izlemeyen hükümetler için herhangi bir yaptırım öngörülmemiş ise de gerek 3. fıkarda yer alan “öncelikle dikkate alınır” ifadesi ve gerekse Kurul kararlarının altında Başbakan ve ilgili bakanların imzasının olması; Kurul kararlarının hükümetler için bağlayıcı bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Yine 118. maddenin 3. fıkrası incelendiğinde, Milli Güvenlik kurulunun 1961 Anayasasına göre karar almaya yetkili olduğu konuların 1982 Anayasasıyla daha da genişletilmiş olduğu görülmektedir. (Serap Yazıcı, Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, 1997, s.185-188)

Geçiş döneminden sonra Mayıs 1983’te kurulan ilk parti emekli Orgeneral Turgut Sunalp’in başkanlığındaki Milliyetçi Demokrasi Partisi’ydi (MDP). “12 Eylül ruh ve felsefesinin devamı” olduğunu belirten bu partinin kurucularından çoğu emekli general ve Danışma Meclisi üyesiydi. İkinci parti, Bülend Ulusu hükümetindeki görevinden Temmuz 1982’de istifa eden Turgut Özal’ın kurduğu Anavatan Partisi (ANAP) oldu. (Kenan Evren, Zor Yıllarım 2, 1994, s.54.) Bu partide milliyetçi, sosyal demokrat, İslamcı ve sağ eğilimli eski ve yeni siyasetçiler yer alıyordu. Aralık ayında kurulan Özal

hükümetinin programında ekonomide özel sektörün payının artırılacağı, dışsatımı yükseltecek önlemlerin alınacağı ve enflasyonun azaltılacağı belirtiliyordu.

Ordunun özellikle Kenan Evren'in bütün karşı propagandalarına rağmen Turgut Özal'ın liderliğinde ANAP 1983 seçimlerinde tek başına iktidar oldu. (Kenan Evren, **Zor Yıllarım 2**, s.114.) Ordu perde arkasına çekildi. Ancak sahne gerisinden müdahalelerini devam ettirdi. Halkın her türlü hak arama girişimleri (sendikal haklar, inandığı gibi yaşamak, Kürt kimliğinin tanınması...) resmi ideoloji adına, demokrasi vitrininin ardındaki darbe kurumları tarafından gerek kanuni, gerek kanun dışı yollarla bastırılmaya, sindirilmeye çalışıldı. Özal dönemi enflasyonist politikalarla mücadele, Türkiye'nin dış dünyaya açılması yönünden başarılı bir dönemdir. Gerçi Özal'ın son dönemlerinde enflasyon yine arttıysa da, Özal politikalarıyla genel olarak Türkiye ekonomisini doğru bir yola sokabilmiştir. Özal zamanında Türkiye oldukça gelişmiş, müreffeh bir hal almıştır. Daha önceki hükümetler döneminde olan kıtlıklar yaşanmamıştır.

24 Mart 1984'te yapılan erken yerel seçimlere SODEP ve DYP de katıldı. Bu seçimlerde oyların yüzde 45'ini alan ANAP üç büyük ilde ve belediyelerin büyük çoğunluğunda başkanlıkları kazandı. SODEP ve HP'den daha çok oy topladı. (Kenan Evren, **Zor Yıllarım 2**, s.174.)

12 Eylül'den sonra Türkiye ile ilişkilerini askıya almış olan Avrupa Konseyi, ülkede parlamenter demokrasiye dönüşünün ardından Türk temsilcileri konseyin Danışma Meclisi'ne kabul etti. ABD ile bir süre önce yeniden başlatılan yakın ilişkiler sürdürüldü. İran-İrak Savaşı'nda tarafsız kalmayı seçen Türkiye iki ülkeyle de ticaretini geliştirdi.

Ocak 1988'de Başbakan Özal İsviçre'nin Davos kentinde Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu ile görüştü. Bu görüşmede alınan kararlar Türk-Yunan ilişkilerinde olumlu gelişmelere yol açtı. Şubat ve ağustosta Avrupa Konseyi ile BM'nin işkence konusundaki sözleşmeleri Türkiye tarafından onaylandı. Ama Türk Ceza Kanunu'nun örgütlenmeyi ve düşünce özgürlüğünü sınırlayan 141. 142. ve 163. maddelerinin tartışılması sürdü.

Kasım 1987’de yapılan erken seçimlerde ANAP oyların ancak yüzde 36,3’ünü almasına karşın, seçim sisteminin yardımıyla 292 milletvekili çıkararak meclisteki çoğunluğunu korudu. SHP ve DYP dışındaki partiler ise hiç milletvekilliği kazanamadı. (Cumhuriyet, 30 Kasım 1987.)

Bulgaristan’daki Türkler üzerinde bir süredir devam eden baskılar 1984’ten başlayarak yoğunlaşmıştı. Ülkede Türk olmadığı ileri sürülüyor, Müslüman Bulgarlar olduğu söylenen Türkler’in adları değiştiriliyordu. Türk hükümetinin Bulgar hükümetine bir göç anlaşmasını da kapsayan görüşme önerilerinde bulunması sonucu Bulgar hükümeti Türkler’i Türkiye’ye gönderebileceğini açıkladı. Türk hükümetinin bunu onaylayan açıklamasından sonra iki ay içinde 300 bin Türk Türkiye’ye göç etti. Bu sayının artacağını ve çözümün güçleşeceğini gören hükümet 22 Ağustos 1989’da bir karar alarak Bulgaristan’dan vizesiz gelecek olanların ülkeye girişlerini yasakladı.

31 Ekim 1989’da Başbakan Turgut Özal Türkiye’nin sekizinci cumhurbaşkanı seçildi. (Kenan Evren, **Zor Yıllarım 2**, s.510.) Turgut Özal görevi devraldığı 9 Kasım günü başbakanlığa TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut’u atadı. Bir gün sonra toplanan ANAP I. Olağanüstü Kongresi’nde Turgut Özal’dan boşalan genel başkanlığa Yıldırım Akbulut getirildi. (Hürriyet, 10 Kasım 1989.)

Daha sonraki yıllarda ANAP’ın başına geçen Mesut Yılmaz döneminde ANAP zayıfladı ve seçimlerden başarısız çıkarak parlamentoya giremedi.

3. 27 MAYIS 1960 DEVRİMİ

3.1. 27 Mayıs 1960 Devrim Hareketlerinin Sebepleri

DP'nin on yıllık siyasal erkinde, geçimsel alanda dönüş noktası 1954, siyasal alanda ise dönüş noktası 1955'tir. Kısacası, DP, önceleri yükselen bir çizgi izlemiş, aşağı yukarı 1954-1955 yıllarından başlayarak, hızlı bir düşüşe geçmiştir. Aşağıda, partinin başarılı olduğu yıllardan başlanarak, bu dönemlerin yalnızca genel özellikleriyle belirtilmeye çalışılacaktır.

DP'nin ilk yıllarında elde ettiği başarının temelinde, geçimsel alanda gerçekleştirdiği atılım bulunmaktadır. 1950-1953 yıllarını kapsayan ilk dört yılda, ulusal gelirimiz neredeyse yüzde kırk oranında artmıştır. Bu ilerlemenin esas kaynağı, tarım kesimi olmuştur. DP, devletin elinde boş duran toprakların önemli bölümünü köylüye dağıtmış, meraları kısmen ekim alanı haline getirmiş, böylece hem tarım alanını genişletmiş, hem de tarımda yeterince kullanılmayan bir bölüm işgücünü üretici duruma getirebilmiştir. Bunun yanı sıra, tarımda hızlı bir makineleşme sağlamış, traktör sayısını kısa zamanda on misline çıkarmış, ülkenin ürün depolama yeteneğini önemli ölçüde artırmış, köylüye bol ödünç para dağıtmış, tarım ürünlerinde yüksek fiyat siyaseti uygulayarak tarım kesiminin zenginleşmesine hizmet etmiştir. Hava koşullarının çok uygun geçmesi ve Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünlerine dış istemin artması, bu yönde girişilen çabaların daha da etkili olmasını sağlamıştır.

DP'nin geçimsel atılımı, tarım kesimiyle de sınırlı kalmamıştır. Karayolu ve köprü yapımı bu dönemde çok hızlanmıştır, demir ve bakım cevheri üretimi önemli ölçüde artmış, şeker, çimento ve dokuma ("üç beyazlar") alanlarında büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Özellikle tarım kesimine yönelen siyasetlerle ve ulaşım alanında sağlanan yeni kolaylıklarla, köylerin Pazar geçimdüzenine katılmaları hızlandırılmış, ülkede önemli bir geçimsel gelişme yaratılmıştır. (Prof. Dr. Cem Eroğul, *Anatüzeğe Giriş ("Anayasa Hukuku"na Giriş)*, 2005, s.276.)

Üstelik DP'nin başarısı geçimsel alanla da sınırlı kalmamıştır. Bu partinin bayraktarlığını yaptığı bürokrasi düşmanlığı, halkın özgüvenini artıran önemli bir öğe olmuştur. Bu bakımdan, DP devrimini "kitlelerin isyanı" olarak nitelendiren görüşlere

hak vermemek olanaksızdır. Manevi yönden halkı DP'ye bağlayan bir başka etmen de, bu dönemde eski savaştan yercilik anlayışının bırakılmış olmasıdır. Özellikle Arapça ezan yasağının kaldırılmış olması, yüzyıllar süren tapınma alışkanlıklarına yeniden kavuşan halkta, yaygın bir “ferahlama” duygusu yaratmıştır. Öte yandan, aydınlar da ilk yıllarda DP'yi “özgürlük partisi” olarak görmüşler, bu nedenle partinin yükselişinde önemli bir rol oynamışlardır.

Ne var ki, DP'nin bu atılımcılığı, hep belirli sınıfsal sınırlar içinde hapsolüp kalmıştır. Esas olarak büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarına sözcülük eden bu parti, işte bu sınıfsal konumu nedeniyle, yükseliş döneminde bile belli bir kısırlılığa mahkum olmuştur. Örneğin, tarım kesimindeki büyük ilerleme, var olan mülkiyet ilişkilerine dokunulmadan gerçekleştirildiğinden, bu kesimdeki mülk ve gelir dağılımının daha da adaletsiz olmasına neden olmuştur. Tarım alanında yaratılan yeni varsıllaşmadan çoğunluk yararlanmıştır, ancak büyük toprak sahipleri bundan görece daha çok yararlanmışlardır. Onun içindir ki, DP döneminde toprak mülkiyetinde yoğunlaşma artmış ve topraksızların oranı büyümüştür.

Öte yandan, geçimsel alandaki tasarsızlık (plansızlık), önemli bir kaynak savurganlığına neden olmuştur. Gerekli önlemler alınmadan yürütülen makineleşme, hem toprak aşınmasını (erozyon) hızlandırmış, hem de ülkenin dışa bağımlılığını artırmıştır. Yatırımlar, çok kez oy kaygısıyla yönlendirilmiş, verimlilik ilkesi yeterince göz önüne alınmamıştır. Yol ve köprü ihaleleri, devlet sırtından büyük vurgunlar vurulmasına olanak vermiştir. (Eroğul, s.277.)

DP, özel girişimi destekleme siyasetini, yabancı sermaye için de alabildiğine uygulamıştır. 1951 ve 1954 yıllarında yabancı sermayeyi destekleme yasaları çıkarılmış, özellikle 1954'te kabul edilen Petrol Yasası ile, (Ahmad ve Ahmad, s.120.) bu sermayeye büyük olanaklar açılmıştır. DP'nin yabancı sermayeyi destekleme siyaseti, başta ABD olmak üzere, bu sermayenin dünya çapında sözcülüğünü yapan devletlere karşı aşırı bir yakınlıkla birlikte yürütülmüş, dış siyaset alanında da DP, Mustafa Kemal'in denge siyasetinden tamamen ayrılmıştır. 1950-1954 yılları arasında, DP hükümetleri, Kore'ye asker göndermiş, ülkemiz Kuzey Atlantik (NATO) ve Balkan paktlarına sokmuş, Orta Doğu'da emperyalist bir askeri blokun temellerini atmış, ulusal kurtuluş savaşlarına cephe almıştır.

DP'nin siyasal liberalleşme sözleri de, yine bu sınıfsal konum nedeniyle, kısır kalmıştır. Basın yasası dışında, bu alanda önemli bir atılım yapılmamıştır. Muhalafette iken kesin söz vermiş olmasına karşın, DP, asla grev hakkını tanımaya yanaşmamıştır. İşçi sınıfının uyanışına göz yummadığı gibi, köylülerin uyanışında en önemli etmen olmaya aday Köy Enstitülerini kapatmıştır. 1951 ve 1954 yıllarında yapılan değişikliklerle, Ceza Yasası'nın antiliberal hükümleri daha da sertleştirilmiştir. Millet Partisi, sudan bir bahane ile kapatılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konmuştur. DP'nin kendi içindeki eleştirilere bile sert tepki gösterilmeye başlanmış, parti içi demokrasi askıya alınarak 1953'te toplanması gereken büyük kongre, tüzüğe aykırı bir biçimde ertelenmiştir.

Ne var ki, bütün bu olumsuz belirtiler, ilk yılların genel başarı havası içinde genellikle gözden kaçmıştır. Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerde, DP, çok partili bir dizgede olağanüstü sayılması gereken bir sonuca ulaşarak, oyların % 58.42'sini toplamıştır. CHP'nin oyları ise %35.11'e düşmüştür. Uygulanan seçim dizgesi sonucunda, DP koltukların % 92.98'ini (305 milletvekilliği), CHP ise yalnızca % 5,52'sini (31 milletvekilliği) alabilmiştir. O günlerdeki görünüş odur ki, Menderes'in Eylül 1950 yerel seçimlerinden sonra söylediği sözlerle, halk CHP'yi "muhalefetten de tasfiye etmiştir." (Eroğul, s.278.)

1954 seçimlerinde Demokrat Parti'nin elde ettiği büyük başarı, gerçekte aldattıydı. Başarısının doruğunda görüldüğü 1954 yılında, DP yönetimi, geçimsel alanda ilk büyük yenilgisine uğradı. O yıl, ulusal gelir % 8,8 oranında düştü. Böylece ilk yıllarda yürütülen hesapsız siyasetler sonucunda kötü sonuçlar yaşanmaya başlandı. Kimi temel mallarda darlık belirdi. Fiyatlar hızla arttı. Ülke döviz sıkıntısı içine düştü. Büyük ticaret açığını kapamak ve enflasyonu kontrol altına almak için Hükümet bazı tedbirlere başvurmak zorunluluğunu duydu. (Ahmad ve Ahmad, s.126.)

Bu sıkıntılar, seçim başarısından başı dönen DP'nin adım adım sertlik siyasetine kaymasına neden oldu. Seçim yasası değiştirilerek, siyasal partilerin radyo yoluyla yaymaca (propaganda) olanağı kaldırıldı. (Elbette, bu yasak, yalnızca muhalefet için işledi.) Temmuz 1954'te çıkarılan bir genel "azil" (görevden alma) yasasıyla, hoşagitmeyen memurların (yargıçlarla öğretim üyeleri de dahil olmak üzere), keyfi bir biçimde işten atılmaları olanağı yaratıldı. (Ahmad ve Ahmad, s.126.)

1955 yılı, DP yönetiminin bu olumsuz yönelişinde bir dönüm noktası oldu. O yılın Nisan ayında, DP'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü, yeni gidişi protesto etmek için hükümetten ayrıldı. 6-7 Eylül günlerinde, İstanbul ile İzmir'de, yüz kızartıcı büyük olaylar yaşandı. (Azınlıkların dükkânları yağma edildi, evlerine, kiliselerine, hatta mezarlarına bile saldırıldı.) Her iki ilde, sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim, tıpkı eski günlerin CHP sıkıyönetimi gibi, karşıt görüşteki gazeteleri kapatmaya başladı. DP içindeki eleştiri dalgası, bir bölüm milletvekilinin toplu olarak partiden çıkarılmasına varan bir yoğunluğa ulaştı.(Bunlar, daha sonra, Hürriyet Partisi'ni kurdular). Kasım 1955'te, DP tarihinin en şiddetli grup toplantısı yapıldı ve Menderes dışında, bütün bakanlar çekilmeye zorlandı. (Eroğul, s.279.)

1955 yılı fırtınası, DP yöneticilerinde önce bir duraksama yarattı. Ancak sonuçta, olaylardan ders alacaklarına, 1956 yılının ortasından başlayarak tam sertleşme yolunu seçtiler. Yıkılıncaya dek de, bu yolu bırakmadılar. Artık mahkemelere, basına, üniversitelere, sendikalara ve genellikle her türlü muhalefete karşı, yoğunluğu gitgide artan bir baskı uygulamaya giriştiler. 1956'da, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasasını değiştirerek, seçim dönemi dışında parti toplantılarını bütünüyle yasakladılar. 1957'de seçim yasasını bir daha değiştirerek, tam bir antidemokratik anlayışla, karşılarında bulunan partilerin bütün işbirliği yollarını tıkadılar. (Bu nedenle, 1958 yılında, Hürriyet Partisi CHP'ye katılacak; Köylü Partisi ise, Millet Partisi kapatıldıktan sonra kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni oluşturacaktır.) (Ahmad ve Ahmad, s.171.)

İşlerin hızla kötüye gitmesi, DP'yi, vaktiyle CHP'nin uyguladığı bir yöntemi benimseyerek, genel seçimleri öne almaya itti. 1958'de yapılması gereken seçimler, muhalefetin daha da büyümeye vakit bulamaması için, 1957'de alındı. Ekim 1957 genel seçimlerinde, artık 1950'nin coşkusu kalmamıştı. DP, oyların artık yalnızca % 47.70'ini alarak, önemli ölçüde geriledi. (O günlerin çoğunlukçu anlayışı sonucunda, % 50'nin altına düşmek, artık ulus çoğunluğunca istenmemek biçiminde yorumlanıyordu. Siyasal yaşamımızda bu anlayış, 1960'tan sonra değişmeye başlayacaktır.) CHP, oylarını % 40,82'ye yükseltti. Başka bir deyişle, bu seçimde, muhalefetin toplamı, DP'den daha fazla oy almıştı. Ancak, seçim dizgesi sayesinde, DP yine de koltukların % 70'ini (419

milletvekilliği) alabildi. CHP, 173 koltukla, TBMM üye sayısının % 29'uyla yetinmek zorunda kaldı. (Eroğul, s.280.)

Ne var ki, bu geçici başarıya karşın, düşüşü önleme olanağı yoktu. 1958'de, geçim sıkıntısı, dip noktasını buldu. Hükümet, büyük bir devalüasyon kararı almak zorunda kaldı. Ülkeye, sancılı bir “kemerleri sıkma” politikası dayatıldı. Yokluk ve pahalılık, her yanı sardı. Aynı 1958 yılında, Irak'ta devrim oldu. Menderes'in büyük dostu Kral Faysal ile Başbakan Nuri Sait, Türkiye'ye gelmek üzere yola çıkarken öldürüldü. Bu gelişme, DP'nin dış siyaseti için tam bir yıkımdı. Irak Devrimi, Menderes'in ölçsüzce hırçınlaşmasına yol açtı. DP yöneticilerinin hoşgörüsüzlüğü ve saldırganlığı iyice arttı.

1958-1960 arasında, DP artık açıkça buyurganlığa yöneldi. Bütün muhalefet odakları teker teker susturulmaya çalışıldı. 3 Mayıs 1959'da, yayın yasaklarını yayınlamaları da yasaklanan gazeteler, cumhuriyet tarihinde ilk kez beyaz sütunlarla çıktı. Ertesi gün, Topkapı'da, İnönü'nün arabasına saldırıldı. İnönü, bir raslantı sonucu kurtuldu.(Bu da, o günlerde muhalefet önderinin can güvenliğinin bile kalmadığını gösteriyor.) Hükümetin borazanı durumunda olan radyo, Eylül 1959'dan itibaren, artık açıkça “CHP kapatılmalıdır” diyordu. Ne var ki, baskının artması, hep muhalefetin daha da güçlenmesine neden oluyordu. (Ahmad ve Ahmad, s.195.)

Bardağı taşıran damla, 18 Nisan 1960'ta, “CHP ve bir kısım basın hakkında” araştırma yapmak üzere, on beş DP milletvekilinden oluşan bir “tahkikat komisyonu” kurulması oldu. 27 Nisan'da çıkarılan bir yasa ile, gizli çalışan ve kararlarına karşı çıkmak yasak olan bu komisyona; basımevlerini kapatma, gazeteleri toplatma, her türlü toplantıyı yasaklama, kısacası, amacını gerçekleştirmek için her türlü önlemi alma ve “Hükümetin bütün vasıtalarından istifade eyleme” yetkisi verildi. İtiraz edenler, bir yıldan üç yıla dek, ağır hapis cezası ile cezalandırılacaklardı. Görüldüğü gibi, bu artık *demokrasinin sonuydu*. 27 Mayıs 1960 günü, muhalefetin, üniversitenin ve ordunun genel direnişiyle, DP yönetimi, bir hükümet darbesiyle yıkıldı. Böylece, çok büyük umutlar yaratmış bu parti, geride büyük bir düş kırıklığı bırakarak siyaset sahnesinden ayrıldı. (Eroğul, s.281.)

Darbe, 1924 Anayasası'nın da sonu oldu. Ne var ki, 1945 yılında başlayan çokpartili yaşam, bu arada artık yeterince yerleşmişti. Kısa bir aradan sonra, bu kez

daha ileri bir anayasa çerçevesinde ve gerek çoğulculuğa çok daha yaklaşan bir düzeyde, çokpartili dizgeye yeniden döndü.

27 Mayıs hareketi, bunu gerçekleştirenler ve destekleyenler tarafından genel olarak “demokrasi ve özgürlük mücadelesi” platformunda yer alan olumlu ve ileri bir eylem şeklinde açıklanmıştır. Siyaset ve hukuk bilimi literatürümüzde de bu görüş önemli bir ağırlığa sahiptir.

27 Mayıs’ın emekçi sınıfları yada işçi sınıfını çağrıştıracak anlamda bir sınıfsal niteliği yoktur. Hareket hakim sınıflar içindeki basit bir kadro değişikliği değilse bile, yine de varlıklı sınıflar çerçevesi içinde bir iktidar çatışmasıdır. Ayrıca, iktisadi, sosyal, politik bakımlardan ikinci plana itilen aydın – memur katmanlarının DP’nin temsil ettiği taşra ve kent (yeni) zenginlerinin egemenliğine karşı tepkiler içinde oldukları da açıktır. Nihayet 27 Mayıs, bir askeri müdahale olduğu için, bu bağlamda ve anlamda “tepeden inme ya da “yukardan aşağı”, “antidemokratik” bir eylem olarak nitelendirilmektedir.

Bir kere 27 Mayıs müdahalesi sadece askeri bir çerçevede oluşmamış, DP’ye karşı biriken ekonomik, sosyal ve siyasal (sivil) muhalefetten doğmuştur. Bu muhalefetin de az çok belirli bir sosyal tabanı ve kimliği vardır. (Tanör, İki Anayasa ,1982, s.9-11.)

Ekonomik alanda DP döneminin başlıca olguları, belli bir liberalleşme ve özel sermaye birikiminin gerçekleşmesi, devlet ve dış yardımlar desteğiyle özel tekellerin oluşması, dış borçlanmanın ve iktisadi bağımlılığın artması, tarım kesiminde modernleşmenin başlaması ya da hızlanması şeklinde özetlenebilir.

Sosyal alanda bu politikaya tekabül eden sonuçlar ise büyük ticaret ve kısmen de sanayi burjuvazisinin güçlenmesine karşılık, çalışan halk kesimlerinin ve özellikle sabit gelirli orta sınıf mensuplarının güç kaybına uğraması olmuştur. Bunun gibi kırsal alanda da, mülkiyet ilişkilerinde de değişiklik sağlayacak gerçek bir toprak reformu yapılmadan girişilen makineleşme çabası, yarattığı ekonomik ve sosyal farklılaşmalarla, işletmelerin büyük toprak sahipleri elinde toplanmasına, bunlar lehine bir servet ve gelir transferine, yoksul ve orta halli köylülerin ise nisbi olarak mülksüzleşmesine ve yoksullaşmasına yol açmıştır. (Boratav, Gelir Dağılımı, 1969, s.188.) Kentli orta ve çalışan sınıfların durumu ise daha da zordu. Küçük zanaat, imalat ve işletme yeri

sahipleri yabancı sermayenin ve tekelleşmenin, artan vergi ve maliyetlerinin baskısı altındaydılar. Bu gidişin asıl yükünü çekenler ise dar ve sabit gelirli zümrelerdi. Enflasyonun da etkisiyle, 1950 sonrasında gelir dağılımı açısından durumları en fazla bozulan grup memurlar olmuştur. (Boratav, s.197.) İktisadi bunalım, orta sınıfların bir kesimini oluşturan ordu mensuplarının da hayat standartlarını düşürmekteydi. Görüldüğü üzere 27 Mayıs ihtilali, orduyu koruyan bir hüviyet göstermemektedir. Aksine subaylar da ekonomik olarak bu hareketten aynı derecede etkilenmişlerdir. Dolayısıyla orduya bu konuda atılan iftiralar yalandır. (Bozaliev, Türkiye Sanayi Proletaryası, 1974, s.44.)

Bu olgulara değinmekteki amaç, ne 1961 Anayasasını ne de 27 Mayıs olayını “ekonomist” bir açıklamaya bağlamak değildir. Amaç DP’ye karşı muhalefetin ekonomik ve sosyal tabanına ve anlamına işaret etmekten ibarettir. Öyle görülüyor ki, DP’nin liberal ve anti-sosyal politikalarının asıl yükünü çeken ve bunlara karşı en erken tepki gösterebilme olanağına sahip bulunanlar, kentli orta sınıflardı. Aydınlar, memurlar, ordu mensupları, üniversite gençliği de bu bağlamda düşünölmek gerekir.

Ancak, 27 Mayıs hareketini doğuran koşullar ne tek başına ne de esas olarak ekonomik ve sosyal faktörlerle açıklanamaz. Asıl belirleyici çelişkinin siyasal düzeyde ortaya çıktığı açıktır. Burada sosyal çelişkinin güçlü bir siyasal muhalefet hareketine zemin hazırlaması ilk dikkat edilmesi gereken husustur.

27 Mayıs müdahalesine yol açan yakın etken, iktidarın siyasal demokrasiyi giderek yok etmeye yönelmesinden doğan siyasal bunalımdı. 1924 Anayasası da dengeli ve güvenceli bir siyasal demokrasi için gerekli kurum ve mekanizmalar bakımından çok yetersizdi. Bütün bunlar demokrasinin yok oluşunun an meselesi olduğu kanısını, belki de telaşını doğurdu. Atatürk devriminden ve özellikle laiklik ilkesinden verilen tavizler de, bunların savunucusu olan aydın kesimi fazlasıyla tedirgin etmekteydi.

Bütün bu veriler, 27 Mayıs’a yol açan koşulların ve mücadelenin, sivil toplumun kendi dinamikleri çerçevesinde oluştuğunu gösteriyor. Yani, 27 Mayıs’ın temelleri sivil toplumun içindedir. Bu açıdan, 27 Mayıs’ın tepeden inme bir hareket olduğu yolundaki görüş de bir kaç yönüyle eleştirilebilir.

Birincisi; bu görüş 100 küsur yıldan beri verilen demokrasi ve özgürlük mücadelesinde ön planda rol oynayan aydınları, herhalde çoğunun devlet memuru olmalarından dolayı olsa gerek “bürokrasi” olarak görmektedir. İkincisi, bürokrasiyi bir sınıf, hatta “egemen sınıf” saymaktadır. Üçüncüsü, bir hareketin iktidara geliş biçimi ile onun ülkedeki sosyal mevzilenmeler içindeki yerini birbirine karıştırmaktadır.

Bir askeri darbe ya da müdahale olan 27 Mayıs, iktidara geliş biçimi bakımından elbette tepeden inme'dir. Ancak bu hareket toplum içinden doğuşu ve sosyal tabanı bakımından asıl egemen durumdaki (“tepe”deki) sosyal ve siyasal güçlere karşı ve aşağıdan yukarı bir karakter göstermektedir. Muhalefet, objektif olarak, egemen güçler ittifakının siyasal tekeline kırmak, baskılarını geriletme hedefini gütmektedir. Bu ortamda oluşan 27 Mayıs, gerçekleşme biçimi bakımından antidemokratik, özünde taşıdığı fikir ve üzerine oturduğu birikimin niteliği bakımından ise demokratik bir yönetimi temsil etmektedir. Dolayısıyla 1961 Anayasası da bir “rastlantı” değil, demokratik karakteri kadar, sivil toplumun 1960'lardan sonra kaydettiği sıçramada bunu gösterecektir.

3.2. İhtilalin Hukukiliği

27 Mayıs ihtilali meşruluğunu, devirdiği parti idaresinin hukuk dışı hale gelmesinden almaktadır. “İnsan hakları koruyucu bir Anayasa'daki temel ilkelerin yok edilmekten kurtarılması, ihtilâli meşru kılar. Anayasa düzeninde kurulu iken, toplumun bu düzenini Anayasa dışına çıkararak, gayrimeşru duruma sokmasına karşı, meşru ve hukuki düzeni egemen kılma amacı güden bir ihtilâl meşrudur. 27 Mayıs 1960 Devrimi'nde bu karakter olduğu için meşru olmaktadır. Açıkçası 27 Mayıs, bozulan hürriyet ve Anayasa düzenini yeniden kurmak ve toplumda kanlı bir çatışmayı önlemek için yapılmış bir harekettir. Meşruiyetini buradan almaktadır. (Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması, 1997, s 112.)

3.3. 27 Mayıs Hükümet Darbesinin Değerlendirilmesi

Türk anayasa hukuku literatüründe, 27 Mayıs Hükümet Darbesi genellikle olumlu karşılanmıştır. Bazı yazarlarda 27 Mayıs Hükümet Darbesine yapılmış açık övgüler vardır. Örneğin Bülent Nuri Esen'e göre Demokrat Parti iktidarı meşruluğunu kaybetti.

27 Mayıs Hükümet Darbesi “anayasal düzeni korumak uğrunda ihtilal”dir. 27 Mayıs Hükümet Darbesi, “Türkiye’de istibdat teşebbüslerine son verici ve demokratik düzeni koruyucu hareket”tir. 27 Mayıs Hükümet Darbesi bir “meşru ihtilal” dir. 27 Mayıs Darbesi “İnsan hakları prensiplerine saygılıdır. 27 Mayıs Hükümet Darbesi, bir “hürriyet mücadelesi”dir. 27 Mayıs Hükümet Darbesi bir “hukuk devleti ihtilali”dir. (Esen; Türk Anayasa Hukuku, 1992, s.130.)

1961 Anayasasını eleştirmiş bazı yazarlar dahi 27 Mayıs Hükümet Darbesini olumlu bir hareket olarak görebilmişlerdir. 1982 Anayasasını hazırlayan Komisyon başkanı olan Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, 27 Mayıs Hükümet Darbesi hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“27 Mayıs’ta Türk milleti adına Silahlı Kuvvetlerimiz, gayri meşru duruma düşmüş bir iktidarı tasfiye etmiştir. Aydınların totaliter eğilimli bir idareye karşı ayaklanması, direnme hakkını kullanması doğaldır. Hürriyet mücadelesi daima aydınlar tarafından yapılmıştır. Çünkü aydın düşünür ve düşündükçe hürriyeti ister... Hürriyete karşı baskı, toplum hürriyeti benimserse başarısızlığa uğramaya mahkumdur. Bilakis baskı altına alınan toplumda, karanlıklara gömülen hürriyet fikri, eğer toplumun ihtiyaçlarını karşılıyorsa karanlıklardan keskin kılıçlar halinde çıkar. Bizde de böyle olmuş, ilkel görüşleriyle her şeyi satın alabileceğini sanan 1950-1960 iktidarı, satın alınamayacak varlıkların mevcut olduğunu böylece anlamıştır. Cumhuriyeti gençliğe emanet eden Atatürk’ün dehası bir kere daha anlaşılmıştır”. (Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi, s.121.)

Bülent Tanör’e göre de, 27 Mayıs Hükümet Darbesi, “siyasal demokrasiyi kurumsallaştırmak isteyen bir sivil toplum canlılığı üzerinde oturmuştu... Askeri müdahale başarılı olmuştu ve bir meşruluk sorunu da yaratmadı”. (Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 1996, s.305.)

Mustafa Erdoğan’ın belirttiği gibi, 27 Mayıs Hükümet Darbesinin sivil toplumla veya direnme hakkıyla bir alâkası yoktur. Burada direnme hakkı değil, askerlerin sivil yönetime meydan okuması sözkonusudur. (Erdoğan, Liberal Toplum, Liberal Siyaset, 2003, s.372.) **Erdoğan’ın** isabetle gösterdiği gibi, 27 Mayıs darbecilerinin amacı “siyasal demokrasiyi kurumsallaştırmak” değil, devlete tepeden inmesi, halkın

iradesinden bağımsız yön vermektir. Bu ise anti-demokratik bir zihniyet ve tutumun ifadesidir.

Yine Erdoğan'a göre, “Darbeye yardımcı olan ortam ‘sivil toplum canlılığı’ değil, sadece CHP sempatisini bir grup üniversite hocası ve çok az sayıdaki üniversite öğrencisi ile, onlarla aynı ideolojik bakışı paylaşan basın camiası idi. Bu nedenle bu kesimler arasında müdahale’nin ‘meşruluk sorunu’ olmaması normaldi, ama meşruluk eğer sivil-toplumsal temelli şey ise, halkın büyük bir çoğunluğunun sahnede olmadığı apaçık ortadaydı.(Erdoğan, s.378.)

C.Bayar’a göre ise, Osmanlı’dan kalma geleneksel yönetimimizdeki Ordu Medrese (Üniversite Aydın) işbirliğinin kanun yapma ve yürütme gücüne karşı direnişidir, “bürokrasinin asker kanadının devlete el koyması”dır. (Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, 1978, s.60.) **C.Yardımcı için** “parlamentar rejimi allak bullak etmiş” olan zararlı bir “cunta” hareketi, **A.Kabaklı’ya göre de** “isyancı-yıkıcı bürokrasinin Türk halkına karşı” giriştiği eylemdir.(Kabaklı, Bürokrasi ve biz, 1976, s. 226)

Farklı bir kesimde de benzeri değerlendirmelere rastlanmaktadır. Buna göre “Bir kısım asker ve sivil bürokratlar CHP’nin zımnî icazetini alarak halkın ve burjuvazinin karşısına düşmek pahasına devleti ve hükümeti ele geçirerek bir sağlamlaştırma işlemine girişmişlerdir. Ya da “bürokratlar, gelişen yerli güçler karşısında kendi varlıklarını savunmak istemişlerdir. (Divitçioğlu, Yarınki Türk Sosyalizminin Potansiyeli, s. 146)

Aktarılan örnekleri özetlersek bazı köşe taşları çıkartılabilir. Bunlara göre 27 Mayıs:

- a) Sınıfsal aynı olmayan, bir aydın ve bürokrat hareketi,
- b) Hâkim sınıflar içinde bir kadro değişikliği,
- c) İktidarı elinden kaçıran bürokrasinin bir tepkisi,
- d) Tepeden inme ya da yukardan aşağı
- e) ve antidemokratik bir harekettir.

Bazı Anayasa hukuku kitaplarında ise 27 Mayıs Hükümet Darbesini hazırlayan olaylardan uzun uzun bahsedilmektedir. 27 Mayıs 1960 öncesi ülkede bir “bunalım”ın olduğuna işaret edilmektedir. Bu bunalımı yaratan olayların dökümü yapıldığında ise bu olayların fevkalade zayıf kaldığı ortaya kendiliğinden çıkmaktadır. “Bunalım” olarak şunlardan bahsedilmektedir:

1- Millet Partisi, din mezhep ve tarikat esaslarına dayalı propaganda yaptığı gerekçesiyle 27 Ocak 1954 günü kapatılmıştır. (Ahmad ve Ahmad, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971, 1976, s.118.)

2- Seçim Kanununda 30 Haziran 1954 tarihinde yapılan değişiklikle propaganda yapma özgürlüğü iktidar partisi lehine bozulmuştur.(Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 1973, s.116.)

3- 30 Haziran 1954’te Demokrat Partiye oy vermeyen Kırşehir ili, ilçe haline getirilerek cezalandırılmıştır. (Ahmad, s.125) Ancak 1930 yılında CHP’de Silifke ilini Serbest Fırkaya verdiği için ilçe haline getirmiştir. Dolayısıyla bu uygulamanın eski örneği de vardır. (Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, 1996, s.74)

4- Hakimlere ve memurlara baskı yapılmıştır. 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununun 39. maddesinin b fıkrasının son bendi 6422 sayılı kanunla değiştirilmiş ve “bu allara hükümlerine göre re’sen emekliye sevk edilenler hakkında kararlar kati olmuştur. Bu karar aleyhine hiçbir surette kaza mercilerine başvurulamaz” denmiştir (Aldıkaçtı, s.117)

5- 27 Nisan 1960 gün ve 7468 sayılı kanun ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeni yargısal yetkilerle donatılmıştır.

6- 27 Mayıs Hükümet Darbesini destekleyen yazarlar. Yukarıdaki yasal tedbirlerden başka gerilim yaratan olaylar olarak sadece bir-iki olay belirtmektedirler. Bunların başında 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan bir grup öğrenci Hükümetin istifasını istemiş, polis zor kullanarak toplananları dağıtmıştır. Bu olaylarda iki öğrenci ölmüştür. (Eroğul, Demokrat Parti, s.239.)

3.4. 27 Mayıs 1960 Devrim Döneminin Anayasalı Hukuk Düzeni:

3.4.1. 1 Sayılı Kanun İle Kurulan Milli Birlik Komitesi Yönetimi:

3.4.1.1. 1 Sayılı Kanunun Yürürlüğe Girmesi, Kapsamı ve İhtilal Yönetiminin Saptadığı Amaç:

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetimi ele almasından sonra, 12 Haziran 1960 tarihli, 1924 Anayasası'nda değişiklikler yapan 1 Sayılı Geçici Kanun çıkarıldı. (Feridun, s.68.)

İhtilali yapan Türk Silahlı Kuvvetleri ihtilal sabahı idareyi Org. Cemal Gürsel'in başkanlığında kurulan Milli Birlik Komitesine vermişler, böylece fiili bir iktidar teşekkül etmiştir. Milli Birlik Komitesi Hukuk devleti kurmak amacını belirtmek amacı ile kısa zamanda 1 Sayılı Geçici Kanunu kabul etmiştir. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı'nın başkanlığında, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Doç. Dr. Muammer Aksoy, Milli Birlik Komitesi üyelerinden Muzaffer Özdağ ve Numa Esin'den kurulu komisyonun hazırladığı, Kısa Geçici Kanun ismini taşıyan 1 Sayılı Kanunun başlığı bir hayli uzundur. Resmi adı "1924 tarih ve 495 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun"dur. (Eroğul, **Anatüzeğe Giriş** ("Anayasa Hukuku"na Giriş), 2005, s.284.) Sonradan 12 Ağustos 1960 tarih ve 55 sayılı kanunla "geçici"lik sıfatı kaldırılmışsa da, edilen bir yemine aykırı bir eğilimin belirtisi olarak yorumlanması mümkün bu değişikliğin devamı olmamış ve Milli Birlik Komitesi ettiği yeminin icaplarını yerine getirmiştir. (Tanör, s.367.)

1 Sayılı Kanunun bu uzun isminden de anlaşılacağı gibi 1924 Anayasası tamamen yürürlükten kalkmamış, sadece yeni düzenle bağdaşamayan hükümleri yerine 1 Sayılı kanun konmuştur.

1924 Anayasasının yürürlükten kaldırılan maddeleri şunlardır: 4-7; 9-25; 27-36; 38-40 ıncı maddeleri ile 41 inci maddenin ikinci ve üçüncü cümleleri ve 42-50; 52, 61-67; 95, 102 ve 104 üncü maddeleri ve eski iktidar mensuplarından kendilerinin ve

yakınlarının servetlerini meşru yollardan edindiklerini mahkemede ispat edemeyenler hakkında Teşkilâtı Esasiye Kanununun 73.m.de yazılı müsadere yasağı...(Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 2006, s.367)

Demek oluyor ki 27 Mayıs 1960'dan sonra Anayasa Hukukumuzun temelini 1924 Anayasasının yürürlükten kaldırılmayan maddeleri ile 1 Sayılı Kanun teşkil etmiştir.

3.4.1.2. Geçici Kanunun Yürürlüğe Girmesi

Geçici kanunun geri teperek 27 Mayıs 1960 gününden itibaren yürürlüğe girdiği ve bu kanunun yayınlanması tarihine kadar çıkarılmış olan kararnamelerin ve alınmış olan karar ve tedbirlerin geçerli ve yürürlükte olduklarına hükmedilmiştir (md.26). (Aldıkaçtı, s.124)

1924 tarihli Anayasanın kurduğu sistemle çok partili siyasi hayatın buhranlarını karşılamak mümkün olmamış ve bu durum 27 Mayıs 1960 sabahına kadar devam etmiştir. Nitekim, politik alanda çözülemeyen, hatta ciddiye alınmayan krizin sonunda Silahlı Kuvvetlerimiz ilk kez İdare'ye el koymuştur. Kurulan Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960'da bu anayasanın bazı hükümlerini kaldırmış, bazı hükümleri değiştirmiştir. Böylece 1924 Anayasası bu tarih itibariyle yürürlükten kaldırılmıştır. TBMM dağıtılarak ihtilali hazırlayan Milli Birlik Komitesi Millet adına iktidarı fiilen kullanma hakkına sahip olmuştur. Bunun içindir ki çıkardığı 12 Haziran 1960 tarihli "geçici" Kanun aynı zamanda "Geçici Anayasa" niteliğinde olmuştur. (Ahmad ve Ahmad., s.218.)

İhtilalden 15 gün sonra Milli Birlik Komitesinin kabul ve ilan ettiği GEÇİCİ ANAYASA 27 Mayıs 1960 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Geçici Anayasa diyebileceğimiz bu Kanun Milli Birlik Komitesinin ve Bakanlar Kurulunun çıkarmış olduğu kararnameleri, almış olduğu bütün kararları 27 Mayıs 1960 tarihi itibariyle geçerli saymaktaydı. (Tikveş, Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, 1982, s 102.)

3.4.1.3. 1 Sayılı Kanun ile Kurulan Anayasal Organlar:

- Milli Birlik Komitesi
- Devlet Başkanı
- Yüksek Adalet Divanı

3.4.1.4. 1 Sayılı Kanunun Kurduğu Anayasa Hukuk Düzeni Hakkında Düşünceler:

İhtilal devresinin ihtilâlin amacına uygun olarak gelişebilmesi için Devlet faaliyetine ihtilâl kuvvetlerinin hâkim olması doğal idi. Amaç, yeni bir Anayasa koyarak fert hak ve hürriyetlerini ve Atatürk devrimlerini teminat altına almak, hukuk devletinin koşullarını gerçekleştirmek olduğuna göre, gerekli hukuk düzeni sağlanıncaya, anayasa teminatı bir gerçek oluncaya kadar, Silahlı Kuvvetlerin idare mekanizmasının kilit noktalarını elinde bulundurması gerekli idi. Esasen ihtilal kuvvetlerinin de idareyi, tutumu belirsiz veya geriye dönmeyi tasarlayan topluluklara bırakamayacağı açıktır. Bundan dolayı da 1 sayılı kanun Milli Birlik Komitesine ve onun başkanına ayrıcalıklı bir statü vermiş ve durum 157 sayılı kanunun kabulüne kadar devam etmiştir.

3.4.2. Milli Birlik Komitesi

1950-1960 dönemi sonlarına doğru, meclis çoğunluğunun bir baskı aracı olarak kullanılmasına, karşıt düşüncelerin, cezalar ağırlaştırılarak, özgürlükler kısıtlanarak önlenmek istenmesine karşı duyulan tepki ve huzursuzlukların artması üzerine, 27 Mayıs 1960'da ordu ülkenin yönetimine el koymuştur. (Ahmad ve Ahmad, s.215.)

37 subaydan kurulu Milli Birlik Komitesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kapatmış, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyeleri ile iktidar partisi milletvekilini tutuklamış, çoğunluğu sivillerden oluşan bir hükümet kurmuştur. (Tanör, s.367.)

Egemenlik Türk Milletindedir. Millet adına egemenlik Milli Birlik Komitesi tarafından kullanılır. Milli Birlik Komitesi böylece TBMM'nin bütün görev ve yetkilerini kullanan bir organ olarak kurulmuştur.

Milli Birlik Komitesi yasama yetkisini doğrudan doğruya kendisi ve yürütme yetkisini Devlet Başkanına tayin ve komitece tasvip edilen Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.(m.3) M.B.K. 1/5'inin teklifi ve 4/5'nin kabulü ile Anayasa'yı değiştirebilir. M.B.K, bakanları her vakit denetleyebilir ve görevinden çıkarabilir.(m.4) (Tanör, s.368.)

Kanun teklif etme yetkisi Bakanlar Kuruluna ve Milli Birlik Komitesi üyelerinden her birine aittir. Bunlar emir alamazlar, azledilemezler (m.7). Milli Birlik Komitesi başkanı ve üyeleri, 1 Sayılı Kanunun altında imzası olan başkan ve üyelerden oluşur. (Tanör, s.370.)

Milli Birlik Komitesi üyeleri istedikleri zaman komiteden çekilebilirler. Fakat yeminlerine ihanet ettikleri mahkeme hükmü ile saptanmadıkça Komiteden çıkarılamazlar (md.10).

Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960'da "Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında" geçici bir yasa yayınlamak, 27 Mayıs hareketini anayasal bir temele oturtmuştur. (Gözübüyük; Anayasa Hukuku, s.132.)

Milli Birlik Komitesinin yetkileri şunlardır:

-Yasama ve Yürütme Kuvvetleri ile İlgili Yetkiler

Milli Birlik Komitesi Geçici Kanunun 1, 3 ve 7'inci maddeleri gereğince yasama ve yürütme yetkilerini haizdir. Yasama yetkisinin bizzat kendisi, yürütme yetkisini de Bakanlar Kurulu aracılığı ile kullanır. Milli Birlik Komitesi ayrıca tüzüklerin kanunlara aykırılığı iddialarını inceleyerek karara bağlar (md.24, son).

-Milli Birlik Komitesi'nin Bakanlar Kurulu ile İlgili Yetkileri

Milli Birlik Komitesi Devlet Başkanının seçtiği bakan veya bakanların tayinini tasvip eder. Bakanları denetler ve azleder. Soru, gensoru ve meclis tahkikatı müesseselerinden yararlanabilir.

-Yüksek Adalet Divanı ile İlgili Yetkiler

DP liderlerini ve mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere, kurulacak Yüksek Adalet Divanını Bakanlar Kurulu'nun göstereceği adaylar arasından seçer (md.6).(Tanör, s.368.)

-Yürütme Organı:

Milli Birlik Komitesine ait olan yürütme yetkisi Devlet Başkanı (md.17-18) ve Bakanlar Kurulundan (md.19-23) kurulu yürütme organı tarafından kullanır. (Tanör, s.368.)

-Devlet Başkanı

Milli Birlik Komitesi Başkanı aynı zamanda devlet başkanıdır. Devlet Başkanı aynı zamanda ordunun Başkumandanıdır. Devlet Başkanı Kanunları 7 gün içinde ilan eder. Kanunları geri çevirebilir. Milli Birlik Komitesi aynı kanunu 415 çoğunlukla kabul ederse bu çevirme etkisiz kalır. Devlet Başkanı hükümet ve Milli Birlik Komitesine de başkanlık eder.

Devlet Başkanlığı boşaldığı takdirde, yeni Devlet Başkanı Milli Birlik Komitesi üyelerinden birinin, Komite üyelerinin 617 sinin katılacağı toplantıda 213 çoğunlukla seçilir. Devlet başkanlığına üyelerden en yaşlısı vekalet eder.

-Bakanlar Kurulu

Devlet Başkanının seçtiği, Milli Birlik Komitesinin uygun bulduğu 27 Mayıs 1960 tarihinde herhangi bir siyasi partiye kayıtlı olmayan vatandaşlar veya Milli Birlik Komitesi üyeleri arasından seçilir. Her vekil, Milli Birlik Komitesine karşı, Bakanlar Kurulunun genel politikası dolayısıyla Bakanlar Kurulu ile birlikte ve yetkisi içindeki

işlerin yürütülmesinden ve maiyetinin bu alandaki fiil ve işlerinden dolayı da şahsen sorumludur.

3.4.3. 157 Sayılı Kanunla Kurulan Kurucu Meclis Yönetimi İle İlgili Düzen

27 Mayıs 1960 Devrimi'nin hemen ertesi günü Milli Birlik Komitesi tarafından Ord. Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir bilim heyeti kuruldu. (Ahmad ve Ahmad, s.216.) Bu heyet 28 Mayıs 1960 günü "Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun Tespit Ettiği Esaslar" adına bir rapor verdi. Anayasa Komisyonunun çalışmaları sonunda bir Anayasa ön projesi hazırlandı. Bu tasarının önsözünde Anayasa yapılması için Kurucu Meclis'in kurulması öneriliyordu. Bu arada kurulan Anayasa Komisyonu da, Anayasa ön projesini hazırladı ve Milli Birlik Komitesine sundu. Bu gelişmelerden sonra Devlet Başkanının emri üzerine Kurucu Meclis kurulmasına karar verildi. 13 Aralık 1960 günü Milli Birlik Komitesi, Kurucu Meclisin kuruluşunu sağlayan 157 Sayılı Kanunla kabul etti. Aynı gün Temsilciler Meclisi seçimi hakkında 158 Sayılı Kanun da kabul edildi. (Cumhuriyet, 14 Aralık 1990.)

3.4.3.1. Kurucu Meclisin Kuruluşu:

İki meclisli bir organ olarak kurulmuş olan Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de açılmıştır. Kurucu Meclisi oluşturan meclislerden biri Temsilciler Meclisi, ikincisi ise Milli Birlik Komitesidir (157 sayılı Kanun mad.1) (Tanör, s.373.)

a) Temsilciler Meclisi

Temsilciler Meclisi Demokratik Hukuk Devleti'nin kurulması gayesini güderek, milletin en geniş anlamda temsil edilmesini sağlayacak bir meclis olarak kurulmuştur. Temsilciler Meclisi Üyelerinin Seçimi Kanununa göre, Temsilciler Meclisi üyeleri tespit edilmiştir.

b) Milli Birlik Komitesi

Kurucu meclisin ikinci meclisidir. Milli Birlik Komitesi 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı kanunun altında imzası bulunan ve üyelerden kurulur.

Milli Birlik Komitesi ilk kurulduğunda başkan ile beraber 38 üyeden oluşmaktaydı. Devlet Başkanı 13 Kasım 1960 günü Milli Birlik Komitesini feshederek yeniden kurdu. Bu yeni kurulan Milli Birlik Komitesi, daha evvelki komite üyelerinden 14 üyeyi komite dışında bırakıyordu. Bu suretle Milli Birlik Komitesinde, Anayasanın demokratik yolla yapılması için fikir birliği sağlandı. Yeni kurulan Milli Birlik Komitesi, başkan ile 23 üyeden oluşuyordu. (Ahmad ve Ahmad, s.225)

c) Kurucu Meclis Üyelerinin Hukuki Durumu

Temsilciler Meclisi Üyeliği ile Milli Birlik Komitesi Üyeliği, bir kişide birleşemez (md.5). Temsilciler Meclisi üyeliğine seçilmeyi önleyen diğer kısıtlayıcı hükümler yanında “faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs ihtilaline katılan Anayasaya, insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekte devam etmiş olanlar Temsilciler Meclisine üye seçilemezler.(md.6)

Kanunda gösterilen üyeliği kaybetme halleri dışında “Temsilciler Meclisi Üyeleri, hiçbir makam, merci, kurum veya kurul tarafından azledilemez; sıfatlama ve görevlerine son verilemez.(md.7)

Kurucu Meclis üyeleri herhangi bir bölgenin, siyasi zümrenin veya kendilerini seçen kurul, kurum, makam ve merciler değil, Türk milletinin temsilcileridir.

Kurucu meclis üyeleri, kendilerini seçen kurum, kurul, makam ve merciler de dahil olmak üzere, meclisteki çalışmalar ve kullanacakları oyları bakımından hiçbir yerden emir veya direktif alamazlar ve yalnız yeminlerine ve vicdanlarına bağlıdırlar (md.3).

Temsilciler Meclisi üyeleri görevlerini tam ve güvence altında yerine getirebilmeleri için bir nevi parlamenter dokunulmazlığına ve sorumsuzluğuna sahiptir (md.8).

Temsilciler Meclisi üyeleri seçildikten sonra ilk toplantıda andiçerler. (Tanör, s.370.)

3.4.3.2. Kurucu Meclisin Görev ve Yetkileri

157 sayılı Kanun'un 18. maddesi Kurucu Meclisin görev ve yetkilerini iki açıdan düzenlemiştir.

-Kurucu Meclisin başta gelen görevi 157 sayılı Kanun'un 5. ve 6. bölümlerindeki esaslara göre, halk oyuna sunulacak Yeni Anayasa'yı görüşüp kabul etmek ve Seçim Kanunu'nu yapmaktır.

a) Kurucu Meclisin Anayasa ve Seçim Kanunu'nu Yapmakla İlgili Görev ve Yetkileri:

Temsilciler Meclisi, başkanlık divanının yapıldığı toplantıda 20 kişilik Anayasa Komisyonunu ve yine aynı sayıda Seçim Kanunu Komisyonu'nu gizli oyla seçer. Bu komisyonlarca Anayasa ve Seçim Kanunu tasarıları gecikmeden hazırlanır, Temsilciler Meclisine sunulur. Temsilciler Meclisinde bu tasarılar öncelikle görüşülerek kabul edilir. Bu kanunların Temsilciler Meclisinde görüşülmelerine başlandıktan sonra, haftada en az 4 tam gün bu görüşmelere ayrılır. Temsilciler Meclisinde görüşülüp kabul edilen bu kanunların metinleri Milli Birlik Komitesi'ne gönderilir. Milli Birlik Komitesi'nde görüşülme süresi, Temsilciler Meclisindeki görüşme süresinin yarısı kadardır. Ancak bu süre 7 günden az olamaz. Temsilciler Meclisi, Milli Birlik Komitesi'nden gelen metni aynen kabul etmediği takdirde, ihtilafı noktaların halli için Karma Komisyon kurulur. Bu komisyonca kabul edilen metin, Kurucu Meclisin birleşik toplantısında öncelikle ve aralıksız görüşülür, halk oyuna sunulacak hale getirilir. (Tanör, s.373, 374.)

Anayasa ve Seçim Kanunu ihtilafı noktaları için yapılacak toplantıda kararlar üçte iki çoğunlukla alınır (md.31). Kurucu Meclisçe kabul edilen Anayasa ve Seçim Kanunu Devlet Başkanı tarafından derhal yayınlanır. Anayasa'nın halk oyuna sunulması tarihi, Milli Birlik Komitesi tarafından kararlaştırılır. Anayasa, Kurucu Meclisçe en geç 27 Mayıs 1961 gününe kadar tamamlanmalıdır. Bu süre bir defaya mahsus olmak üzere 15 gün uzatılabilir (mad.34, 35, 36). Anayasa bu tarihe kadar yine tamamlanmaz veya Kurucu Meclisçe tamamlanan Anayasa halk oyun sonunda reddedilirse, Temsilciler

Meclisi yeniden 100.000 nüfus için bir üye hesabı ile yapılacak seçimlerle kurulur (ma.35).

Anayasa, Anayasa'nın yapılması için gösterilen hükümlere göre zamanında hazırlanarak Kurucu Meclis tarafından 27 Mayıs 1961 günü kabul edildi. 9 Temmuz 1961 günü Milli Birlik Komitesi tarafından halkoyuna sunulma günü olarak kararlaştırıldı. O gün yapılan halkoylamasında Anayasa geçerli oyların % 60,4 çoğunluğu ile kabul edildi. (Ahmad ve Ahmad, s.233.)

b) Kurucu Meclisin Yasama Görevi

Kurucu Meclis yasama görevini de üzerine almıştır. Milli Birlik Komitesi'ne bir dereceye kadar üstünlük tanımıştır. Kanun teklifi, Bakanlar Kuruluna ve her iki mecliste tanınmıştır. Ancak meclislerden birinin üyesi tarafından yapılan teklifin diğer bir meclis üyesinden herhangi birisinin imza etmesi de şart konulmuştur. Tasarılar önce Temsilciler Meclisinde görüşülecektir. Burada kabul edilen tasarı Milli Birlik Komitesince aynen kabul edildiği takdirde, Devlet Başkanının yayınlaması ile tasarı kanunlaşmış olmaktadır. Temsilciler Meclisinin reddettiği tasarımı, Milli Birlik Komitesi de reddederse tasarı düşmektedir.

Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisinin kabul ettiği bir tasarımı tamamiyle reddeder veya değiştirerek kabul ederse, veya Temsilciler Meclisinin tamamiyle reddettiği bir tasarımı olduğu gibi veya değiştirerek kabul ederse, tasarımı Temsilciler Meclisine geri göndermektedir. Temsilciler Meclisi de Milli Birlik Komitesi'nin red kararını benimserse tasarı düşmektedir.

Temsilciler Meclisi Milli Birlik Komitesince kabul edilen metni olduğu gibi benimserse tasarı kanunlaşmaktadır.

Bu uyuşmalar olmazsa ihtilafli noktaların halli için Kurucu Mecliste en kıdemli Yargıtay temsilcisinin başkanlığında her iki meclisten 7'şer kişilik bir karma komisyon kurulmaktadır. Bu komisyonda ayrı görüşler ortaya çıkarsa, Kurucu Mecliste metinler görüşmesiz oylanmaktadır. Bu oylamada her iki meclis ayrı ayrı oy kullanmakta. Oylama yüzdesine göre tasarı kabul veya reddedilmektedir. (Tikveş, s 104)

c) Kurucu Meclis ve Yürütme:

Bakanlar Kurulu üyelerini Devlet Başkanı tayin eder ve Milli Birlik Komitesi onaylar. Bakanlar, Kurucu Meclisi üyeleri arasından seçilebileceği gibi dışardan da seçilebilir. Dışarıdan seçilen bakanlar da Temsilciler Meclisi üyesi olurlar.

Temsilciler Meclisinin bakanları düşürme yetkisi yoktur. Bu yetki Milli Birlik Komitesine aittir. Temsilciler Meclisinde bakanlara sözlü veya yazılı sorular sorulabilir. Bakanlar Kurulu'nun veya bir bakanın uyguladığı politika bakımından genel görüşme açılması veya meclis soruşturması istenebilir. Temsilciler Meclisi meclis soruşturmasına karar verirse, Milli Birlik Komitesine bildirir. Milli Birlik Komitesi meclis soruşturmasına karar verirse, Temsilciler Meclisine bildirir. Milli Birlik Komitesi meclis soruşturmasına karar verirse, Temsilciler Meclisine bildirir.

Her meclis diğerinin kararını benimserse, meclis soruşturması açılır. Eğer bir meclis diğerinin kararını reddederse kanunların yapılmasındaki usul uygulanır. Meclis soruşturması açılmasına karar verilmişse, her iki meclisten 7'şer kişilik üyelerden kurulan Karma Komisyon gerekli soruşturmayı yapar ve bir rapor verir. Bu rapor Kurucu Meclis birleşik toplantısında görüşülerek yüce divana sevk edilip edilmemesine karar verilir. (Tikveş, s 121)

d) Kurucu Meclisin Anayasa'yı Değiştirmesi:

Kurucu Meclis Anayasa'yı değiştirebilir. Bunda usul şudur.

1924 Anayasası'nın yürürlükte kalan hükümlerinde, 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanun ve değişikliklerinde ve 157 sayılı Kanun hükümlerinde değişiklik yapılabilmesi, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinin üye tam sayılarının üçte iki çoğunluğu ile ayrı ayrı verecekleri karara bağlıdır.

Uyuşmazlık halinde 20. maddedeki kanunların yapılmasındaki usul uygulanır.

Değişiklik Teklifi Milli Birlik Komitesi üyelerinin üçte birinin ve iki Temsilciler Meclisi üyesinin imzası ile veya Temsilciler Meclisi üyelerinin üçte birinin ve iki Milli Birlik Komitesi üyelerinin imzası ile yapılır.

3.4.4. 1961 Anayasasının Ortaya Çıkışı

27 Mayıs hareketinin bir askeri müdahale, ortaya çıkan durumun da bir “askeri rejim” olmasına karşın, ülkede bir önceki dönemle kıyaslanmayacak genişlikte bir özgürlük ortamı doğmuştur. Bu nedenle 27 Mayıs’ın ilk ve esas gündem maddesi, demokrasinin kurumsallaştırılmasını sağlayacak yeni bir anayasanın hazırlanması olmuştur. 1924 Anayasası’nın, çok partili ve dengeli bir demokrasinin işleyebilmesi için ne kadar yetersiz kaldığı olaylar içinde görülmüştü. Öte yanda, çok partili ve dengeli bir demokrasinin asgari noktaları konusunda bir anayasal program taslağı da oluşmuştu. Dış ülkelerin tecrübelerinden de esinlenerek 1957’den beri CHP tarafından oluşturulan ve İlk Hedefler Bildirisi’yle somutlaşan bu taleplerin hemen tümü daha sonra 1961 Anayasasının köşe taşları haline gelecektir. Dolayısıyla, anayasal birikim yönünden de belli bir olgunluk düzeyine erişilmiştir.

Yeni bir Anayasanın hazırlık çalışmalarının başlaması 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan ihtilalden sonra idareyi ele alan Milli Birlik Komitesi’nce aynı günün ilk saatlerinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden davet edilen 7 öğretim üyesine tevdi edilmişti. Bu Anayasa Komisyonuna daha sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültelerinden üç öğretim üyesi daha katılmıştır. Bu kurul, bir “Ön Tasarı” hazırlamıştır. Bu arada, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesine mensup öğretim üyelerinden bir kısmı gerekçeleriyle birlikte bir Anayasa ön tasarısını hazırlayarak yayımlamıştır. Her iki ilim komisyonu da 1924 Anayasasında daimi surette faydalanmış kanunun günün ihtiyaçlarına cevap verebilen hükümlerini muhafaza etmiştir. Yabancı Anayasalardan ise İtalya ve Batı Almanya gibi dikta rejimlerinden yeni kurtulmuş devletlerin anayasaları ile 1958 Fransız Anayasasından yararlanılmıştır. Bu iki ön tasarı, Kurucu Meclis açıldıktan sonra bu meclis içinde kurulan Anayasa Komisyonunun çalışmalarında kaynaklık etmiştir. Bunlardan İstanbul ön tasarısı “etüd metni” Ankara’nın tasarısı ise “yardımcı metin” olarak kabul edilmiştir. Bu Anayasa 27 Mayıs 1960 devriminden sonra toplanan Kurucu Meclisçe 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiş, Devlet başkanı sıfatını taşıyan Milli Birlik Komitesi başkanı tarafından yayımlandıktan sonra 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuştur. (Tikveş, s 133) Daha sonra yeni Anayasa kabul edildiği için bir kısım hükümleri o tarihte, bütünü ise Türkiye

Büyük Millet Meclisi'nin seçildiği tarih olan 15 Ekim 1961'de yürürlüğe girmiştir. Kabul edilen bu anayasa, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası başlığını almıştır.

3.4.5. 1961 Anayasasının Özellikleri

1961 Anayasası 6 kısım, 157 asıl ve 22 geçici maddeden meydana gelmiştir. Asıl ve geçici maddelerin manası şudur: Asıl maddeler, devamlı olarak yürürlükte olan maddelerdir. Gerçi Anayasa “*asıl madde*” tabirini kullanmamış, sadece *geçici madde* tabirini kullanmıştır. Örnek verecek olursak; geçici 5. maddeye göre, “*T.B.M.M. üyelerinin andıktıkları toplantının ertesi günü Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Cumhurbaşkanının seçilmesiyle 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı kanunla kabul edilmiş olup devlet başkanlığı görevi kendiliğinden sona erer.*” 1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra seçimler yapılmış ve 25 Ekim 1961 tarihinde T.B.M.M. üyeleri andıçmışler ve arkasından geçici 5. madde hükmü gereğince Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. İşte, bu şekilde yapılan cumhurbaşkanı seçimiyle, 5. maddenin yürürlüğü sona ermiştir. Bu sebeple buna geçici madde diyoruz. Geçici maddeler Anayasanın ilk şeklinde 11 taneydi, fakat daha sonra yapılan değişikliklerle ilaveler yapılmış 22 geçici maddeye ulaşmıştır.

Anayasanın kısımlarının isimlerini belirtecek olursak; *birinci kısım*: Genel esaslar, *ikinci kısım*: Temel Haklar ve Ödevler, *üçüncü kısım*: Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, *dördüncü kısım*: Çeşitli hükümler, *beşinci kısım*: Geçici hükümler, *altıncı kısım*: Son hükümler, başlığını taşımaktadır. (Tikveş, s 136)

Bir ara iki tane md. Anayasa'da yer almış, ancak daha sonra bu duruma son verilmiştir.

Anayasanın uzunluk ve kısalığı konusunda, her halde fazla tenkit yapılamaz. 157 asıl ve 22 geçici maddeden meydana gelen bir Anayasa uzun değildir; kısa da sayılmaz. 1921 tarihli Anayasa, hatırlanacağı üzere 23 asıl madde ve 1 yan maddeden meydana geliyordu. 1876 tarihli Anayasa 119 madde idi, 1924 tarihli Anayasa ise 105 maddeden meydana geliyordu. Demek ki, bu uzunluktaki bir Anayasa kısa sayılmaz, uzun da değildir. Dünyanın en uzun anayasalarından biri olan Hindistan Anayasasının 395 madde olduğunu bilmek, bu konuda fikir verebilir.

4. 12 MART 1971 DARBESİ

4.1. 12 Mart Öncesi Gelişmeler

Türkiye’de yeni bir dönemi başlatan 12 Mart Muhtırasına giden yolda pek çok gelişme olmuş, pek çok faktör rol oynamıştır. On yıl sonra gerçekleşen Muhtırayla karşı karşıya gelmesinde altmışlı yıllardaki sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelerin büyük rolü olmuştur. Bunu bir süreç içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Aslında Mart 1971’de herkesin olağanüstü bir takım gelişmelerin beklentisi içerisinde olduğu ve muhtıranın sürpriz olarak karşılanmadığı gerçeği açıkça görülmektedir. 12 Mart Muhtırasının sürpriz olmamasında 27 Mayıs darbesinden itibaren yaşananların ve uygulamaların etkili olduğu görülmektedir.

12 Marta geline süreçte bir yandan iç toplumsal gelişmelerin, diğer yandan ise dünyada meydana gelen oluşumların etkisi olmuştur. Bir bakıma iç ve dış dinamik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bir yeni durumla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Muhtıranın birinci maddesinde mevcut durumun tespiti meyanında belirtilmiş olan “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar...” yetmişlerin başındaki Türkiye’nin durumunu özetlemektedir. Altı çizilen “anarşi ve kardeş kavgası”na uygun zemin, altmışlı yıllarda yaşanan toplumsal değişimin, hızlı sanayileşmenin, kentleşmenin, burjuvazi ve aydın sınıflar içerisindeki farklılaşmanın ortaya çıktığı bir ortamın ürünü olmuştur. Bu zemini resmetmeden 12 Martı anlamak ve buraya nasıl geldiğini değerlendirebilmek imkansız görülmektedir. (Dursun, Siyaset Bilimi, 2002, s.382-383.)

Altmışlı yıllardaki gelişmelerde etkili olmuş pek çok sorundan söz edilebilir. Bunların başında ciddi bir *kurumsallaşma sorununun* geldiği söylenebilir. 27 Mayıs darbesi 1924 Anayasası ile kurulan Birinci Cumhuriyetin kurumsal yapısının yerine 1961 Anayasası ile yeni bir kurumsal yapı getirmiştir. Tek parti refleksleri ve cumhuriyetin kuruluş dönemindeki kaygıları üzerine yükselen 1924 Anayasası yürürlükten kaldırılarak yerine nispeten liberal açılımlara dayalı, özgürlükçü ve çağdaş gelişmeleri dikkate alan bir anayasa yürürlüğe sokulmuştur. 1961 Anayasası Türkiye Cumhuriyetini gelişmeler ışığında yeniden örgütleyerek “insan haklarına (...) dayanan,

milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti” olarak tanımlamıştır. Bu temel ilkeler çerçevesinde örgütlenen yeni devletin kurumsal yapısının öncekinden önemli farklılıklar göstermesi normaldi.

Ne var ki temel sorun 1961 Anayasasının kurumsallaşmasında yaşanmıştır. Yeni anayasanın temel niteliklerine ve getirdiği çağdaş kurumlara bakılmaksızın yapılışı sürecinde ortaya konan yanlışlar nedeniyle ciddi bir kurumsallaşma sorunuyla karşı karşıya gelinmiş ve bu durum siyasi bunalımı körükleyen bir unsur olmuştur. (Dursun, **Siyaset Bilimi**, 2002, s.491).

12 Mart’a giden yolda etkili olan bir diğer gelişme altmışlı yıllarda sosyal ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan değişimler ve bu değişimlerin siyasal hayat üzerinde yarattığı baskıdır. Altmışlı yıllar hem Türkiye’nin iç kamuoyunda, hem de dünyada önemli yeni yönelişlerin gözlemlendiği bir dönem olmuştur. Dünyada uluslar arası ilişkilerde Doğu ve Batı Blokları arasındaki Soğuk Savaş hali devam etmekle birlikte bloklar arasında *Detant* (yumuşama) gündeme gelmiş, silahların sınırlandırılması konusunda görüşmeler başlamış ve taraflar arasında yakınlaşma gerçekleşmiştir. Bunun Sovyetler Birliği ile uzun bir sınırı bulunan ve Doğu Bloku’ndan gelecek saldırılara karşı Batıyı korumaya çalışan Türkiye’nin siyasal hayatını etkilememesi düşünülemezdi. Ayrıca altmışların ortalarında patlak veren Kıbrıs kriziyle ilgili gelişmelerde Batılı müttefiklerin Türkiye’yi yalnız bırakmaları ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson’un bir Sovyet saldırısı halinde NATO’nun Türkiye’yi savunmama tehdidinde bulunması Batıya karşı duyulan güveni sorgulanır hale getirirken şimdiye kadar izlenen dış politikanın önceliklerinin ve stratejilerin sorgulanmasını gündeme taşımıştır. Nitekim altmışların ortalarından itibaren Türkiye bir yandan Batı ile ilişkilerini sürdürürken diğer yandan Sovyetler Birliği ile ilişkilerini onarmaya ve bunun yanında Ortadoğu, İslam dünyası ve genelde Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelmiş ve tek yanlı dış politika stratejisinden *çok yönlü dış politika* çizgisine geçmiştir. Bu değişikliğin içerideki siyasal gelişmeler üzerinde belli etkileri olacağını düşünmek normaldir. Nitekim kamuoyunda genelde Batıya ve Amerika Birleşik Devletleri karşı eleştirel ve tepkiye varan bir eğilim oluşurken Sovyetlere ve Üçüncü Dünyaya karşı belli bir sempatinin olduğu ve bu ülkeler lehinde güçlü eğilimlerin ortaya çıktığı gözlenmiştir.

1961-1971 yılları arasındaki dönem “vesayet demokrasisinin başarısızlığı”nın kanıtlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin ilk yarısında iktidarın askerlerden sivillere geçmesiyle ilgili sıkıntılar yaşanmış, birbiri arkasından gelen darbe girişimleri ortaya çıkmıştır. Çeşitli baskı ve zorlamalarla oluşturulan koalisyon hükümetlerinin altından kalmadığı iç ve dış gelişmelerin bunalttı bir Türkiye gözlenmiştir. Bütün darbeler sonrasında olduğu gibi 27 Mayıs sonrasında da darbecilerin inisiyatifiyle oluşturulan ve kendi fiili konumlarını resmileştirerek güçlendiren bir iktidar organizasyonunun tanzimi ciddi sıkıntıların uç vermesine yol açmıştır. (Ahmad, Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945-1980), 1994, s.212-334.)

Darbeciler demokratik düzenin kurulmasını istiyor ve bunun için çalışmalar yapıyorlardı, ancak iktidardan zorla uzaklaştırdıkları Demokrat Parti yanlılarının iktidara yürümelerini ve darbeye rağmen iktidara gelmelerini asla istemiyorlardı. Seçimlerden sonra kendilerine iktidarın teslim edileceği kadrolar DP yanlıları olamazdı ve buna izin verilemezdi.

Seçim sonuçları darbeciler için istenilen şekilde gelişmemiştir. Ordu ve darbeciler idamlarla ders verdiklerine inandıkları DP yanlılarının, DP mirasına oynayan partilere oy vermeyeceklerini bekliyorlardı. Fakat bekledikleri gibi olmadı ve DP mirasına oynayan Adalet Partisi (AP) ile Yeni Türkiye Partisi (YTP)’nin parlak sonuçlar alması demokrasiye geçişi zorlaştıran bir gelişme olmuştur. 450 üyeli yeni parlamentoya AP 158, YTP de 65 üye gönderirken CHP 173, DP yanlılarına daha yakın duran Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ise 54 üye sokmuştur. Bu durumda darbecilerin istedikleri CHP’nin tek başına hükümet kurabilmesi mümkün değildi. Yeni anayasanın getirdiği Cumhuriyet Senatosunda durum daha da kesindi. Senatoya AP 71 senatör gönderirken CHP sadece 36 senatörle temsil edilmiştir. Buna karşılık CKMP 16 senatörlük YTP de 27 senatörlük kazanmıştır. Kamuoyunun eğilimlerini ortaya koyan bu sonuçlar hem Millet Meclisinde hem de Cumhuriyet Senatosunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde iktidarı ellerinde tutan darbecilerin arzularını yansıtmıyordu. Demokratik kurallar yeni iktidarın DP’nin devamı olarak algılanan AP ile YTP tarafından kurulmasını gerektiriyordu, ancak buna izin verilmesi düşünülemezdi. (Ahmad, s.335.)

Seçim sonuçlarının belli olmasından sonra İstanbul’da toplanan Silahlı Kuvvetler Birliği üyelerinin kendi aralarında bir protokol imzalamaları ve gelişmeleri yönlendirme ve inisiyatifi ele alma girişimleri demokrasiye geçilmesinin zor olacağını göstermiştir. Aralarında Türkiye’nin en büyük ordusu olan Birinci Ordu Kumandanı Cemal Tural’ın da bulunduğu 10 general ve 28 albay tarafından imzalanan “21 Ekim Protokolü” “Devrimi milletin gerçek sahiplerine emanet etmek için mücadelede bulunma, bütün siyasi partileri yasaklama, seçim sonuçlarını iptal etme ve MBK’ni lağvetme tehdidinde” bulunurken demokrasiye geçişi imkansız hale getirmekteydi. Bu tehdit karşısında gerekli mesajı alan partiler Devlet Başkanı Gürsel’in başkanlığında Çankaya Köşkünde gerçekleştirdikleri toplantı sonunda Çankaya Protokolüne imza koyarak orduyu tatmin etmeye ve bu yolla demokrasiye geçişi sağlamaya yöneldiler. Parti liderleri protokolle Yassıada’da mahkum edilen DP’liler için bir genel af çıkarmamayı, MBK tarafından emekliye sevk edilen ordu mensuplarını görevlerine iade edecek yasaları Meclisten çıkarmamayı, Cemal Gürsel’i cumhurbaşkanlığına seçmeyi, İsmet İnönü’nün başbakanlığını kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. Böylece yeni bir darbe girişimi önlenmiş ordunun beklentilerine olumlu cevap verilmiştir. İki sonra toplanan TBMM, protokolde taahhüt edildiği gibi, Cemal Gürsel’i yeni cumhurbaşkanı olarak seçimin arkasından da İnönü başkanlığında CHP ile AP’nin yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Darbe tehlikesi atlatılmış ve ordunun baskısı sonucu iki karşıt partinin katılımıyla sivil yönetim kurulmuştu, ama bu ordunun siyaset üzerinden elini çektiği anlamına gelmiyordu. (Ahmad, s.214.)

Yeni girilen dönemde hükümetlerden beklenen pek çok birikmiş sorun vardı ve toplumun hükümetlerden beklentileri artmıştı. Kurulan hükümet beklentilere cevap verememekteydi. Hükümetin toplumun beklentilerini karşılaması bir yana varlığını borçlu olduğu ordunun beklentilerine bile cevap veremediği görüldü. Hükümet ne toplumu, ne de orduyu tatmin edebilmiştir. (Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971”, *Geçiş Sürecindeki Türkiye*, 1987, s.140)

Hükümetin kamuoyunda yarattığı hayal kırıklığı Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir’in, 22-23 Şubat 1962 gecesini hükümete karşı ayaklanmasına yol açtı. Albay Aydemir 27 Mayıs darbesine Güney Kore’de olduğu için katılamamıştı. İktidarın sivillere erken devredilmesine karşı olan Aydemir seçim sonuçlarından hoşnut olmamış

ve ordunun müdahale etmesini savunmuştur. Kendisine bağlı Harp Okulu öğrencileri ve Ankara Garnizonundaki zırhlı birliklerle isyan ettiğinde bu girişimin hükümet ve ordunun işbirliğiyle bastırılması zor olmamıştır. İsyanın bastırılması İnönü'ye ve hükümete önemli bir prestij kazandırmıştır. Yarı darbenin bastırılması üzerine isyanın elebaşları af edilmişlerdi, ancak bir yıl sonra Aydemir ve arkadaşları 21/22 Mayıs 1963 tarihinde yeni bir darbe için ayaklanmışlardır. Hükümet ve ordunun işbirliği ile bastırılan yeni darbe girişim sonunda elebaşlar tutuklanmış ve mahkemenin önüne çıkarılmışlardır. (Eroğul, s.142)

Darbe girişimleri başarısız olmuştu, ama bu olaylar ordunun sivil yönetime geçiş konusunda farklı düşüncelere sahip olduğunu, mevcut rejimden memnun olmayan kesimlerin çeşitli düşünceler içerisinde bulunduğunu ve siyasi gidişin bazı kesimleri tatmin etmediğini göstermekteydi. Bu dönemde yapılan üç ayrı genel seçimde elde edilen sonuçlar ordu mensuplarını, özellikle de alt düzeydeki subayları tatmin etmemiştir. Adalet Partisi'nin seçimi kazanması için 1965 seçimlerinden önce Milli Bakiye sistemi yürürlüğe konulmasına karşın halk AP'yi tek başına iktidar seçmiştir. Oyların yüzde 52.9'unu alan AP parlamentoda 240 temsilci ile temsil edilmiştir. 1969 genel seçiminde de AP tek başına hükümet kuracak sayıda temsilci çıkarmıştır. Bu sefer oyların yüzde 46.63'ünü alan AP 256 temsilci çıkarmıştır. 27 Mayıs darbesinin kendisine karşı yapıldığı ve siyaset sahnesinden tasfiye edildiğine inanılan DP çizgisindeki partinin seçimlerde bu derece büyük başarı göstermesi orduyu haliyle memnun etmemiştir. (Ahmad, s.212-2328.)

Siyasi partilerin hepsi, demokrasiye geçiş aşamasında, 27 Mayısın eleştirilmemesi, DP'lilerin affının gündeme getirilmemesi gibi konularda söz vermişlerse de aradan geçen zaman içerisinde kamuoyundan gelen yoğun talepler karşısında DP'lilerin affı meselesi sürekli gündeme gelmiştir. Kasım 1963'teki yerel seçimler öncesinde kamuoyunun baskısı üzerine çıkarılmak mecburiyetinde kalınan kısmi af, bir yandan demokratik sürecin doğal sonucu olsa da orduda rahatsızlık yaratmıştır.

Altmışlı yıllar ekonomik ve sosyal gelişme açısından önemli başarıların elde edildiği, bu gelişmelerin siyasal planda bazı yansımalarının olduğu, sosyal hareketliliğin hızlandığı, planlı ekonomi pratiğinin kamu ekonomisini yönlendirdiği, Türkiye'nin

toptan bir dönüşüm süreci yaşadığı bir dönem olmuştur. 1965 genel seçimi sonucunda ortaya çıkan tablonun istikrarlı bir hükümet yapısına imkan vermesi, koalisyon hükümetleri sıkıntılılarına son vererek halkın güçlü desteğine sahip tek parti iktidarının kurulmuş olması yakalanan istikrar ortamında ekonomik ve sosyal planların ve kalkınma programlarının uygulanmasını kolaylaştırmış ve Türkiye bu alanda önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1963-1967) ortalama yüzde 6,6 büyüme başarısını gösteren ekonomi İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1968-1972) ortalama yüzde 7.1 büyümüştür. Ortalama yüzde 7'lik bir büyüme yakalamış olan bir ekonominin önemli bir başarı gösterdiği söylenebilir böyle bir büyüme toplumun sadece ekonomik hayatını değil tüm sosyal hayatını, siyasal eğilimlerini ve taleplerini de etkileyecektir. Büyüyen ekonominin emek talebini karşılamak için nüfus köylerden kentlere doğru akarken köylü nüfusu azalmış kentli nüfusu ise giderek artış göstermiştir. 1960 yılında toplam nüfusun yüzde 31.92'si kentlerde yaşarken bu oran on yıl sonra yani 1970 yılında yüzde 38.45'e yükselmiştir. On yıllık periyotta kentli nüfustaki toplam yüzde 7'ye varan bu artışın çok yüksek bir artış olduğu belirtilmelidir. (TOBB, İktisadi Rapor 1978, 1978, s.10)

Diğer yandan ekonomik gelişmişliğin ifadesi olan Gayri Safi Milli Hasıla sayılarına bakıldığında da bu durum gayet açık şekilde ortaya çıkmaktadır. 1961 yılında kişi başına düşen ortalama GSMH 194.1 dolar iken 1970 yılında bu rakamın 538.8 dolara çıktığı hesaplanmıştır. Nerede ise iki buçuk mislinden daha fazla bir artış söz konusudur. On yılda milli üretim yüzde 140 oranında bir artış göstermiştir. Bu dönemde ekonominin yapısında da önemli değişmelerin olduğu gözlenmektedir. Nitekim Milli Gelirin sektörel bileşimine bakıldığında dönem başı ve sonu itibariyle tarımın yüzde 35'den yüzde 29.5'e gerilediği, sanayinin yüzde 17.5'den 20.9'a çıktığı, hizmetler sektörünün de yüzde 47.5'den 49.6'ya yükseldiği görülmektedir. Ekonomik kalkınma sürecinin somut bir göstergesi olarak tarım sektörünün katkısı azalırken sanayi ve hizmetlerde artış görülmektedir. (DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1996, 1997.)

Türkiye ekonomisi bu dönemde planlı ekonomi pratiğiyle tanışmış olmakla beraber bunun çok başarılı uygulandığını söylemek zordur. Ekonomide plancılıktan işadamları ve toprak sahiplerinin tedirginlik duyması ve bir güvensizlik ortamı oluşturması başta bazı sorunları gündeme getirmiştir. Bununla beraber zamanla bu

tedirginliklerin aşılması mümkün olmuştur. Planı sosyalist bir toplum projesi olarak gören bazı muhafazakar çevreler dışında özel sektörde plan fikrini zamanla benimsemiştir. Devlet Planlama Teşkilatının çabaları sayesinde altmışlı yıllarda Türk kapitalizmi önemli bir gelişme göstermiştir. Ama yine de önünde duran çok ciddi engellerin başında F.Ahmad'a göre toprak reformu sorunu geliyordu. Türkiye İkinci Dünya Savaşından bu yana toprak reformunu tartışmaktaydı. Hatta 1961 Anayasasında bile bu konu yer almıştı. Ancak sağlıklı bir toprak reformu konusunun çıkarılması mümkün olmamıştır. Toprak reformu konusu, özellikle solcu akımlar ve muhtelif çevreler tarafından devamlı gündemde tutulmuştur. Altmışların Türkiye parlamentosundan radikal bir toprak reformu kanununu geçirmek imkansızdı. İnönü'nün bu konuda başarısızlığa uğramasından sonra Ürgüplü, maddeleri daha yumuşatmak zorunda kalmıştır. 1967 yılında Demirel hükümeti yeni bir toprak reformu kanununu Meclisten geçirmek istemişse de başarılı olamamıştır. Hatta partisinin bölünmesine bile sebep olmuştur. (Ahmad, s.322.)

Ekonomik kalkınmada ve sanayi sektöründeki büyüme doğal olarak işçi kesiminin genişlemesini sağlamıştır. 1963 yılında getirilen sendikal haklarla işçilerin kavuştukları örgütlenme imkanları, hak arama yollarının kullanılmasını gündeme getirmiştir. 1961 Anayasası temel hak ve özgürlüklerin yanında çalışanlara sendika ve işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı getirmekteydi. (Madde: 46, 47) 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu anayasanın çalışanlara getirdiği sendika hakkına ilişkin düzenlemeler içermekteydi. Sendikaların toplu sözleşme yapabilen kuruluşlar haline gelmeleri, işçilerin yoğun ilgisiyle karşılanmış ve yasanın yürürlüğe girmesinden sonra sendikalı işçi sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Sendikalar Kanununun yürürlüğe girmesinden önce ülkede toplam sendikalı işçi sayısı 295.710 iken yasanın yürürlüğe girmesinden sonra bu sayı hızla artmış ve 1970 yılında 2.088.219'a ulaşmıştır. Öte yandan memur olarak çalışanların sendika hakkını düzenleyen yasanın 1965 yılında yürürlüğe girmesinden sonra memurlar arasında da sendikalaşma eğilimi artmış ve bu dönemdeki sosyal ve siyasal gelişmelerde önemli roller oynayan memur sendikaları da ortaya çıkmıştır. (Ahmad ve Ahmad, s.263)

12 Marta varan süreçte altmışlı yıllardaki sendikal hareketlerin önemli bir katkısının olduğu söylenebilir. Her ne kadar Sendikalar Kanunu, sendikaların siyasal partilerle organik ve mali ilişkiler kurmalarını yasaklamakta ise de siyasal alanda önemli bir baskı grubu olmasını sağlayan bir hukuki zemin oluşturuyordu. Demokratik düzende en etkin örgütlü baskı grupları olan sendikaların iktidarlar üzerinde üyelerin menfaatleri doğrultusunda yoğun baskı tesis etmeleri son derece doğal bir durumdu. Bu bakımdan altmışlı yıllarda sendikal hareket sadece ekonomik hayat üzerinde değil iktidarlar üzerinde oluşturdukları baskılarla da siyasal hayat üzerinde önemli sonuçlar doğuran eylemler gerçekleştirmişlerdir. Bu konuda işçi ve memur sendikaları arasında izlenecek temel stratejiler konusunda görüş ayrılıkları olduğu bilinmektedir. Mesela Türkiye'nin en eski konfederasyonu olan Türk-İş genel olarak "partiler üstü politika" anlayışını ve uygulamaları savunurken bu anlayışı aylaşmayanların ayrılmaları ile kurulan DİSK ise işçi sınıfının menfaatleri için demokratik hayatta mümkün olduğu kadar aktif rol oynamayı benimsemiştir. Kurulduğu 1967'den itibaren siyasal hayatta kendini gösteren parlamento dışı muhalefette ve kitle hareketlerinde DİSK ve memur sendikalarının en aktifi olan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) sol hareketlere ve eylemlere verdikleri destekle siyasal mücadelede etkin olmuşlardır. Bu çizgideki sendikalar üyelerinin menfaatlerini korumak için sendikal mücadele yürütmekten çok daha geniş anlayışla işçi sınıfının muhtemel iktidarını kurmanın mücadelesini yürütmekteydiler. Böyle bir mücadele kaçınılmaz olarak rejim değişikliğini ve sınıf temelli iktidar anlayışını gündeme getirmekteydi.

Türk-İş'in izlediği partiler üstü politikaya karşı gelişen yeni sendikal oluşumların kitle hareketlerinde ve siyasal mücadelede aktif rol oynamaları 12 Marta giden yolda önemli bir katkı oluşturmuştur. Bu konuda 274 sayılı Sendikalar Kanununda 1970'de gerçekleştirilen değişiklik DİSK tarafından sert tepki ile karşılanmış ve 15-16 Haziran 1970 olayları bu yasa değişikliğini protesto için düzenlenmiştir. 12 Mart Muhtırasının bu olayların arkasından gelmesi, olaylar nedeniyle bazı illerde sıkıyönetim ilan edilmesi ve olayların ciddi tedirginlikler yaratması anlamsız değildir. Bu olaylara sol oluşumların destek vermeleri ve bir sol ayaklanma provası olarak değerlendirilmesi kaygıları artıran unsur olmuştur. (Hürriyet, 17 Haziran 1970.)

12 Marta giden süreçte toplum ve siyasetin her alanına yaptığı etki açısından en önemli gelişme, hiç şüphe yoktur ki, bu dönemde gelişme gösteren parlamento dışı muhalefet hareketidir. Yeni anayasanın getirmiş olduğu özgürlükçü yapı ve yeni düşüncelere kapı aralamış olması sol ve sağ siyasi düşüncelerin örgütlenebilmesine imkan verdiği gibi aydınların da aktif şekilde çeşitli siyasi oluşumlar ve düşünce hareketleri içerisinde yer almalarına olumlu katkı sağlamıştır. Altmıştı yıllar hem sol, hem de sağ radikalizm için elverişli bir hukuk ve siyaset çerçevesi sunmuştur. Bunda hem yeni anayasanın özgürlükçü yapısı, hem de uluslararası gelişmelerin payı olmuştur. Bu dönemde ilk ortaya çıkan ve siyasal hayatta etkin rol oynamış olanlar solcu akımlar olmuştur. İki ana eksen çerçevesinde gelişmiş olan solcu akımların ilk ekseninde yer alanlar Marksizmi reddeden bir sosyalizmin savunuculuğunu yaparken Atatürkçü aydınlara ve öğrencilere dayanmışlardır. Bu ekseninde yer alanların temel hedefi “Türkiye’yi bir an önce tam bağımsızlığa kavuşturmak, sosyal adalet içinde hızlı bir kalkınmayı sağlamaktır. Stratejisi, partiler düzeni dışında birtakım güçleri harekete geçirip, Türkiye’de ilerici bir diktatörlük kurmaktır.” Bu hareket 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan Yön dergisi ile ilk kez ortaya çıkmış ve zaman içerisinde önemli değişiklikler geçirmiştir. (Eroğul, s.148.)

Böylece Yöncüler düzenin değişmesi için demokratik süreçlere ve yöntemlere değil ara tabakaların ve asker-sivil aydın zümrenin öncülük edeceği bir devrimle sıçramanın yapılabileceği inancındaydılar. Söz konusu devrimci sıçramada en önemli rolü ilerici subayların oynayacağı savunuluyordu. (Ahmad ve Ahmad, s.243.)

Bu dönemde etkili olmuş sol akımların ikinci eksenini ise Şubat 1961’de bir grup sendikacı tarafından kurulmuş olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) temsil etmiştir. 1971 Haziranına kadar faaliyetlerini sürdüren TİP parti ideolojisi olarak Marksizmi ve toplumsal sınıf olarak da işçi sınıfını benimsemiştir. Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanlığı döneminde temel stratejisi “siyasal mücadeleye halkı olabildiğince katarak yasal yoldan, yani seçim kazanarak iktidara gelmek” olan TİP’in amacı, “Türkiye’de, tam bağımsızlıkçı, demokratik bir sosyalizm kurmaktır”. 1961 genel seçimlerine katılmayan TİP’in 1965 seçiminde aldığı yüzde 3 oranındaki oyla ve Milli Bakiye sistemi sayesinde on beş milletvekili ile parlamentoya girmeyi başarması demokratik yollarla ve sandık gücüyle iktidara gelme umutlarını artırmıştır. Fakat 1969 genel

seçiminde oylarını artıramayıp az da olsa gerileme göstermesi ve Milli Bakiye sistemi kaldırıldığı için bir önceki seçimde sağladığı imkanı bulamadığından parlamentoya sadece iki milletvekili sokabilmesi demokratik yollarla iktidara gelme umudunun kaybolmasına yol açmıştır. Bu durum sol kesimlerde iktidara gelmede demokratik kurumlara ve süreçlere olan güveni sarsarken demokrasi dışı yöntemlerin daha sıklıkla gündemde tutulması ve benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. (Eroğul, s.149.)

Aslında TİP'te hizipleşme ve yöntem tartışmaları 1968 yılında Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'daki A.Dupçek yönetimine son vermek için Prag'ı işgal etmesi üzerine patlak vermiştir. Sovyetler Birliği'nin bu "emperyalist" tavrının eleştirilmesi meselesi görüş ayrılıklarının ve gruplaşmaların su yüzüne çıkmasının yolunu açmıştır. Bu yılın sonlarında yapılan olağanüstü kongre, Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren-Behice Boran ve Demokratik Devrim yanlılarının yarışına sahne olmuştur. M.A.Aybar, bir milli sosyalizmi savunuyor ve Türkiye'ye özgü bir sosyalist parti olan TİP'in sandık ve oy dışındaki yöntemlere karşı olması gerektiğini belirterek hem Amerika Birleşik Devletlerini, hem de Sovyetler Birliğini eleştirmekteydi. Buna karşılık Aren-Boran grubu ise Türkiye'ye özgü sosyalizmin olamayacağını ve tek bir sosyalizmin olduğunu savunmaktaydı. Sert tartışmalara rağmen kongreyi Aybar kazanmışsa da Aren-Boran ekibinin yönetime girmeyi başarması partinin bundan sonraki tutumunu sorunlu hale getirmiştir. (Ahmad ve Ahmad, s.376.)

Demokratik yöntemleri ve süreci savunun TİP yönetiminde demokrasi dışı yolları benimsemiş olanların da etkili olmaları, birinci ekseni oluşturan solcu akımların, siyasal hayatta giderek öne geçmelerinde etkili olmuştur. Bu gelişme demokrasi dışı yöntemleri savunanların ve parlamento dışı muhalefetin her geçen gün güçlenmesine hizmet etmiştir. Sol ve sosyalist düşüncenin güçlenmesine uygun çerçeve oluşturan yeni anayasadan yana olanların önemli bir kısmı, toplumun kalkındırılması ve gelişmesi için bir *ara tabakalar ve zinde güçler* tezini geliştirmiş ve ilerici subayların etkili oldukları ordunun siyasete müdahalesine yeşil ışık yakmışlardır. Başta Yön, dönemin sonlarına doğdu da Devrim dergisi çevresinde toplanan solcu aydınlar "ilerici hamlelere öncülük edecek gerçekçi aydınlar, gençlik ve ordu mensuplarından oluşan bir kuşak" olarak *zinde güçlere* dayanmaktaydılar. Bu çevreler orduyu toplumdaki hızlı atılımların öncesi olarak görüyor ve siyasette aktif rol oynamasını onaylıyorlardı. Toplumsal ve siyasal

gelişmede devrimci rolü oynayacak *zinde güçler* veya *ara tabakalar* tezini savunan Yöncüler, siyasal hayatta sonucu tayin edici unsurlara ara tabakalar adını vermişlerdir. Bunların kendi güçlerin bilincine vardıkları, bu bilinçle bağımsız kaldıkları, toplumun ilerici kesimini oluşturdukları, çıkarlarının modernleşme ve hızlı kalkınmadan yana oldu, toplum hayatında öncü rol oynadıkları, kendilerini özel çıkarların üzerine çıkaracak tarihi bir misyona sahip oldukları, kapitalist olmayan bir kalkınma yolu benimsediklerine inanılıyordu. Zinde güçlerin başında silahlı güçler geliyor ve bu gruba aydınlar, işçiler, öğrenciler de katılıyordu. Yöncülerin ülkenin kalkınmasında aktif rol oynama işlevini başta orduya ve diğer parlamento dışı tabakalara vermeleri halk iradesini ve tercihini sistemin merkezine yerleştiren demokrasi sürecinin işleyişi ve demokratikleşme açısından ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Nitekim 1961-1971 arasındaki gelişmelerde baskın şekilde öne geçmiş bu anlayış 12 Martta giden yolda önemli rol oynamıştır. Talat Aydemir'in darbe girişimleri, AP iktidarına karşı giderek artan muhalefet hareketleri, 9 Martçılar olayı bu çerçevede değerlendirilebilir. (Dursun, 12 Mart Darbesi, Hatıralar Gözlemler Düşünceler, 2003, s.66-67.)

1969'da AP'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından başlayan şiddet olayları, 1970'lerde hızla artarak 1971'de sokak hareketlerine dönüştü. Başta ODTÜ olmak üzere pek çok üniversitede kontrolü elde tutan solcu gruplarda silahlı mücadele yoluyla devrim yapma eğilimi güçlendi.

1969 Seçiminde AP'nin yeniden iktidara gelmesinden sonra ülkede giderek artış gösteren anarşi, öğrenci olayları ve işçi hareketleri Türkiye'yi istikrarsızlaştırmaya ve beklenmedik gelişmelere hizmet etmekteydi. 1968 yılında demokratik üniversite özlemi ile Fransa'da patlak veren öğrenci olaylarının Fransız gençliğinin bir özentisi olduğu sanılmıştı. Fakat kısa zamanda öğrenci olayları Batı dışı ülkelere de sıçrayınca mevcut yönetimleri etkiler bir hal almıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye'de öğrenci olayları sıkça görülmüş bu çerçevede ABD Altıncı Filosunun İstanbul'u ziyaretlerinde denizcilerin dövülerek denize atılması, İstanbul Teknik Üniversitesinde olayların meydana gelmesi, ABD Büyükelçisinin arabasının Ortadoğu Teknik Üniversitesinde yakılması, İstanbul Taksim'de "Kanlı Pazar" olarak tarihe geçen olayların meydana gelmesi gibi gelişmeler öğrenci olaylarının basit bir özentiden ibaret olmadığını ve belli siyasal talepleri temsil eden kişisel hareketler olduğunu kısa zamanda kanıtlamıştır.

(Dursun, s.68.)

1970 yılının başından itibaren giderek artan anarşik olaylar Milli Güvenlik Kurulunun devamlı gündeminde idi. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında askeri kesimde M. Batur'un öne çıktığı dikkat çekmektedir. Nisan 1970'teki toplantı öncesinde bir araya gelen dört komutan arasından Batur'un yaptığı konuşma ve gelişmeleri analiz etmesi önemlidir. Batur olayların ana sebebi olarak ekonomik ve sosyal faktörleri gösteriyor ve çözüm için "Komuta Konseyi olarak durumu Cumhurbaşkanına açıklamak, Cumhurbaşkanı başkanlığında 3 büyük partinin üst düzey yöneticileri ile bir toplantı yapıp, onları asgari müştereklerde birleştirecek gerekli icraat ve reformları" önererek "bu sağlanamazsa, maalesef son çare olarak, komuta düzeni içinde meseleye el koymak, bunun için de ciddi, ilmi ve mantıki bir planlama yapmak gerekir" diye konuşmuştur.

1971 başına gelindiğinde Silahlı Kuvvetler içinde artık müdahale yöntemleri tartışılıyor, müdahale için hazırlıklar yapılıyordu. Bu hazırlıkların kısmen veya tamamen Cumhurbaşkanı, başbakan ve Komuta Konseyi tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Komuta Konseyi üyeleri kendi aralarında müdahale yöntemlerini ve yapılacakları tartışırken Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında da sivillerle konu görüşülmekte ve düşünceler dile getirilmekteydi. Cumhurbaşkanı zaten askerler tarafından bilgilendirilmekteydi. Sivil kesimde de bir darbe ve müdahale beklentisi ve çalışmaları yürütülüyordu. Aslında ordu mensupları ile sivil kesimler arasında müdahale konusunda ortak bir çalışma söz konusuydu. Nitekim Ocak 1971 sonlarına doğru, bir müdahale ile yönetime bütünü ile koymayı planlayan sivil ve asker ortak bir projenin Batur'a sunulduğu bilinmektedir. Genel D. Avcıoğlu'nun görüşlerini yansıtan ve bir devrim öngören proje dosyasını inceleyen Batur, bazı noktalarına katılmakla birlikte bazı noktalara katılmadığını ve bunları kendilerine bildirdiğini söylemektedir. (Dursun, s.66-67.)

Sivillerden Doğan Avcıoğlu ile 27 Mayısçı emekli general Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği bir cuntanın 9 Mart 1971'de bir darbe ile iktidarı devralması kararlaştırıldı.

Cuntacılar Devrim Anayasası ve Devrim Partisi Tüzüğü, Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu listesi hazırladı. Amaç sol bir rejimi Türkiye'de egemen kılmaktı. Plana göre Orgeneral Faruk Gürler devlet başkanı, Muhsin Batur başbakan, Tümgeneral Celil Gürkan başbakan yardımcısı, Bahri Savcı Adalet Bakanı, Osman Olcay Dışişleri Bakanı, Nusret Fişek Sağlık Bakanı, Altan Öymen Basın Yayın Bakanı, hatta Uğur Mumcu da Gençlik Bakanı olacaktı. Ancak sol cuntanın varlığı ordunun genel eğilimini yansıtan ana gövdeden yetki alamadı. (Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, 12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi, 2004, s.206.)

Cunta 1971'in Mart ayında çatladı. 9 Mart'ta sol bir darbe planlanmışken, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur saf değiştirdi. Komutanlar, 9 Mart'taki darbeyi engellediler. 12 Mart'ta da Hükümete muhtıra verildi. (Birand ve Dünder ve Çaplı, s.221.)

Muhtemel bir askeri “müdahale” için Silahlı Kuvvetler içinde bazı hazırlıklar yürütülürken, Silahlı Kuvvetler dışında da aralarında eski asker kökenli kişilerin, aydınların, basın mensuplarının da bulunduğu çeşitli kesimler de bu yönde faaliyet göstermekteydiler. (Birand ve Dünder ve Çaplı, s.225.)

12 Mart sürecinde belli görev ve sorumluluklar yüklenmiş kişilerin hatırat ve anlattıklarından bu dönemde Silahlı Kuvvetlerde muhtemel bir müdahale için Batur ve Gürler'in liderliğinde çeşitli çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmalardan kısmen de Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın da bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Tağmaç, orduda subaylar arasında idareye müdahale yönünde giderek artan bir eğilimin bulunduğunun farkındadır ve bunun emir-komuta düzeni içerisinde tutulması için özen göstermektedir. Bu dönemde Silahlı Kuvvetlerin komuta katında en çok korkulan gelişme müdahalenin 27 Mayıs'ta olduğu gibi bir grup tarafından gerçekleştirilmesi ve ordu içerisinde bir bölünmenin, tasfiyelerin yaşanması ihtimalidir. Bunun için gelişmelerin emir-komuta düzeni içerisinde tutulmasına çalışılmaktadır.

Mart ayı başlarında üniversitelerde ve yurdun çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylar, banka soygunları, işgaller, adam kaçırmalar ve sol örgütlerin açıkça bir gerilla savaşı başlatma girişimleri hem hükümette hem de Silahlı Kuvvetlerde ciddi tepkilerle karşılanmış ve müdahale hazırlığı içerisinde bulunan subaylar yapılacakları

kararlaştırmak için sık sık bir araya gelme ihtiyacı duymuşlardır. Her geçen gün ülkede artan gerilim Silahlı Kuvvetlerde de hareketliliğın artmasına ve çeşitli düzeylerde toplantıların sıklaşmasına yol açmıştır. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, beraberinde kuvvet komutanları olduğu halde ülkeyi dolaşarak büyük karargahlarda çeşitli toplantılar düzenliyor ve subayları uyarma ihtiyacı duyuyordu. Bu toplantılardan 3 Mart 1971 tarihinde Ankara’da geniş katılımlı olarak gerçekleştirilen ve bir bakıma Silahlı Kuvvetlerin kalbinin attığı toplantı son derece önemlidir. Silahlı Kuvvetlerde açık bir tedirginlik en katlarda hissedilmekte, subayların “erken kalkıp” müdahale etmelerinden kayđı duyulmakta ve emir-komuta içerisinde yapılacak olanların komuta katında düşünüldüğü, yapılacak bir Şey varsa yapılacağı güvencesi verilmek istenmektedir. Muhtemel müdahaleye açık bir karşı duruştan çok müdahalenin niteliği kayđı uyandırmaktadır. Silahlı Kuvvetlerde cuntacı girişimler nedeniyle yaşanmış olan tecrübelerin acı hatıraları ordunun emir-komuta içerisinde hareket etmesi konusunda hassasiyet göstermesine sebep olmuştur. (Birand ve Dündar ve çaplı, s.213)

4 Martta Ankara Glbaşındaki Amerikan ssnde görevli dört erin kaçırılması ve olayı gerçekleştiren Türk Halk Kurtuluş Ordusu adlı örgütün silahlı savaşı başlattığını duyurması Silahlı Kuvvetlerde yapılması düşünülen müdahalenin artık zamanının geldiğini ortaya koymuştur. İşte böyle bir ortamda müdahale konusunu bütün yönleriyle konuşup nihai kararı almak için 9 Mart günü mesai saatinin bitiminden sonra Hava Kuvvetlerinde M.Batur’un karargahında Havacı ve Karacı generallerin katılımıyla gerçekleştirilen toplantı, 12 Mart sürecinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Toplantıya en st komutanlardan Batur ve Gürler’in yanında Havacı ve Karacı generaller de katılmışlardır. Karacı generaller müdahale için yapılan hazırlıklar hakkında bilgi vermiş ve bir an önce düğmeye basılması gerektiği üzerinde durmuşlarsa da Gürler’in kararsız tutumu nihai kararın alınmasını sağlayamamıştır. Gürler’in kararı ertesini günü yapılacak olan Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısı sonrasına bırakarak toplantıyı kapatması müdahale sürecinde taşları yerinden oynatmış ve uzun zamandır iki st düzey komutanın liderliğinde sürdürülen hazırlıkları geçersiz hale getirmiştir. 9 Mart toplantısında müdahale kararı alınamaması bir bakıma müdahalenin Őeklini, aktörlerini ve niteliğini değişirmiştir. (Birand ve Dündar ve çaplı, s.21.)

Ertesi günü Genelkurmay'da gerçekleştirilen Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısında Ankara'da bulunan generallerin yanı sıra müdahale beklentisi ile Ankara'ya gelmiş olanların da katıldıkları anlaşılmaktadır. Toplantıda Silahlı Kuvvetlerin alacağı tedbirler konuşulmuştur. Toplantıya katılan generaller teker teker söz alarak düşüncelerini ifade etme imkanı bulmuş ve generallerden biri müdahaleye gerek görmezken diğerlerinin tümü “ikaz, hükümetin değiştirilmesi, anayasa ve seçim kanunu değişikliği, reformların yapılması ve müdahale edilmesi” gibi farklı müdahale biçimlerini savunmuşlardır. (Birand ve Dündar ve Çaplı, s.226)

Kara, hava ve deniz kuvvetlerinden generallerin katıldıkları ve “hükümeti devirelim, yönetime el koyalım mı, yoksa sert bir uyarıda bulunmakla mı yetinelim?” sorusunun tartışıldığı bu toplantıda müdahale edilmesini savunanların büyük çoğunlukta olması dikkat çekicidir.

10 Mart günü gerçekleşen Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısından sonra 11 Mart günü bir araya gelen Batur, Gürler ve Tağmaç gelişmeleri değerlendirmiş ve ne yapılacağı konusunda tartışmışlardır.

Kaleme alınan uyarı mektubu gece bir araya gelen Batur, Gürler, Eyiceoğlu ve Tağmaç tarafından tartışılmış ve ertesi gün son şekli verilmiştir. Gece hazırlanan metin uzun bulunup beğenilmediğinden Batur yeni bir metin kaleme almış ve Gürler ile Eyiceoğlu da kendisine yardımcı olmuşlardır. Sonunda ortaya çıkan metin imzaya açılmış ve ta başından beri müdahaleye karşı direnen Tağmaç bir süre tereddüt ettikten sonra imzalamıştır. TRT'nin 13 haber bültenine yetiştirilen üç maddelik “muhtıra” Türkiye’de bir dönemi sona erdirirken yeni bir olağanüstü dönemi başlatmıştır.

1971'de Meclis'te Grubu olan dört parti vardı. İktidarda Adalet Partisi, muhalefette ise CHP, Güven Partisi ve Demokratik Parti yer alıyordu.

4.2. 12 Mart 1971 Devrim Hareketinin Gelişimi

12 Mart 1971 günü saat 13.00'de TRT radyolarından okunan ve Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Kara kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzalarını taşıyan üç maddelik muhtıra, Türkiye’de yeni bir dönemi

başlatmıştır. Muhtırayı duyan hiç kimse gelişme karşısında şaşırmamış, son yıllarda yaşananların eninde sonunda böyle bir gelişmeyle noktalanacağı beklentisi içerisinde girmiş bulunuyordu. (Birand ve Dündar ve Çaplı, s.228)

On yıllık demokratik sürece noktayı koyup yeni bir dönem başlatan üç maddelik muhtıra şuydu:

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.
3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.

Radyodan okunan üç maddelik muhtıra, demokratik sürece noktayı koymuş ve Silahlı Kuvvetlerin denetiminde yeni bir dönemi başlatmıştır. Komutanlarca imzalanıp Cumhurbaşkanı ve Meclis başkanlıklarına sunulan muhtıra mevcut hükümetin çekilmesini ve partiler üstü bir hükümetin kurulmasını istiyordu.

Muhtıranın radyolardan okunmasının yarattığı şaşkınlık arasında toplanan bakanlar kurulu gelişmeleri değerlendirmiş ve istifa etmeye karar vermiştir. Zaten başka yapacak bir seçeneği de yoktu. Başbakan Süleyman Demirel, istifa mektubunu Çankaya'ya, alışılmışın dışında bir görevli ile göndererek ve istifa mektubunda bu

gelişmenin Anayasa ve hukuk devletine uygun olmadığını belirterek yumuşak şekilde protesto etmiştir. Muhtıra radyodan okunduktan sonra Mecliste de okunmuştur. Millet Meclisinde herhangi bir tepki gösterilmemişken Cumhuriyet Senatosunda Başkan T.Arıburun'un yaptığı eleştirel konuşmasında Parlamente'ye yönelik ithamları reddetmesi tartışmalara yol açmıştır. AP'liler Başkanın konuşmasına destek verirken CHP'liler karşı çıkmışlardır. Muhtıranın parlamente'ye yönelik ithamları, Cumhuriyet Senatosu üyeleri tarafından parti temelinde değerlendirilmiş ve CHP'liler tarafından bu ithamların AP'ye yönelik olduğu şeklinde anlaşılacak istenmiştir. Oysa ki Muhtıra parti ayrımı yapmamış toptan parlamente'ye itham edilmiştir. (Milliyet, 14 Mart 1971.)

12 Mart darbesiyle, Demirel yönetimi yerine "sivil" N. Erim başbakanlığa getirilmiştir. Ordu yönetimi tümüyle elinde tutarken, TBMM fesh edilmemiş, ama askeri yönetimin tüm taleplerini yerine getiren bir "danışma meclisi" durumuna getirilmiştir. TBMM'nin görevi, askeri yönetimin istemlerini yerine getirmek olmuştur.

16 Mart 1971'de 9 Martçı olduğu bilinen 13 subay tasfiye edilmiştir. Tümgeneral Celil Gürkan'ın yanısıra Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Hv. Tuğgeneral Ömer Çokgör, Tuğgeneral M. Ali Akar, Tuğamiral Vedii Bilget, Kurmay Albay Nedim Arat, Kurmay Albay Bahattin Taner, Piyade Albay Kadir Tandoğan, Piyade Albay Ömer Şamlı, Kara Pilot Albay Hidayet Ilgar, Muhabere Albay Mehmet Namlı, Tank Albay Kadir Ok ve Tank Albay Cavit Bayer tasfiye edilen subaylar arasında yer almıştır. (Birand ve Dündar ve Çaplı, s.225.)

Muhtırada dile getirilen düşünceler radikal sol aydınların görüşlerine tercüman olmuştur. Sol aydınlar, 12 Mart Muhtırasını da tıpkı 1960'da olduğu gibi sağ iktidara karşı bir darbe olarak görmüş ve alkışlamışlardır. 1971 Muhtırası radyoda okununca sol hareketlerin çoğu, birbirini kutlayıp orduya önerilecek reform programları hazırlamaya girişmişler ama kısa bir zaman içinde bunun böyle olmadığı ortaya çıktığında hayal kırıklığına uğramışlardır.

12 Mart Muhtırası'nın verildiği gün Süleyman Demirel Hükümeti istifa etmiştir. Bülent Ecevit de CHP'nin Nihat Erim Hükümeti'ne üye vermesine tepki olarak CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Ecevit, 1972'de 35 yıldır CHP'nin başında olan ve bir dönem Milli Şef olarak anılan İsmet Paşa'yı alt ederek CHP Genel Başkanı

olmuştur. (Cumhuriyet, 27 Mart 1971.)

12 Mart 1971 günü saat 13'te TRT radyolarından okunan ve demokratik yollarla iktidar olan hükümetin istifasına yol açan Muhtıra ile başlayan olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçime kadar devam etmiştir. Bu dönemde Meclis açık olmakla birlikte Silahlı Kuvvetlerin kontrolü altında görev yapmıştır. Bu dönemde partiler üstü nitelikte dört hükümet kurulmuştur. Bunlar Birinci Erim, İkinci Erim, Melen ve Talu hükümetleridir. 26 Mart 1971'de kurulan Nihat Erim Hükümeti ile ara rejim dönemi açılmıştır. Erim'in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay olmuştur. (Birand ve Dündar ve Çaplı, s.241.)

1961 Anayasasının istediği ve Ordunun desteklediği reformları yapmak için iktidara getirilen Erim, seçim kazanma gibi bir endişesinin olmaması nedeniyle başarılı olacağına inanıyordu. Kabinesine aldığı teknokratlarla ve Ordunun desteği ile reform işini başaracağını umuyordu. Ama kurulduğundan birkaç gün sonra Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun terör fitilini ateşlemesiyle ülke çapında başlayan anarşi ve terör her şeyi alt üst etmiş ve reform programı sert muhalefetle karşılaşmıştır. Başbakan Yardımcısı Sadi Koçuş'ın "yasalara karşı çıkan herkese savaş açıyoruz" diyerek "balyoz harekatı"nı başlatması ve on bir ilde sıkıyönetim ilan edilmesi hükümetin ve toplumun önceliklerini değiştirmiştir. CHP'li Erim'in 'Balyoz Harekatı' adını verdiği bir operasyon sonucunda binlerce solcu tutuklanmış, yargılanmış, mahkum edilmiştir. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan gibi öğrenci liderleri idam edilmiştir. Erim'in programına iş dünyası karşı çıkarken önceden destek veren aydınlar da karşı safa geçmişlerdir. Anarşi ve teröre karşı yürütülen "balyoz harekatı" Muhtıraya destek veren radikal solcuların, aydınların ve toplumsal örgütlerin hükümetten desteklerini çekmelerine ve muhalefete geçmelerine yol açmıştır. Ülkenin siyasi hayatı, terör ve anarşiye karşı yürütülen mücadele ile felç olmuştur. Bu süreçte gençlik örgütleri kapatılırken sendikaların bütün toplantıları yasaklanmıştır. Günlük gazetelerin belli sürelerle kapatılması, kitaphevlerinin yasak yayın satmaları durumunda cezalandırılacakları konusunda uyarılmaları, popüler sol yazarların tutuklanmaları, sol ve radikal dergilerin toplattırılmaları, grev ve lokavtın yasaklanması, akademisyenlerin toplanması gibi uygulamalar programa verilen desteği azaltmıştır. (Birand ve Dündar ve Çaplı, s.225.)

Askerlerin reformlar için verdikleri destek yeterli değildi ve muhakkak Mecliste ve toplumda da güçlü bir desteğe ihtiyaç vardı. Sola karşı yürütülen mücadele ve Tip'in kapatılması amacıyla Anayasa Mahkemesinde açılan dava radikal solcuların ve aydınların Erim hükümetinin karşısına geçmelerini sağlarken Demirel'in izlediği politika da Erim'in işini zorlaştırmıştır. Demirel partili bakanlarını hükümetten çekme kararını aldığı anda Erim'in istifadan başka yapacak bir şeyi kalmamıştı. Sunay Erim'in 26 Ekimdeki istifasını kabul etmemiş ve Demirel'i bakanlarını çekme kararından vazgeçirmişti. Buna karşılık Demirel Mesut Erez'in başbakan yardımcılığına getirilmesini sağlamıştı. Bu durum hükümette reform karşıtlarının güçlenmesi anlamına geliyordu. Bunun üzerine reformcu on bir bakan istifa etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Reformcu bakanların imzaladıkları istifa mektubunda reformları Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirme olanağı kalmadığı vurgulanıyor, Mesut Erez'in kabineye alınmasının bardağı taşıran son damla olduğu, fakat asıl nedenin sadece buna bağlanmasının doğru olmadığı belirtiliyordu. (Cumhuriyet, 27 Ekim 1971.)

Mesut Erez'in bakanlar kuruluna alınması sadece hükümette fırtınaya yol açmamış komutanları da bölmüştür. Aslında komutanlar reformların yerine getirilememesinden duydukları rahatsızlığı eylül ayında basına verdikleri demeçlerle dile getirmişlerdi. Batur ve Gürler *Yankı* dergisine verdikleri röportajlarda hükümet programında yer alan reformların yerine getirilememiş olmasından duydukları rahatsızları açıkça ortaya koymuşlardır. Bu rahatsızlık farklı tepkilerle karşılanmıştır. Başbakan Erim istifa etmeyi bile düşünmüş ancak vazgeçirilmiştir. Hükümet adeta askerlerin baskısı ve zorla ayakta tutulmaktaydı.

Erim, birinci kabinesinin çökmesinden sonra 11 Aralıkta ikinci kabinesini ilan ettiğinde "beyin kabinesi"nden ve reform düşüncesinden tamamen vazgeçmişti. Kabinesinde artık iddialı teknokratlar yoktu ve ipler muhafazakarların eline geçmişti. 17 Nisan 1972 tarihine kadar süren İkinci Erim hükümeti de başarılı olamamıştır. (Hürriyet, 18 Nisan 1972.)

Erim'in ardından Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri de beklenen başarıyı elde edememiş ve ömürleri kısa olmuştur. Bu hükümetlerin temel görevi Muhtıranın altını çizdiği "Anayasanın öngördüğü reformları Atatürk'çü bir görüşle ele" almak ve gerekli değişiklikleri gerçekleştirmektir. 12 Mart'tan sonra hiçbir parti tek başına

çoğunluk sağlayamamıştır.

5. 12 EYLÜL 1980 İHTİLALİ

5.1. 12 Eylül 1980 İhtilalini Hazırlayan Sebepler

Türkiye’de halk, 12 Eylül 1980 günü TRT radyolarının her zamankinden daha erken yayına başladıklarını fark ettiklerinde bir olağanüstü gelişme ile karşı karşıya olduklarını anlamada zorlanmadılar. Bu tarihte Türk Silahlı Kuvvetlerinin “ülke yönetimine bütünüyle el koyması” kimseyi şaşırtmamıştır. Toplumun bütün kesimleri için bu beklenen bir gelişme olmuş ve herkes o koşullarda yapılacak başka bir şeyin olmadığına inanmıştır. Hatta 11 eylül günü son defa toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakan Süleyman Demirel’in konuşması bir tür veda konuşması olarak değerlendirilmiştir. Herkes bir şeylerin olacağı beklentisi içindeydi. O gün Ankara’nın pek çok yerinde bombalı pankartlar asılmış, bombalar ardı ardına patlatılmıştı. Başbakan Demirel, Cumhurbaşkanı Vekili İ.Sabri Çağlayangil’den, 11 Eylül günü haftalık görüşmesini yapmak için Çankaya’ya çıkan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in ağzını aramasını istemişti. (Dursun, 12 Eylül Darbesi, Hatıralar Gözlemler Düşünceler, 2005, s.95.)

Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime bütünüyle el koyması beklenen bir durum olduğuna göre uzun zamandan beri toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve güvenlik alanlarında yaşadıkları süreç öyle bir gelişme göstermişti ki demokratik düzene nokta koyan müdahalenin gerçekleşmesi normal bir sonuç olarak görülmüştür. Ülkenin yetmişli yıllarda tanık olduğu gelişmeler demokratik sistemde ciddi bir krizin ifadesi olmuş ve bu krizin demokratik mekanizmalarla aşılması mümkün olmayınca Ordu’nun bütünüyle yönetime el koyması gerçekleşmiştir. Yetmişli yıllardaki olaylar ve gelişmelerin bir sonucu olarak 12 Eylül günü gerçekleşen darbeyi getirmiştir.

12 Eylül 1980 ihtilaline sebep olan etmenlerden birisi yine kurumsallaşma sorunu olmuştur. Türkiye’de demokratik sistemin kurumsallaşmasında yaşanan başarısızlığın en somut göstergeleri, belli periyotlarla gerçekleşen ve otoriter sisteme geri dönüşü ifade eden askeri darbelerdir. (Dursun, s.94.)

Yetmişli yılların Türk siyasetine damgasını vuran temel gelişmenin soldaki yükseliş ile sağdaki bölünme olduğu söylenebilir. 1973 genel seçimlerine parti ideolojisini yenilemiş, geçmişini eleştiriye tabi tutarak değerlendirmiş ve yeni bir yöneliş içerisine girmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), toplam oyların % 33.3'ünü alarak Türkiye'nin en büyük partisi haline gelmiştir. Altmışlı yılların ortasında ideolojik tercihini “ortanın solu” olarak belirleyen CHP, Mayıs 1972'de parti yönetiminin yenilenmesi ve Bülent Ecevit'in genel başkanlığa gelmesinden sonra siyasal ideolojik yelpazede iyice “sol” kulvara yerleşmiştir. (Çandar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi/1950-1995, 1996, s.217-220.)

CHP'nin yaşadığı “yeniden doğuş” seçimler öncesinde yayınlanan “Ak Günlere” adındaki seçim bildirgesine de yansımıştır. “Düzen Değişikliği Programı” adıyla yayınlanan 1969 seçim bildirgesi ile *Ak Günlere* arasında pek çok konuda ciddi değişiklikler dikkat çekmiştir. İlk defa Ak Günlere'de dine bir bölüm ayrılmış ve “inanç özgürlüğünün, demokrasinin, düşünce özgürlüğü kadar vazgeçilmez unsuru” olduğu belirtilmiştir. Bu alanda partinin getirmek istedikleri radikal bir değişiklik anlamına gelmiştir. (Cumhuriyet Halk Partisi, *Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*, 1973.)

Kendi içinde de devrimci bir çizgiye yönelen CHP, “Ortanın solu” politikasını “Demokratik sol” kulvara taşıyarak devletçi, statükocu, elitist parti görüntüsünden popülist, halkçı, değişimci, sol söylemleri netleşen bir parti olarak doğmuştur. CHP yeniden yapılanma süreci ile siyasal merkezi elinde tutan güçlerin partisi görünümünden kenardaki ezilmiş kitlelerin ve geniş toplum kesimlerinin partisi görünümü kazanmıştır. CHP'deki bu ideolojik kimlik ve toplumsal tabanındaki yöneliş değişikliği, partinin oy tabanına da yansımıştır. Daha önce genel olarak tarım ve sanayi burjuvazisinin dar bir kesimi ile asker ve sivil bürokrasiden beslenen CHP, 1973 seçimlerinde büyük şehir merkezlerindeki örgütlü veya örgütsüz işçi kesimi ile gecekondü kesimlerinden önemli miktarda oy almasını başarmıştır. Partinin tabanı merkez gülerinden kenar kesimlerine doğru yayılmış ve çeşitlenmiştir. (Kili, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme, 1976, s.211-229.)

1973 seçimlerinde CHP'nin yükselen başarı çizgisi partinin ideolojik kimliği ve yeni yönelişiyle ilgili olduğu gibi tüm sol akımları bünyesinde toplamasıyla da ilgili olduğu söylenebilir. Çünkü altmışlı yıllarda belli bir başarı gösteren Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Temmuz 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması sol kesimlerin yöneleceği alanda bir boşluk meydana getirmiştir. Özellikle sol entelektüeller ve gençlik kitlesi üzerinde önemli etkisi bulunan TİP'in bıraktığı boşluğun doldurulmamış olması ve Ecevit liderliğindeki yeni CHP'nin "demokratik sol" kulvara yerleşerek sol eğimli politikalara karşı duyarlılık göstermesi bu kitlelerin CHP'ye yönelmelerinde etkili olmuştur. 1969 seçimlerinde belli bir başarı göstermiş olan Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) de önemini ve etkinliğini kaybetmesi, CHP'nin sola yönelmesi üzerine partiden ayrılanlarca kurulan Milli Güven Partisi (MGP) ile Cumhuriyetçi Parti'nin birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni (CGP) kurmaları ve 12 Mart darbecileriyle işbirliği içerisinde olmaları bu siyasi kadrolara ve partilere duyulan güveni ortadan kaldırmıştır. Bundan dolayı sol duyarlılığı olan seçmenlerin CHP dışında yönelebilecekleri önemli bir adresin kalmamış olması 1973 seçiminde sol oyların yöneleceği yegane adres olarak CHP rakipsiz kalmıştır. CHP'nin 1973 seçimlerinde elde ettiği başarının arkasında bunun da önemli bir payı olduğu belirtilmelidir. (Kili, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme, 1976, s.211-229.)

Hiç şüphe yoktur ki CHP'nin seçim başarısında yeni Genel Başkan B.Ecevit'in payı büyüktür. 1973 seçimlerinde en başarılı kampanyayı yürüten Ecevit, arkadaşlarıyla birlikte Türk siyasetine farklı ve yeni bir boyut getirmiştir.

Beş ay erken gerçekleştirilmiş olan 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde de sol yükselişini sürdürmüş ve yine CHP en çok oy alan parti olmuştur. Dört sene önceki seçime göre oylarını % 8.1 oranında artırarak % 41.4 oranında oy almayı başaran CHP Millet Meclisinde 213 sandalye elde etmiştir. Yine de bu sandalye sayısı CHP'nin tek başına hükümet kurması için yeterli olmamıştır. Zira Millet Meclisinde salt çoğunluk için 226 sayısı gerekmektedir. Toplam sol oylara bakıldığında yetmişli yıllardaki yükseliş daha açık şekilde görülebilir. On yıllık periyotta toplam sol oyların istikrarlı bir yükseliş gösterdiği görülmektedir. (Dursun, s.20.)

Çok partili dönemde CHP'nin seçimlerde elde ettiği en yüksek oranda oyu yetmişli yıllarda almasının anlamlı bir sebebinin olması gerekir. Bunu açıklayacak temel faktör, partinin altmışlı yılların ikinci yarısında girdiği yenilenme sürecinde yeni ideolojik kimlik belirlemesi ve sosyal demokrat kulvara yerleşmesi ile klasik politikalarını sorgulayarak değişimden, halktan, yoksul ve geniş toplum kesimlerinin taleplerinden yana bir duruş sergilemesi olduğu söylenebilir. Yeni CHP düzen değişikliğinden yola çıkarak statüko karşıtı ve geniş halk kesimlerinden yana bir politika çizgisine kaymış, toplumun değişim, adalet ve hakça düzen taleplerine tercüman olmaya çalışmıştır. (Dursun, s.23.)

Yetmişli yıllarda siyasetin sağ kulvarında faaliyet gösteren partilerin en bariz vasfı bölünmüşlük olmuştur. CHP “Ortanın Solu” politikasıyla girdiği tartışma ve ideolojik yeniden yapılanma sürecinde iki kez bölünme yaşarken sağ siyasetin hakim partisi olan AP kuruluşundan beri bünyesinde barındırdığı farklı toplu kesimlerinin çatışmasına sahne olmuş ve özellikle hükümet yıllarında Demirel yönetiminin izlediği politikalar partiye destek veren burjuvazi arasında çatışmalara yol açmıştır. Aslında sağ ağırlıklı Türk siyaseti askeri darbeleri izleyen dönemde ciddi bölünmelere sahne olmaktadır. Hem oylarda hem de sandalyelerde bölünmeler yaşanmaktadır. 1950-1960 arasındaki iki partinin hakim olduğu siyaset altmışlarda bölünerek ılımlı çok parti sistemine dönüşmüştür. Bunda elbette seçim sisteminin önemli bir payı olmakla beraber 27 Mayıs darbesinin yarattığı fiili durumun da katkısı büyüktür.

Sağ yelpazede yerini alan Necmettin Erbakan ve arkadaşları tarafından kurulan Milli Nizam Partisi küçük ticaret burjuvazisinin ithal ikameci sanayileşme politikalarıyla olgunlaşan büyük burjuvazinin gücünü kırmaya yönelik bir siyasal refleks olarak sağ seçmenin toplumsal tabanını bölmeye yönelirken, Demokratik Parti, aynı politikalardan zarar gören büyük tarım burjuvazisinin, sanayi burjuvazisi ile özdeşleyen AP'ye yönelik tepkisi sonucu partideki bölünme ile oluşmuş bir hareket olarak değerlendirilmektedir.

1973 genel seçimleri sağ siyasetteki hakim tek parti eğiliminin devam etmediğini ve sağ oylardaki bölünmenin en yüksek olduğunu göstermiştir. Nitekim AP toplam oyların ancak % 29.8’ni elde edebilmiştir. Türk siyasetindeki sağ oylar bu kesime ortak olan yeni partiler arasında dağıtılmıştır.

Sağın bölünmüş durumu 1977 seçimlerinde de devam etmiştir. 1977’de AP oylarını artırarak % 36.9’a yükseltmişse de birinci parti olamamıştır. Buna karşılık sağ siyasetin diğer partilerinin oylarında ciddi bir gerileme yaşanmıştır. (Dursun, s.25.)

Hem 1973, hem de 1977 genel seçimlerinin “kazanani olmayan” seçimler olması hükümet kurma çalışmalarında aşılması zor krizlerin ve siyasi istikrarsızlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 12 Mart olağanüstü yönetimine son noktayı koyarak demokratik düzene geçişi sağlayacak 1973 seçimlerinden çok şey beklenmekle beraber bu umut gerçekleşmemiştir. Silahlı Kuvvetlerin etkisi altındaki otoriter rejimden ülkenin yeniden demokratik sisteme geçmesi, ulusal iradenin iktidarda en etkili faktör olması, bir türlü üstesinden gelinemeyen sosyal ve ekonomik sorunları çözüme kavuşturacak tek parti iktidarının kurulması herkesin beklentisi idi. Ancak sandıklar açılıp sonuçlar ortaya çıkınca beklentilerin gerçekleşmediği anlaşılmış ve tüm kesimler hayal kırıklığına uğramıştır. Seçimi kazanacağına kesin gözü ile bakılan AP, çok ciddi bir oy ve sandalye kaybına uğramış, CHP ise en çok oyu almakla beraber tek başına hükümet kuracak sayıya ulaşamamıştır. İlk defa seçime giren DP ile MSP oyların yaklaşık dörtte birini alarak ülkenin üçüncü ve dördüncü partileri olmuşlardır. CGP ile MHP yerlerini korumuş TBP ise varlık gösterememişti. Bu tablo karşısında Türkiye, 1961’deki gibi istikrarsız koalisyon hükümetleri il bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Yetmişli yılların kaotik siyasetinin ilk ipuçlarını 1973 seçim sonuçları vermiştir. Hiçbir partinin tek başına hükümet kurabilecek sayıda sandalye kazanamadığı bu seçimlerde Türkiye siyasal kaosa, istikrarsızlığa ve belirsizliklere ilk adımını atmıştır. (Ahmad, Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945-1980), s.379-383.)

Bu dönemde gözlemlenen solun yükselişi ve sağdaki bölünmüşlük siyasi istikrarsızlık ve kaosu tetikleyen en önemli faktörler olmuştur. Seçimlerin hemen arkasından yeni hükümeti kurma konusunda yaşanan sorunlar ve gelişmeler bu dönemin ne kadar sorunlu geçeceğini herkese göstermiştir. Burjuvazinin, ordunun ve pek çok etkin kesimin arzusu, sol ve sağın iki büyük partisinin birlikte hükümet kurmasıydı. AP

ile CHP'nin içinde yer aldıkları bir hükümetin her türlü sorunun üstesinden geleceğine inanılmaktaydı. Bu durumda sol ile sağ arasında kamplaşma azalacak, kurulacak güçlü hükümet her türlü sorunun üstesinden gelebilecek ve küçük partilerin sistem içindeki orantısız siyasal etkileri ortadan kalkacaktı. Özellikle askerlerin isteği bu yöneydi.

Ancak Ecevit ve Demirel'in böyle bir projeye destek vermeleri mümkün değildi. Çünkü bu iki liderin temel stratejileri birbirine karşıtlık ve rekabet üzerine oturmuştu. AP lideri S. Demirel'in seçimlerden hemen sonra yaptığı "Millet bize bu seçimlerde muhalefet görevi verdi" açıklamasıyla hükümette yer almayacağını beyan etmesi AP'nin içinde yer alacağı bir hükümet seçeneğini gündemden çıkarmıştır. Ayrıca zaten DP'nin Demirel'in başkanlığındaki bir hükümete karşı olması ve böyle bir hükümette yer almayacağını açıklaması bir sağ hükümetin kurulmasını imkansız hale getirmiştir. Bu durumda geriye CHP ile MSP veya DP'nin birlikte hükümet kurmaları seçeneği kalmış bulunuyordu. DP'nin CHP ile hükümet kurmasına olumlu bakması mümkün değildi, çünkü AP'den gelecek eleştirilere göğüs germesi imkansızdır. (Tombuş, Politikada 41 Yıl, 2004, s.269-270.)

Geriye CHP ile MSP'nin ortak hükümet kurmaları tek seçenek olarak kalıyordu. Aslında bu iki partinin ortak bir hükümette yer almaları "hem Ecevit'in hem de Erbakan'ın, kendi partilerinin meşruluğunu ve saygınlığını kanıtlamaları" için de bir zorunluluktaki. Çünkü B. Ecevit CHP'ye yeni genel başkan olmuş, partisini yenilemiş, ideolojik tercihini ve yönetim yapısını değiştirmişti. Kendisinden ve partisinden toplum kesimlerinin beklentileri büyüktü. Topluma "ak günler" vaat ediyor, düzen değişikliğini gerçekleştirme sözü veriyordu. Toplum kesimlerinin desteğinin devam etmesi için verdiği sözlerin gerçekleştirilmesini göstermesi, kendisini kanıtlaması ve rakiplerinin suçlamalarını boşa çıkarması gerekiyordu. (Ahmad, s.386.)

MSP lideri Erbakan için de benzer problemler vardı. MSP'den önceki Milli Nizam Partisi 12 Mart sürecinde Anayasa Mahkemesi tarafından laikliğe aykırılık gerekçesiyle kapatılmıştı. Erbakan şimdi yeni bir parti ve 48 milletvekilinden oluşan bir grupla Mecliste yer almıştı. Kendi partisine oy veren kitlelere ciddi vaatleri vardı. Hem sağdan hem de soldan eleştiriler alıyordu. Hükümete girerek meşruiyetini toplum kesimlerine gösterebilir, vaatlerinin bir kısmını gerçekleştirebilme imkanı bulabilirdi. (Sarıbay, Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı", 1985)

Aslında CHP ile MSP'nin felsefeleri ve dış politika tercihleri tamamen ayrı olmakla beraber ortak yanları çoktu. CHP ile MSP arasındaki bu benzerlikler, aralarındaki temel farklılıklara rağmen ortak hükümet kurmalarının zeminini oluşturmuştur. CHP ile MSP arasında devam eden görüşmelerin olumlu neticelenmesi üzerine bu iki parti arasında koalisyon gerçekleşmiştir. 7 Şubat 1974'te Meclisten güven oyu alan CHP-MSP koalisyon hükümetinin “bazı tarihi yanlışların doğurduğu sun'i ayrılıklara da son veren bir yeni dönem” açmakta olduğu belirtilmiş ancak ne kadar kalıcı olacağı, başarılı olup olamayacağı herkesin merak ettiği bir husus olmuştur.

Yeni hükümet oldukça iddialı bir programla toplum karşısına çıkmıştır. Yeni hükümetin programında 12 Mart dönemindeki anti-demokratik uygulamaların sebep olduğu kırılganlıkları ve kavgaları tarihe gömecek geniş kapsamlı bir genel af, düşünce ve inanç özgürlükleri önündeki sınırlandırmaları kaldırma, seçmen yaşının 18'e indirilmesi, daha eşit vergi sistemi, gecekondulara tapu verilmesi, kooperatifçiliğe destek verilmesi, ağır sanayii geliştirme, sanayileşmeyi dengeli şekilde ülkeye yayma, yabancı yatırımların kâr transferlerini sınırlama, savunma sanayini geliştirme gibi iddialı hedefler vardı. (Sarıbay, 1985)

“Tarihi yanlışların doğurduğu sun'i ayrılıklara son vereceği” belirtilen CHP-MSP hükümeti fazla uzun ömürlü olamamıştır. Ecevit'in 18 Eylül 1973'te popülaritesinin zirvesinde iken istifa yolunu tercih etmesi ile son bulmuştur. İktidarda kaldığı sekiz ay içerisinde Türk siyaseti için son derece önemli kabul edilecek icraatlar yapmıştır. Özellikle üç konudaki karar ve eylemlerin dikkat çektiği görülmektedir. Bunlardan ilk akla gelenlerin başında Kıbrıs Barış Harekâtının gerçekleştirilmesi, arkasından 12 Mart döneminde Amerika Birleşik Devletlerinin isteği üzerine yasaklanan haşhaş ekiminin altı ilde yeniden başlatılması ve sonuncusu da Genel Af yasasının çıkarılması idi. (Çavdar, s.238.)

Hükümetin ilk aylarında koalisyon ortakları arasındaki ilişkiler gayet iyi giderken Mayıs ayında Meclisin gündemine getirilen Genel Af Kanunu tasarısı, ortaklar arasında ciddi sarsıntının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ve sonunda koalisyon noktalanmıştır.

Cumhuriyet döneminin en uzun hükümet krizi Mart 1975'in son gününde Demirel'in ilan ettiği *Milliyetçi Cephe* hükümetinin kurulmasıyla son bulmuştur. Yükselen sola karşı sağ partilerin bir cephe oluşturmaları kolay olmamıştır. Demirel, seçimlerden sonra “millet bize muhalefet görevi verdi” diyerek kenara çekilmiş ve hükümetin kendi dışındaki partiler tarafından kurulmasını istemiştir. Ancak Ecevit liderliğinde kurulan CHP-MSP hükümeti ancak sekiz ay görev yapabilmiştir. Bunun üzerine gözler Demirel'e çevrilmiştir. Sağ partiler için erken genel seçim asla arzulanır bir şey değildi, çünkü muhtemel bir genel seçimde oylarını ciddi şekilde kaybedeceklerini tahmin ediyorlardı. Bu bakımdan küçük partilerin Demirel liderliğindeki bir hükümete karşı çıkmaları söz konusu değildi. Fakat Demirel'e karşı husumet politikası güden DP ve lideri Bozbeyli'nin buna razı edilmesi çok zordu. DP Demirel faktörünü aşabilmek için parti liderlerinin dışında bir kişinin başkanlığında hükümet kurulmasını savunuyordu. (Dursun, s. 136)

Bu süreçte DP sağ kesimden gelen baskılara ve eleştirilere dayanamayıp bölünmekle karşı karşıya gelmiştir. Öteden beri partiye destek veren Celal Bayar'ın da Bozbeyli'den desteğini çekmesiyle Sadettin Bilgiç ve sekiz arkadaşı DP'nden istifaya ederek Demirel'in liderliğinde kurulacak hükümete destek vereceklerini açıkladıkça Meclisteki dört sağ partinin (AP, MSP, MHP, CGP) yer aldığı Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması imkan dahiline girmiş oldu. “Milliyetçi Cephe” adının isim babası CGP lideri T.Feyzioğlu, yükselen sola karşı milliyetçilerin bir cephede bulduklarını ileri sürmüştür. Böylece tam 213 gün süren hükümet krizi sona ermiştir. Ancak yeni hükümetin başarılı olacağına ve birikmiş sorunları çözeceğine kimse inanmıyordu. Dört partili ve bağımsızların verdiği oya bağlı bir hükümetin başarı şansının sınırlı olduğunu herkes tahmin edebiliyordu.

Aslında Milliyetçi Cephe (MC) hükümetinin kurulması Demirel için büyük bir başarıydı. Çünkü 12 Mart Muhtırası sırasında “şapkasını aldı gitti” diye eleştirilen Demirel'in yeniden başbakan olacağı pek beklenen bir gelişme değildi. Demirel bu görüşü ve söylentiye boşa çıkararak Milliyetçi Cephe hükümetiyle yeniden başbakan olmuştur. (Eroğul, s.133)

Milliyetçi Cephe hükümeti 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlere kadar iktidarda kalmıştır. Bu açıdan bakılınca Türkiye uzun hükümet krizini Milliyetçi

Cephe hükümetinin kurulmasıyla aşmış ve nispeten istikrara kavuşmuştur. Ancak bu son derece yanıltıcı bir görüntü idi; çünkü gündemde bir hükümet krizi yoksa da Demirel liderliğindeki mevcut Milliyetçi Cephe hükümetinin siyasette meydana getirdiği tahribatın ölçüsü büyük olmuştur. Solun yükselişi karşısında oluşturulan Milliyetçi Cephe hükümetinin sola karşı izlediği politikalar CHP ve yanlıları tarafından çok sert şekilde protesto edilmiştir. CHP'nin, seçimlerde en çok oyu almasına ve ülkenin en büyük partisi olmasına rağmen muhalefette kalması, ülkeyi erken genel seçimlere götürmek amacıyla kendi eliyle hükümeti bozduğu halde bunu başaramaması sol kesimlerde ciddi bir tepkisel reflekse dönüşmüştür. Özellikle gençliğin ve işçi kesiminin içinde yer aldığı gösteri ve hareketlerde bu tatminsizliğin ve sağ siyaset tarafından engellenme girişimlerinin yarattığı şiddetli tepkisel davranışları görmek mümkündür. Milliyetçi Cephe hükümetinin sola karşı izlediği politikalar ülkeyi hızla bir sağ-sol gerilimine ve kamplaşmasına doğru sürüklemiştir. (Dursun, s. 37)

Milliyetçi Cephe hükümetinin devlet aygıtının sağ partiler arasında parsellendiği bir yönetim modeli olarak işlemesi sol-sağ kamplaşmasını körükleyen bir unsur olmuştur. Parlamentoda üç milletvekili bulunan MHP'ye iki bakanlık verilmesi, sol gençlik hareketlerinin yıkıcı eylemlerine karşı MHP'ye bağlı ülkücülerin kullanılması ve himaye görmeleri kamplaşmayı derinleştirmiştir. (Çalık, Siyasal Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi'nin Kaynakları ve Gelişimi (1965-1980), 1995.) Milliyetçi Cephe hükümetinin komünizme karşı verdiği mücadele temelde CHP ve Ecevit'e karşı sürdürülen bir mücadeleye dönüşmüştür. Devlet yönetiminde CHP yanlılarının yerine sağ eğilimlilerin doldurulması, devletin bir tür parsellenmesi, solculara karşı baskıların arttırılması kamuoyunun kamplaşmasına yaramıştır. Türk siyasetinde CHP'nin temsil ettiği sol ile buna karşı AP'nin temsil ettiği sağ cephe güçlenmiştir. CHP'nin yükselişinin durdurulması ve bir sol/sosyal demokrat iktidarın engellenmesi için izlenen politikalar ciddi gerilimlere, sıkıntılara ve çatışmalara yol açmıştır.

5 Haziran 1977 erken genel seçimleri sonunda ortaya çıkan tablonun da siyasi istikrarsızlığa bir çözüm getirmediği kısa zamanda görülmüştür. Seçim sonuçları Türkiye'yi koalisyon hükümetlerine mahkum etmekteydi. Hiçbir parti Mecliste tek başına çoğunluğu elde edememişti. CHP tarihinin en büyük başarısını yakalamış ve

oylarını % 41.4'e çıkarmıştı, ancak elde ettiği 213 sandalye tek başına hükümet kurabilmesine yetmiyordu. Sağda AP ile MHP oylarını artırırken diğer partiler küçülmüşlerdi. (Dursun, s.40)

Seçimlerden sonra hükümet kurma görevini alan Ecevit kendi başbakanlığında bir koalisyon hükümeti için hiçbir partiyi razı edemeyince azınlık hükümeti kurmayı tercih etti, ancak Meclisten güvenoyu alması mümkün olmadı. Ecevit'in başarısızlığı üzerine hükümet kurma görevi Demirel'e verilince yoğun eleştirilere rağmen İkinci Milliyetçi Cephe olarak isimlendirilen AP, MHP ve MSP'nin yer aldığı hükümetin kurulması gerçekleşti (21 Temmuz 1977). Özellikle iş dünyası ile etkin çevrelerin istediği iki güçlü partinin işbirliği yaparak ortak hükümet kurmaları isteği gerçekleşme imkanı bulamadı. Türk siyasal sisteminde partilerin ekonomik çıkar gruplarından özerkliği ve liderlerin menfaatlerine göre faaliyet göstermeleri geleneği devam ettiğinden bu projenin burjuvazinin etkisiyle gerçekleşmesi imkansızdı. (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1977.)

İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinin uzun ömürlü olacağını kimse ihtimal vermiyordu. Toplam oyların % 40'ından fazlasını aldığı ve 213 sandalye kazandığı halde CHP'nin iktidar olamamasının yarattığı memnuniyetsizlik bir yandan hükümete karşı çok sert ve yıkıcı bir muhalefet yürütmesinde etkili olurken diğer yandan sol kesimlerde büyük bir hayal kırıklığına ve psikolojik tepkiye yol açtı. Özellikle partiye destek veren marjinal aşırı sol kesimlerin tatminsizliği siyasi kamplaşmayı, terörü ve anarşiyi daha da artıran bir unsur olmuştur. "Türkiye artık bütünüyle kutuplaşmıştı ve Sağdaki ılımlılar arasında bile derin bir ketlenme duygusu vardı; çünkü, seçimler ülkenin acilen ihtiyaç duyduğu istikrarı sağlamamıştı." (Ahmad, s. 418)

İnce bir denge üzerinde oturan İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti, 11 Aralık 1977 tarihinde yapılan mahalli seçimlerde elde edilen sonuçlarla büyük bir sarsıntı geçirdi. Seçim sonuçları hükümet içerisinde AP ile MHP'nin oylarının arttığını, MSP'nin oylarının gerilediğini göstermekteydi. İl genel meclisi seçimi sonuçlarına göre CHP % 44, AP % 39, MHP % 7.1, MSP de % 6.6 oy almışlardır. Hükümetin özellikle MHP ile muhalefetteki CHP'ye yaradığı anlaşılmalıdır. Bu durum AP içerisinde rahatsızlıklara yol açmış ve yıl sonuna doğru AP'den 12 milletvekilinin istifa etmesiyle hükümet Mecliste azınlığa düşmüştür. Bunun üzerine B.Ecevit'in hükümet aleyhine verdiği gensoru

görüşmeleri sonunda yapılan güven oylamasında istifa eden milletvekillerinin CHP ile birlikte güvensizlik oyu kullanmaları hükümetin düşmesine yol açmıştır. (Dursun, s.41)

Yeni hükümeti kurma görevi alan Ecevit AP'den istifa eden milletvekillerine, DP'den Faruk Sükan ile CGP'den T. Feyzioğlu'na bakanlık vererek güvenoyu için gerekli desteği sağlamış oldu. AP'den istifa eden ve biri dışında hepsinin hükümette yer almaları ve bunlarla sürdürülen pazarlıklar kamuoyunda ciddi eleştiriler almıştır. Ve böylece yeni Ecevit hükümeti kurulmuştur.

III. Ecevit hükümeti Türkiye'nin en sorunlu yönetimi olmuştur. Ekonomi, terör ve anarşi bir türlü kontrol altına alınamamıştır. Yolsuzluk söylentileri eksik olmamıştır. Bakanlık koltukları ikram edilerek elde edilen bağımsızların desteğiyle kurulabilen hükümetin ciddi bir icraat yapması mümkün olmamıştır. Bir yanda düzeni değiştirmeyi ve hakça bir düzen kurmayı vaat eden bir CHP ve lideri Ecevit diğer yanda ise CHP'nin gelişmesini bir tür komünist tehlike olarak gören, partinin *Ortanın solu* politikasına duyduğu tepkiden dolayı istifa edip ayrı bir parti kuran T.Feyzioğlu ve sola karşı mücadelesiyle ünlenen DP'den F.Sükan'ın içinde yer aldığı bir hükümetten kimsenin bir başarı beklemesi söz konusu değildi. Ecevit hükümeti dönemi kelimenin tam anlamıyla Türkiye'nin en karanlık yılları olmuştur. Hiçbir iç ve dış soruna çözüm bulunamadığı gibi her geçen gün tüm toplumun canını ağır şekilde acıtan ekonomik kriz, terör ve anarşi çok artmıştır. Devlet otoritesi yok olurken ekonomide karaborsacılık ve enflasyon bir türlü dizginlenememiştir. Üretim hızla düşerken en temel maddeler bile piyasada bulunamaz olmuştur. (Dursun, s.41)

Terörün, aşırı sağ ve sol grupların birbirine karşı işledikleri cinayetlerden toplumun tanınmış simalarına yönelmesi ve belli bir aşamadan sonra kitleselleşmesi tüm toplum kesimlerinde ciddi bir kaygıya ve korkuya yol açmıştır. Bütün çabalara rağmen terörün kontrol altına alınamaması ve her geçen gün tırmanışını sürdürmesi hükümetin ve genelde siyasetin tam bir acizliğini ortaya koymaktaydı. Terörü önleyecek polis teşkilatının sol ve sağ diye iki karşıt kutba bölünmüş olmasının bunda payı olmalıdır. Aralarında tanınmış akademisyenlerin, siyasetçilerin, sendikacıların ve gazetecilerin bulunduğu pek çok kişinin terörü kurban gitmesi toplumda ciddi bir güvenlik problemini öne çıkarmıştır. Doğan Öz, Orhan Yavuz, Bedrettin Cömert, Bedrettin Karafakioğlu, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Doğanay, Abdi İpekçi, Nihat Erim,

Kemal Türkler, Gün Sazak gibi isimler farklı tarihlerde düzenlenen suikastlerde hayatlarını kaybettiler. Diğer yandan ise Çorum, Sivas, Kahramanmaraş gibi illerde sağ-sol kamplaşması Alevi-Sünni çatışmalarına dönüşürken terör olayları kitlesel bir boyut kazanmakta gecikmedi. Bütün bu gelişmeler karşısında hükümetin bir şey yapamaması ülkenin sürüklendiği terör olaylarının bir iç savaşa doğru gidişin habercisi olduğu şeklinde Silahlı Kuvvetlerde ciddi kaygıların doğmasına yol açtı.

19-26 Aralık 1978 tarihlerinde Kahramanmaraş'ta patlak veren Alevi-Sünni çatışmasında toplam 108 vatandaşın hayatlarını kaybetmeleri sorunun vardığı düzeyi göstermenin ötesinde tüm toplum kesimlerinde gelecek ve güvenlikle ilgili ciddi bir kaygıya yol açtı. Olaylar karşısında çaresiz kalan Başbakan Ecevit, istemeyerek de olsa, 13 ilde Sıkıyönetim ilan edilmesine razı olmak zorunda kaldı. Bir kez daha sivil siyasetin acizliği ortaya çıkmış, askerler Sıkıyönetim yoluyla kamu yönetimine ortak olmuşlardır. (Dursun, s.43)

Her alanda büyük sorunlarla karşı karşıya gelen ve sorunları çözmede hiçbir başarı gösteremeyen Ecevit hükümetinin devamı imkansızdı. Çünkü hiçbir toplumsal dayanağı kalmamış, kendisine başta büyük destek veren ve Türkiye'nin sorunlarını çözme konusunda ciddi bir umut içerisinde bulunan TÜSİAD gibi burjuvazi temsilcileri bile desteğini çekerek Temmuz 1979'da günlük gazetelere verdikleri boy boy ilanlarla Ecevit hükümetinin istifasını istemişlerdir. Hükümet tam bir iflas içindeydi ve makul bir çıkış yolu da yoktu.

Ecevit'in istifasından sonra AP lideri Demirel, MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğini alarak azınlık hükümeti kurduğunda Türkiye'nin her tarafında terör ve anarşik olaylar güvenliği tamamen ortadan kaldırmış, ekonomik sorunlar dayanılmaz hale gelmiş, işsizlik, fiyat artışı ve temel ihtiyaç mallarının piyasada bulunamaması toplumun bütün kesimlerini etkileyen bir krize dönüşmüştü. Demirel'in azınlık hükümetinin gündeminde terörle mücadele ile ekonomik darlığın aşılması gibi iki temel konu vardı. Demirel terörün önlenmesi ve ortadan kalkan kamu otoritesinin yeniden tesisini için göreve geldiğinin ilk Sıkıyönetim Koordinasyon toplantısında komutanlara “yetki lâzımsa yetki, silah lazımsa silah, para lazımsa para, insan lazımsa insan bulalım. İllaki bu yangını söndürelim. Zira sıkıyönetim devletin son çaresidir” diye hitap etmiş ve komutanlara açık çek vermiştir. Fakat Demirel'in bu “açık çek”ine rağmen

Sıkıyönetim tarafından da terör ve anarşinin önlenmesi mümkün olmamış ve tırmanışı sürmüştür. (Dursun, s.45)

Aslında Demirel terörü önlemeye ve çöken devlet otoritesini Sıkıyönetimin desteğiyle yeniden tesis etmeye gayret gösterirken Silahlı Kuvvetler kendisinin iktidar olmasından önce yönetime müdahale için çalışmalara başlamış ve uygun bir zamanı kollamaktaydı.

Demirel hükümeti, azınlığa dayanmasına rağmen “yetmiş sente muhtaç” hale düşmüş ve büyük sıkıntılar içerisinde bulunan ekonomide cesur ve radikal kararlar alıp uygulamaya koymayı başarmıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konulan Ekonomik İstikrar Tedbirleri, iflas etmiş ekonominin son çıkış yolu olarak görülmüştür. Bu tedbirler çerçevesinde takip edilen siyasalar sonucu yılın ortasından itibaren ekonomide kısmi bir toparlanmanın görülmesi, temel malların piyasaya çıkması, fiyat artışının makul seviyelere gerilemesi toplumda memnuniyetle karşılanmıştır. Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların tavsiye ve telkinlerinin de dikkate alınması dış kredi ve borç bulma ihtiyacına olumlu katkıda bulunmuştur. (Dursun, s. 49)

Yetmişlerdeki siyasetin yapısını ve sorun çözemeyen niteliğini ortaya koyan bir diğer gelişme ise 1980 Nisanında görev süresi sona eren Cumhurbaşkanı F.Korutürk’ün yerine yeni cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilmesinin bir türlü başarısız olmamasıdır. 1961 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı yedi yıllık bir süre için TBMM tarafından üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun müspet oyu ile seçilmekteydi. 1924 Anayasası Cumhurbaşkanı seçimlerini Meclis seçimleriyle bir tutmuş ve yeni Meclisin ilk toplantısında üye sayısının yarısından bir fazlasının olumlu oyu ile seçilmeyi mümkün hale getirmiştir. 1961 Anayasası ise bu sistemi değiştirerek görev süresini uzatmış, tarafsızlaştırmış ve seçilmesini de ayrı bir sisteme bağlamıştır.

Partiler ortak bir aday çıkaramayınca her bir parti kendi içinden çıkardıkları adaylara oy vermeyi tercih etti. CHP 12 Mart Muhtırasına imza koyanlardan Muhsin Batur’u aday olarak ileri sürürken AP de emekli generallerden Faik Türün’ü aday gösterdi. MSP’nin adayı ise eski Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan idi. DP de başkanları Ferruh Bozbeyle’yi aday göstermişti. Nisan ayından itibaren TBMM

Cumhurbaşkanı seçimi gündemiyle toplanıyor ancak yapılan oylama turlarından hiçbir sonuç alınamıyordu. Siyasetin en önemli kurumu olan TBMM hiçbir iş yapamıyor, cumhurbaşkanı seçimi ile oyalanıp duruyordu. Bir bakıma sistem bu sorun nedeniyle tıkanmış ve hiçbir biçimde aşılamıyordu. Sorun çözemeyen siyasetin ve kurumların seksenli yılların başında buldukları durumu göstermesi bakımından bundan daha çarpıcı bir örnek bulmak imkansızdır. Zaten istikrarsızlık inde bulunan ve toplumun çözülmesini beklediği sorunları bir türlü çözemeyen sistem bu olay nedeniyle daha da istikrarsızlaşmış, toplum nezdindeki güvenini kaybetmiş ve çözümsüzlüğünü herkese çok açık şekilde göstermiştir. (Dursun, s.51)

Görüldüğü gibi 12 Eylül darbesine varan yetmişlerdeki Türk siyasetinin en belirgin niteliği istikrarsızlık, belirsizlik, bölünmüşlük ve diyalogsuzluk olduğu söylenebilir. Böyle bir siyasi tablodan problem çözebilen, toplumsal taleplere cevap verebilen ve ülkeyi rasyonel şekilde yönetebilen bir iktidar oluşturmak elbette mümkün değildi. 1973'ten 1980'e kadar yedi yılda yedi hükümetin görev yapmasına tanık olunan bir siyasal sistemde istikrar ve güçlü bir hükümet yapısının oluşmasını beklemek hayalcilik olurdu. Ortalama ömrü bir yıl devam eden hükümetlerin başarısız ve istikrarsız yönetimleri toplumsal sorunların çığ gibi artmasına, hiçbir sorunu çözememesine ve toplum nezdinde siyasetin inandırıcılığını ve meşruiyetini yitirmesine sebep olmuş, yetmişli yıllar demokrasinin çöküşüne sahne olmuştur. Bu da askeri müdahaleye neden olmuştur.

Yetmişli yıllar Türkiye'si sadece siyasi istikrarsızlıklar ve bunların yarattığı sorunlarla tanımlanacak bir ülke değildir. Bunun yanında aynı dönemde sosyal ve ekonomik yapıda gözlemlenen hızlı bir değişim ve bu değişim eğilimlerinin yarattığı çözümsüz sorunların oluşturduğu kaotik bir tablo ile de karşı karşıya bulunmaktayız. 1970-1980 arasındaki on yıllık dönemde şehirli nüfusun oranı % 38.45'ten % 43.91'e yükselirken köylü nüfusun oranı % 61.55'ten % 56.09'a gerilemiştir. Şehirli nüfustaki bu artışın kaynağını kırsal kesimden şehir merkezlerine yönelen göçler oluşturmuştur. Giderek hızlanan köyden şehir merkezlerine göç, pek çok travmatik sosyal ve siyasal sorunun da sebebini teşkil etmiştir. Şehirlere gelen göçmenler şehir çevrelerini kuşatan gecekondualarda sosyal ve ekonomik yoksunluk içerisinde hayatlarını kazanmaya çalışmışlardır. Özellikle Ankara, İstanbul, Adana ve İzmir gibi büyük şehirlerde hızla

artan gecekondular her bakımdan sosyal sorunların buraları kuşatmasına yol açmışlardır. Buralarda şehir hayatından farklı bir sosyal hayat biçimi gelişmiş, buralara özgü organizasyonlar liderlik biçimleri, çalışma şekli ve farklı ilişkiler ağı öne geçmiştir. Bu ortamda şehirlerin çevrelerini kuşatan gecekondu kesimlerinin siyasi ve idari sisteme yönelen talepleri ve toplumsal isteklerinin karşılanamaması sisteme yönelik tepkilerin, alternatif arayışların ve “milli bütünlüğü” sarsıcı ideolojik faaliyetlerin ortaya çıkıp gelişmesine katkıda bulunmuştur. Söz konusu memnuniyetsizliklerin siyasi alanda farklı örgütlenmelere ve ideolojik çatışmalara müsait bir zeminin oluşmasında da etkili olduğu söylenebilir. Bu dönemde gecekondu semtleri, belli ideolojik grupların işgali ve tekeli altına girmiş olduğundan bu yapılanma terör ve anarşinin lehine bir gelişme olmuştur. (Dursun, s.53)

Sosyal alandaki tatminsizlikler ve iç sorunların ekonomik alandaki sorunlarla iç içe geçmiş olduğu söylenebilir. Öncelikle 1973 petrol krizinin Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etkisinin büyük olduğu hatırlanmalıdır. Bir anda yükselen petrol fiyatları, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de enerji harcamalarını ikiye, üçe katlamıştır. Türkiye’nin ihracat gelirlerinin büyük bölümü petrol ithalatına gittiğinden dolayı yatırımlara ayrılacak kaynaklar hızla azalmıştır.

Demirel’in azınlık hükümeti tarafından hazırlanıp ilan edilen 24 Ocak Kararları Türkiye’de sadece işçi sınıfının değil siyaset aktörlerinin de çok sert eleştirilerine maruz kalmıştır. İşçi örgütlerinden özellikle Devrimci İşçi Konfederasyonu (DİSK) kararlara muhalefette önemli rol oynamıştır. Geniş katılımlı gösterilerle kararlara karşı çıkılırken boykotların yaygınlaşmasında da etkili olmuştur. Bunun yanında parlamenter muhalefet de kararların karşısına geçerek sert eleştiriler yöneltmişlerdir.

Ana muhalefet liderinin 25 Ocak İstikrar Tedbirlerinin normal demokratik ortamda uygulanmasının zor olduğuna ve bu programla getirilen ekonomik modelin uygulanabilmesi için bir rejim değişikliğine gidilmesi tehlikesine dikkat çekmekte olduğunu görmekteyiz.

12 Eylül darbesine giden süreçte 1978 yılı ortalarına kadar Silahlı Kuvvetler içerisinde darbe yönünde bir hazırlığın olmadığı söylenebilir. Ancak yaşanan olaylar ve gelişmeler nedeniyle “müdahale” fikrinin bir alternatif olarak her zaman gündemde

olduğu dikkat çekmektedir. Genelkurmay Başkanı ve 12 Eylül darbesinin baş aktörü Orgeneral Kenan Evren, 1979 yılının ilk yarısında özellikle Güneydoğu’da artan terör ve anarşi olayları nedeniyle vatandaşlardan ve Silahlı Kuvvetler içerisinde çok sayıda mektup aldığını, çok sayıda milletvekili ve senatörün hükümetin olayların üstesinden gelemeyeceği yönünde fikirler dile getirdiklerini, kendisinin ise “bir müdahaleyi şimdilik düşün”mediğini ve “bıçak kemiğe dayanmadan yapılacak bir müdahalenin yurda yarardan çok zarar vereceği”ne inandığını belirtmektedir. (Evren, s.65-66)

Orgeneral Evren, sorunun hükümetin değişmesinde değil başta Anayasa olmak üzere bazı temel yasalarda köklü değişiklikler yaparak devleti yeni temeller üzerinde oturtmakta olduğuna inanmaktaydı. Bu sebeple Anayasa ve kanunlarda değişiklikler yapamayacak bir siyasal sistemi sorun olarak görüyor ve mevcut siyasi yapı ile bunun sağlanamayacağını biliyordu. Bu tarihlerde aralarında milletvekili ve senatörlerin de bulunduğu pek çok kişinin bizzat Genelkurmay Başkanına giderek üstü kapalı veya açık şekilde Silahlı Kuvvetlerin müdahalesinden başka bir çıkar yolun kalmadığını söylemeleri ve Ordu’yu müdahaleye davet etmeleri, Türk halkının ve sivil siyaset kadrolarının kriz anlarındaki tavırlarını ortaya koyması açısından önemlidir. Demokratik sistemde karşı karşıya kalınan krizlerin aşılabilmesi için Silahlı Kuvvetlerden yararlanma amacıyla en son çare olarak başvuru olan Sıkıyönetimin ötesinde Ordu’nun ülkeyi yönetmesinin istenmesi Türk insanının ordusuna ne kadar güvendiğini göstermektedir.

1978 yılının sonlarına doğru Kahramanmaraş’ta patlak veren olaylar terörün kitleleştiğini ve toplum yapısındaki Alevilik-Sünnilik ayrımının tahrikiyle nelerin yaşanacağını göstermiştir. Olaylar üzerine 26 Aralıkta on üç ilde Sıkıyönetim ilan edilmek zorunda kalınmıştır. Sıkıyönetim ilan edilen yerlerde idari otorite askeri şahsiyetlere geçmiş, son çare olarak askerlerden olayların üstesinden gelmeleri istenmişti. Ancak Sıkıyönetim uygulamasının terör ve anarşi olaylarını durdurma noktasında başarısız olması, askerlerde bu işin demokratik düzen içerisinde imkansız olduğu kanaatini güçlendirmiş olduğu söylenebilir. Zira Silahlı Kuvvetlerde müdahale fikrinin güçlenmesi ve yönetime bütünüyle el koyma eğiliminin artması Sıkıyönetimin ilanından sonra olmuştur.

Mayıs 1979’da “şimdilik düşünül”meyen müdahalenin temmuz ayında “tasarlanmış” olduğu belirtilmektedir. Ecevit hükümetinde Başbakan Yardımcılığı koltuğunda oturan Faruk Sükan bazı arkadaşlarıyla Başbakan Ecevit’e gelerek “müdahale olasılığından” kesin dille söz etmiştir. Bu haber üzerine konuyu Cumhurbaşkanı ile görüşme ihtiyacı duyan Başbakan Ecevit’e Cumhurbaşkanı Korutürk “Ben burada otururken, yapamazlar. (...) Eğer yaparlarsa istifa ederim” diyerek teskin ettiği belirtilmektedir. (Arcayürek, s.117)

Kenan Evren’in yazdıklarından, Temmuz 1979’da komutanlar arasında ülkenin içinde bulunduğu durumun ve ne yapılması gerektiğinin tartışıldığını ve bu çerçevede müdahalenin yüksek sesle telaffuz edilmeye başlandığını anlıyoruz.

Bu tespitlerden Silahlı Kuvvetlerdeki komuta kademesinin 1979 yılı ortalarında hükümetten ve demokratik kurumlardan ümitlerini kestiklerini, ülkenin içinde bulunduğu durumun bir müdahaleyi zorunlu hale getirmekte olduğunu, bunda geç kalmamak gerektiğini, taleplerinin hükümet tarafından yerine getirilmediğini düşündüklerini anlamaktayız. Demokratik kurum ve süreçlere karşı açık bir güvensizlik söz konusudur. Böyle bir tabloda müdahalenin ve talepleri karşılayamayan sistemin tasfiye edilmesinin bir çözüm yolu olarak düşünülmesi dikkat çekicidir.

Darbeye varan süreçte Evren’in Eylül (1979) ayının başlarında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık’a müdahale için hazırlık yapması görevini vermesi önemli bir adımı oluşturmuştur. Genelkurmay Başkanı komutan arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalarda “Silahlı Kuvvetler olarak her zaman bir müdahaleye hazır” olunması gerektiği kanaatinin pekişmesi üzerine Orgeneral Saltık başkanlığında iki kurmay subaydan oluşan bir çalışma grubu oluşturulmuş ve bu gruba “bir müdahale zamanı gelmiş midir, müdahale mi daha iyi netice verir yoksa ilgilileri ikaz mı daha munasıptir?” sorusunu araştırmaları, zaman zaman rapor vermeleri, çalışmaların büyük bir gizlilik içinde yürütülmesi talimatı verilmesi darbe sürecinin artık işlemeye başladığının açık bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Nitekim 11 Eylül 1979 tarihinde çalışmaya başlayan bu çalışma grubunun araştırma ve raporları komutanları yönlendirmiş, darbeye ilişkin hazırlıklar bu çalışma grubu tarafından yürütülmüştür. Yıl sonunda Ordu tarafından verilen “uyarı mektubu”nun hazırlık sürecinin Eylül 1979’da başlamış olması da bu gelişmeyi doğrulamaktadır. Darbeye ilişkin hazırlık çalışmaları

sürürken kimi sivil kesimlerde de darbe üzerine konuşmalar, fikir yürütmeler, tahminler ve tartışmalar gündemin baş köşesine yerleşmiştir. Artık siviller de Ordu'da yürütülen hazırlıklardan haberdar oluyor, bu çalışmalarla yakın temas halinde bulunan sivilleri dinliyor ve belli tahminler yürütüyorlardı. Özellikle içinde bulunulan sorunların çözümü için askerlerin arzuladıkları iki büyük partinin işbirliği yapması ve bir hükümette bir araya gelmeleri projeleri üzerinde spekülasyonlar yürütülürken ekim ayında yapılacak ara seçimlerin bu süreçte önemli bir aşama olacağı düşünülüyordu. Başbakan Ecevit, Ordu'dan müdahale beklemiyordu, ama süreç müdahale yönünde işlemekteydi. (Evren, s. 77)

Orgeneral Saltık başkanlığında bir çalışma grubu kurulmasını takiben Genelkurmay Başkanı Evren'in Brüksel'de katıldığı NATO Askeri Komite Toplantısından dönerken 21 Aralık 1979 tarihinde İstanbul'da 1. Ordu Karargahında komutanlarla yaptığı toplantı darbe sürecinde önemli bir başka aşama olmuştur. Toplantıya Ordu ve Kolordu komutanları ile Harp Akademileri Komutanı katılmış ve "Türkiye'nin kurtarılması için ne yapılabileceği?" sorusu tartışılmıştır.

Dikkat edilirse artık Silahlı Kuvvetlerde darbe çarkı dönmeye başlamış, ancak "hemen müdahale fikri" benimsenmemiş, ciddi bir uyarıda bulunmak gerektiği üzerinde ittifak edilmiştir. Burada önemli olan Silahlı Kuvvetlerin yaşanan gelişmeler ve olaylar nedeniyle kendisini müdahale konusunda yetkili ve görevli addetmesi, sonu darbeye kadar varacak adımların atılmasının bir plan dahilinde yürütülmesidir. Önce "neler yapılabilir?" konusunda çalışmalar yapılıyor, arkasından "uyarıda" bulunma kararı alınıyor ve sonunda darbeye kadar vardırıılıyor. Sivil siyasal otoritenin kendisine vereceği görevi ve sorumluluğu beklemektense kendi inisiyatifi ile gelişmelere müdahale etmeyi düşünmesinin altı çizilmelidir.

Nitekim Silahlı Kuvvetler tarafından siyasilere bir uyarı mektubu gönderiliyor. Uyarı mektubunun yayınlanmasından birkaç gün sonra Başbakan Demirel ile komutanlar bir araya geldiklerinde uyarı mektubu vermeye mecbur bırakan gelişmeler değerlendirilmiştir. K.Evren'in gelişmeleri değerlendirirken "yürürlükteki kanunlarla bunları (terör ve anarşi olaylarını) önlemenin mümkün olamayacağını anlaşıldığını, Sıkıyönetim Komutanları ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan idari, yasal ve psikolojik tedbirlerin bir türlü alınmadığını uzun uzun anlat"ması ve 9 Ocak günkü

toplantıdan sonra not defterine “Öyle zannediyorum ki bu iş böyle yürümeyecek. (...) İsteklerimizin yerine getirilmesi mümkün değil. Allah vere de bizi askeri bir müdahaleye mecbur etmeseler” cümlelerini yazması o tarihteki komuta kademesinin zihin dünyasını ortaya koyması bakımından önemlidir. (Evren, s.116-117)

Müdahale tarihi kararlaştırılıp hazırlıklar buna göre sürdürülürken meydana gelen iki önemli gelişme darbe için ek gerekçeler sunmuştur. Bunlardan biri Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen aleyhine MSP tarafından verilen gensorunun 5 Eylül günü Meclisteki görüşmelerin arkasından yapılan oylamada kabul edilmesi ve Erkmen’in bakanlıktan düşürülmüş olmasıdır.

Diğer bir gelişme ise bu olaydan bir gün sonra Konya’da MSP tarafından organize edilen “Kudüs’ü Kurtarma Mitingi” ve bu mitingde sergilenenlerdi. Mitingde açılan pankartlar, atılan sloganlar ve yapılan konuşmalar Cumhuriyete karşı bir girişim olarak değerlendirilmiş, özellikle İstiklal Marşı söylenirken bir grubun ayağa kalkmayıp protesto etmesi toplumda infial yaratmıştır. MSP yanlılarının dini-millî hassasiyetleri dikkate alındığında İstiklal Marşı söylenirken ayağa kalkılmaması veya protesto edilmesinin anlamlı olmadığı, daha çok bir provokasyon olduğu düşünülmektedir. Nitekim parti yetkilileri devamlı olayın provokasyon olduğunu iddia etmişlerdir.

Müdahalenin belirlenen tarihte gerçekleşmesi için her şeyin en küçük ayrıntısına kadar düşünülüp bütün tedbirlerin büyük bir titizlikle alındığını, gelişmelerin takip edildiğini ve darbenin bu şekilde gerçekleştiğini görmekteyiz. Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, son uyarıyı her seferkinden daha sert şekilde 30 Ağustos Mesajında yaparak devlet otoritesinin yer yer sarsıldığına, bir zafiyet yaratıldığına, vatandaşların suçluların derhal cezalandırılmasını görmek istediğine dikkat çekmiş ve devam eden anarşi ve terör olaylarına rağmen iki yıldır devam eden sıkıyönetim uygulamasına bir an önce son verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

30 Ağustos Mesajında sert uyarılar yapıldıktan sonra Bayrak Harekât Emri 1, 2, 3 ve 4 Eylül günleri ilgili bütün komutanlıklara özel kuryelerle iletilmiş, komutanların 5 Eylülünden itibaren her an hazır olmaları istenmiş, 8 ve 9 Eylül günleri Evren başkanlığında kuvvet komutanlarının katıldığı toplantılar yapılarak son hazırlıklar gözden geçirilmiş, Bayrak Harekât Emri’nin 12 Eylül 1980 tarihinde saat 03.00’de icra

edilmesi kararı alınarak ilgililere bildirilmiştir. 11 Eylül günü haftalık görüşmesi için Çankaya köşküne çıkan Evren ile Cumhurbaşkanı Vekili Çağlayangil arasında Ordu'nun durumu konuşulmuş, “orduda bir sıkıntı var mı?” sorusuna Evren, “önemli bir sıkıntının” olmadığı cevabı ile açık vermemeye özen göstermiştir. Darbenin gerçekleştiği ertesi günü Çağlayangil'i telefonla arayan Evren “yönetime el koyacağız diyemedim” diyerek gönül almaya çalışmıştır. 12 Eylül saat 03.00'te başlayacak harekâtın uygulanmasıyla ilgili olarak siyasi parti liderlerinin evlerinden nasıl ve kimin tarafından alınacağı kararlaştırılmış ve müdahale beklenmiştir. (Evren, 219-221)

Ve planlamaya uygun olarak 03.00'te uygulamaya giren Bayrak Harekât Emri önce TRT, PTT ve diğer haberleşme sistemlerine, ardından İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Polis Koleji, Polis Telsiz İstasyonu, Polis Radyosu gibi kurumların ele geçirilmesiyle icra edilmeye başlanmış ve bir kez daha Silahlı Kuvvetler idareye fiilen el koymuştur.

04.00'te TRT radyolarında okunmaya başlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 nolu bildirisi ile tüm tüm dünya Ordunun idareye el koyduğunu öğrenmiştir. “Yüce Türk Milleti” hitabıyla başlayan bildiri, içinde bulunulan durumu özetliyor ve Silahlı Kuvvetlerin son çare olarak ülke yönetimine bütünüyle el koyduğunu duyuruyordu. (Evren, s. 221)

Arkasından emir ve şu yasakları sıralıyordu:

- “Parlamento ve hükümet feshedilmiştir.
- Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.
- Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir.
- Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.
- Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu bildiri ile yeni bir dönem başlamıştır. Girişilen harekâtın amaçları arasında “devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak” olarak belirtilenlerin siyasi sistemin yeniden

dizayn edileceğini, devletin yeniden “tesisi”nin gözetildiğini, yetmişli yıllarda yaşananlar temelinde yeni düzenlemelerin yapılacağını haber vermekteydi. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinde saat 04.00’te TRT radyolarından duyurulan bildiri ile yetmişli yılların siyasetine son nokta konulmuş 12 Eylül 1980 tarihi Türkiye için yeni bir milat olmuştur.

5.2. Milli Güvenlik Konseyi Kararları

12 Eylül 1980’de Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve kuvvet komutanlarının oluşturduğu Milli Güvenlik Konseyi, parlamentoyu feshederek ülke yönetimine el koydu. Konsey, ilk iş olarak birçok ismi siyaset kulvarı dışında bıraktı. Parti liderlerinin çoğu sürgüne gönderildi. Birçok milletvekili hakkında dava açıldı, bazıları idam cezasıyla yargılandı. Konseyin emriyle listeler oluşturularak siyaset yasağı getirildi.

12 Eylül 1980’de ordunun emir-komuta zinciri içinde yönetime el koyması ile gerçekleştirilen askeri müdahale çerçevesinde Milli Güvenlik Konseyi kararları “bildiri” halinde açıklandı:

- Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır.
- Buna karşılık Devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez duruma getirilmişlerdir.
- İrticai fikirler ve sapık ideolojiler Devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etkileri altına alarak ülkeyi iç savaş eşiğine getirmişlerdir.
- TSK, İç Hizmet Kanunu’nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti’ni kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.
- Harekatın amacı, ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır.

- Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurttaki sıkı yönetim ilan edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı konmuştur. (Tanör ve Boratav ve Akşin", "Türkiye tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-1995", 1999, s.187-199.)

Genelkurmay başkanı Orgeneral Kenan Evren ve Kuvvet Komutanları'ndan oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), TBMM'yi ve hükümeti feshetmiştir. Tüm ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş; AP, CHP, MSP ve MHP genel başkanları gözaltına alınmıştır. Müdahaleden sonra yasama ve yürütme yetkilerini bünyesinde birleştiren MGK, Konsey'in başkanı olan Orgeneral Kenan Evren'i Devlet Başkanlığı'na getirmiştir. Yeni hükümet Oramiral Bülent Ulusu başkanlığında kurulmuştur. Yeni hükümette son AP Hükümeti'nin Başbakanlık Müsteşarı ve 24 Ocak Kararları'nın mimarı Turgut Özal da Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır.

TBMM kapatılmış, anayasa ortadan kaldırılmış, siyasi partilerin kapısına kilit vurulmuş ve mallarına el konulmuştur. Bu dönemde 650 bin kişi gözaltına alınmış ve 1 milyon 683 bin kişi fişlenmiştir. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılanmıştır. 7 bin kişi için idam cezası istenmiştir. 517 kişiye idam cezası verilmiştir. Haklarında idam cezası verilenlerden 50'si asılmıştır (18 sol görüşlü, 8 sağ görüşlü, 23 adli suçlu, 1'i Asala militanı). İdamları istenen 259 kişinin dosyası Meclis'e gönderilmiştir. 71 bin kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılanmıştır. 98 bin 404 kişi "örgüt üyesi olmak" suçundan yargılanmıştır. Ayrıca 388 bin kişiye pasaport verilmemiştir. 30 bin kişi "sakıncalı" olduğu için işten atılmıştır. 14 bin kişi yurttan çıkarılmıştır. 30 bin kişi "siyasi mülteci" olarak yurtdışına gitmiştir. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durdurulmuş, 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verilmiştir. 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istenmiştir. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verilmiştir. 31 gazeteci cezaevine girmiştir. Gazeteler 300 gün yayın yapmamıştır. 13 büyük gazete için 303 dava açılmış, 39 ton gazete ve dergi imha edilmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 2000.)

Yeni bir anayasa hazırlanması için Haziran 1981'de, MGK ve Danışma Meclisi'nden (DM) oluşacak yeni bir "Kurucu Meclis" oluşturulması kararı alındı. DM

üyelerinin açıklandığı gün daha önce etkinlikleri yasaklanmış olan tüm siyasi partiler MGK tarafından kapatıldı ve mal varlıklarına el kondu.

DM Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan yeni anayasa 7 Kasım 1982’de halkoyuna sunuldu ve % 91.2 “evet” oyuyla kabul edildi. Yeni anayasanın kabulü ile Kenan Evren “Cumhurbaşkanı” sıfatını aldı. Siyasi Partiler Yasası 24 Nisan 1983’te yürürlüğe girdi ve yeni siyasi partilerin kurulması için siyasal faaliyetler kademeli olarak serbest bırakıldı. (http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/byegm/1923ten_sonra.)

6. SONUÇ

Türkiye’de yaşanan her üç ihtilali göz önüne aldığımızda her üç ihtilalin de en önemli ortak noktası, ihtilallerin Türk halkı tarafından istenmiş olmasıdır. Türk halkı ile Ordusu arasında tarihin derinliklerine dayanan bir güven ilişkisi her zaman var olmuştur. Türk halkı savaşçı bir ulustur ve ta Orta Asya’dan itibaren Türk halkı ile Ordusu arasında organik bir bağ bulunmaktadır.

İhtilallerin bir diğer özelliği de her üç ihtilalin de Türk Silahlı Kuvvetleri’nin adeta mecbur edilmesiyle yapılmış olmasıdır. Bütün ihtilallerde Türk Silahlı Kuvvetleri için adeta hiçbir seçenek kalmamıştır.

Türkiye’de yaşanan ihtilaller Latin Amerika’da görülen ihtilallerden çok farklıdır. Türkiye’de yaşanan her üç ihtilal de kaynağını halktan almaktadır. Yani halka dayalı ihtilallerdir. Gerçi her ne kadar ihtilalleri yapan mihrak Türk Silahlı Kuvvetleri olsa da, Türkiye’de gerçekleşen ihtilaller Türk halkı ile Türk Silahlı Kuvvetlerin ortak tavrından neşet etmektedir. Nitekim Türkiye’de yapılan ihtilaller sonucunda yönetimi ele alan Türk Silahlı Kuvvetleri, belirli bir dönemden sonra, yani asayışı sağladıktan sonra tekrar yönetimi halkına vermektedir. Oysa Latin Amerika ülkelerindeki ihtilaller sonrasında cuntalar yönetimleri uzun süre ellerinde bulundurmakta ve ancak bir başka bir cuntanın müdahalesiyle yönetimler değişmektedir.

Türk ulusu, ordusuna çok fazla güvenmekte ve her başı sıkıştığında Ordusundan medet ummaktadır. Bunu 27 Mayıs’ta da, 12 Mart’ta da ve en son olarak 12 Eylül 1980 ihtilalinde de gözlemlemekteyiz.

27 Mayıs 1960 Devrimi, diğer iki ihtilalden farklılık gösteren bir yapıya sahiptir. Olay daha çok Türkiye’nin siyasi hayata yeni geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Dönemde Demokrat Parti önemli işler yapmış olmakla birlikte, zamanla Partinin kendisinin kendini daha ön plana çıkardığını ve gerici kampanyalara yöneldiğini görmekteyiz. Menderes başkanlığındaki Demokrat Parti adeta meydanı boş bulmuş, gücünü kötü yönde kullanarak, gericiliğin geri gelmesinde önemli teşebbüslerde bulunmuştur. Bu zamandaki en önemli değişiklikler ezanın Arapça okunmasıyla başlayan ve kuran kurslarının açılmasıyla başlayan süreçtir. Ayrıca Menderes

başkanlığındaki Demokrat Parti diğer Partileri küçümseyici bir tavır almış, onları adeta yok saymıştır. Durumun farkında olan Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin tekrar geriye gitmesini önlemek ve düzeni sağlamak amacıyla yönetime müdahale mecburiyetinde kalmışlardır.

Diğer yanda 12 Mart Muhtırası Türk siyasi hayatında, demokrasi krizlerinden önemli birine işaret etmektedir. Bu dönemde ilk olarak sağ-sol çatışmalarını gözlemlemekteyiz. Ülke adeta bir sol-sağ kutuplaşmasına sürüklenmiştir. Bu dünya konjonktürünün getirdiği bir durumdur ve Türkiye'ye de yansımaları olmuştur. Bu dönemde yaşanan siyasal krizler 12 Mart İhtilalinin habercisi olmuştur. 12 Mart Muhtırasında da ordu mecbur kalarak yönetimi devr almıştır. Amaç siyasi asayişini sağlamaktır. Nitekim 12 Mart Muhtırası sonucunda asayişini sağlayan ordumuz belirli bir süre sonra tekrar yönetimi halkına devretmiştir. 12 Mart Muhtırası ile başlayan olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçime kadar devam etmiştir. Gerçi 12 Mart Muhtırası gerekli asayişini sağladıktan sonra, takibinde gelen yönetimler hem siyasi hem de ekonomik yönden başarılı olamamış, bu da 12 Eylül 1980 ihtilalini doğurmuştur.

12 Eylül 1980 darbesi, Türk siyasi hayatında kesinlikle bir milat ve bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Silahlı Kuvvetlerin emir ve komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği darbe ile sadece hükümet görevden uzaklaştırılmakla, Meclis feshedilmekle, her türlü siyasi faaliyetleri yasaklanmakla kalmamış, bunların yanında 1961 Anayasası da kökten değiştirilmiştir.

12 Eylül hem bir sonuç, hem de bir milat ve başlangıçtır. 12 Eylül ihtilali Türkiye'nin yeni bir döneme girmesinde başlangıç noktasını oluşturmuştur. 12 Eylül aynı zamanda yetmişli yıllardaki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi kaosun bir sonucudur. Yetmişli yılların Türk siyasi hayatına egemen olan bölünmüşlük, partiler arasında gerçekleştirilemeyen işbirliği ve diyalog noksanlığı, sosyal ve ekonomik gelişmelerin siyasi sistem üzerinde yarattığı baskılar ve karşılanamayan taleplerin sebep olduğu arayışlar, sorun çözemeyen siyasi kurumlar, uluslar arası alanda gözlemlenen bölgesel güvenlik sorunları, Türk siyasi liderliğinin bölgesel güvenlik sorunlarının dünya sistemi için taşıdığı önemi yeteri derece değerlendirememesi ve buna uygun

davranışta bulunamaması gibi hususlar 12 Eylülün arka planını oluşturan gelişmeler arasında öne çıkmaktadır.

12 Eylül 1980 ihtilali de diğer ihtilaller gibi mecburiyetlerden doğmuştur. Bilindiği üzere 12 Eylül 1980 öncesinde siyasi ve ekonomik bunalımlar had safhaya ulaşmıştır. Bu dönemde hemen hemen her yıl bir yönetim değişikliği yaşanmıştır. Yönetimlerin sık sık değişmesinin Türk siyasi ve ekonomik sistemine faydalı olamayacağı görülmüştür. Bu dönemde sağ-sol çatışmaları oldukça fazla artmış, alevi-sünni kamplaşmaları görülmüş, binlerce insan terör olaylarından ölmüştür. Ekonomik alanda da temel ihtiyaçların bile karne ile satıldığı dönemler yaşanmıştır. Bütün bu sıkıntıların üstesinden gelebilecek yönetimler çıkmamış, aksine partiler hep kendilerini düşünen siyasi kararlar çıkarmışlar ve ordunun ve halkın istediği sağ-sol ittifakı hiçbir zaman gerçekleştirememiştir. Sonuç olarak 12 Eylül 1980 ihtilali gerçekleşmek zorunda kalmıştır. Yönetimi devralan Kenan Evren başkanlığındaki Türk Silahlı Kuvvetleri gerekli reformları yaptıktan sonra yönetimi tekrar halkına vermiştir. Ayrıca oluşturulan yeni anayasa ile Türkiye'nin modern siyasi düzene ve refah düzeyine ulaşması için gerekli kanunlar oluşturulmuştur. Nitekim günümüzdeki gelişmelerin temelinde hep 12 Eylül 1980 ihtilali sonrasında yapılan yeni Anayasanın etkisinin olduğunu görebilmekteyiz. Bu anlamda yeni Anayasa, Türkiye'nin önünü açıcı ve modern bir anayasa olmuştur.

KAYNAKLAR

1. A.Kabaklı, Bürokrasi ve biz, Boğaziçi Yay., İst. 1976.
2. Ahmet Ağaoglu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim, İstanbul 1994.
3. Ahmet Kotik, “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, C.8, s.2005.
4. Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Genişletilmiş 2.baskı, Yenilik Basım evi, İstanbul 1973.
5. Ali Yaşar Sarıbay, Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı”, İstanbul, Alam Yayıncılık, 1985.
6. Bülent Tanör, İki Anayasa (1961-1982), Beta Yayınları, 3. baskı, İstanbul.
7. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin”, “Türkiye tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-1995”, Cem/Tarih Yay., 1995.
8. Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, II.Baskı, YKY, İstanbul.
9. C.Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, Der.İ. Bozdağ, Baha Matb., s.14; Atatürk’ün Metodolojisi ve Günümüz Araştırma ve Derleme İ. Bozdağ, Kervan Yay., İstanbul 1978.
10. Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971”, *Geçiş Sürecindeki Türkiye*, (Derleyen: İrvın Cemil Schick-E Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınları Bilim Dizisi, 1987.
11. Cem Eroğul, Prof. Dr., Anütüzeeye Giriş (“Anayasa Hukuku”na Giriş), Gözden Geirilmiş 8.bası, İmaj Yayınevi, Kalkan Matbacılık, Ankara, Mart 2005.

12. Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 2000.
13. Cumhuriyet Halk Partisi, *Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık, 1973.
14. Davut Dursun, *Siyaset Bilimi*, İstanbul, Beta Yayınları, 2002.
15. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1996*, Ankara, DİE Yayınları, 1997.
16. Emre Kongar, "21.Yüzyılda Türkiye", İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999.
17. Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikann Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.
18. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945-1980)*, (Türkçesi: Fethi Naci), İstanbul, Hil Yayınları, 1994.
19. İ.Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, Ant.Yay., İstanbul.
20. İhsan Tombuş, *Politikada 41 Yıl*, Ankara, İzgi Yayınları, ty, s.269-270.
21. Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, İkinci Baskı, 1996.
22. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım 1*.
23. Korkut Boratav; *Gelir Dağılımı*, Gerçek Yay., İst. 1969.
24. M.Emin Aytekin, *İhtilal Çıkmazı*, İstanbul, Dünya Matbaası, 1967.
25. Milliyet, 14 Mart 1971.
26. Milliyet, 27 Mayıs 1985.

27. Mustafa Çalık, Siyasal Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi'nin Kaynakları ve Gelişimi (1965-1980), Ankara, Cedit Yayınları, 1995.
28. Nurşen Mazıcı, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, İstanbul, Gür Yayınları, 1989.
29. O. Metin Öztürk, Ordu ve Politika, Ankara, Gündoğan Yayınları, Ekim/1993.
30. Ömür Sezgin / Gencey Şaylan, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.8, s.2047.
31. Özkan Tikveş, Prof. Dr., Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, Acargil Matbaası, İzmir 1982.
32. S.Divitçioğlu, Yarınki Türk Sosyalizminin Potansiyeli, Ant.
33. Serap Yazıcı, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997.
34. Suna Kili, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
35. Şeref Gözübüyük; Anayasa Hukuku, 10.Baskı, Turhan Kitapevi.
36. Tevfik Çandar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995), Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1996.
37. Tevfik Çavdar, "Serbest Fırka" Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, C.8, s.2052
38. TOBB, İktisadi Rapor 1978, Ankara, 1978.
39. Ümit Özdağ, Ordu-Siyaset İlişkisi, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.

40. William Hale, Türkiye’de Ordu ve Siyaset, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Hil Yayınları, Ocak/1996.
41. Y.N. Bozaliev, Türkiye Sanayi Proletaryası, Yar Yay., İst. 1974.
42. [http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/byegm/1923 ten_sonra.htm](http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/byegm/1923_ten_sonra.htm).